

みんなくりポジトリ

国立民族学博物館学術情報リポジトリ National Museum of Ethnology

TAALI SAARO'EN BEE BIBBE

メタデータ	言語: eng 出版者: 公開日: 2009-04-28 キーワード (Ja): キーワード (En): 作成者: 江口, 一久 メールアドレス: 所属:
URL	https://doi.org/10.15021/00001832

TAALI SAARO'EN BEE 'BIBBE

137 Binngel debbo mo vurti nder tummude

Taalol taalol.

Roobe ɗoo ɓe ɗon ɓe ɗiɗi haa gorko maɓɓe. Gooto danyi, gooto danyaay.

Jam, tum ɓe yahan ngesa fajiri.

Sey, gooto mo danyaay ɗo dilla, yannde feere, sey tawi aawdi tummude haa caka laawol, sey, turi sufti, wari aawi haa saare.

Sey, tummude goo layi, layi, layi, layi, haa yehi wafii tummude gootel haa dow suudu maako.

Jam, to ɓe dilli, asee, ɗum binngel debbo on nder tummude. Bidɗo debbo fetta vurta, wara vuuwa suudu maako, loota, defa nyiiri, nyaama luttana mo. To ɓe warti, wafa ɓe kicca¹. ɓe tulli no ɓe wafa.

Too, danyɗo ɗoo bikkoy mum ɗo mawni, mawni. ɓe yidi te'ugo, heɓaay worɓe.

Jam, sey yennde feere, bii-laamɗo wari ɗo saala asiri ɗo wa"i puccu mum, sey, fotootiri binngel debbo yiiwi ɗo nasta nder tummude. Binngel debbo vooɗi masin.

Sey, o hooti o vi'i baaba maako kanko kam sey tummude o yidi ɓaɗugo. Laamiɗo vi'i binngel mum saawti ginnawol² ɓe nannga ɓe haɓɓa. ɓe nanngi binngel ɓe haɓɓi. ɓe tappi. O vi'i kanko kam sey tummude o yidi. Laamiɗo vi'i: "Too." ɓe ummi, ɓe yehi, ɓe emi. O vi'i: "Too, ware. En yukka³. Haa on laara ko vurtata nder tummude." Daga laamiɗo, daga daada goo, daga debbo goo, daga debbo mo wafino tummude man goo, ɓe pat, daga baaba may, ɓe pat ɓe wari ɓe yukki.

Sey, binngel debbo fetti vurti, yelyelni⁴ gite walaa mo yi'i sey wari vuuwi suudu daada mum, defi nyiiri nyaami, hoosi jee daada maɓɓi, lori yiiwi laaɓi nasti tummude mum ba naane.

Jam, sey, ɓe hoosi kuuje ɓaɗugo, ɓe ɗo wadda. Daada mo danyino bikkoy goo vi'i: "A'aa, ndaa haa ɗo, on waddata, haa ɗo on waddata. Oya danyaay." ɓe vi'i: "Kaay, haa too nii, ɓe leli amin." ɓe hoosi kuuje ɓe yaari haa daada tummude. ɓe yehi yennde ɓaɗngal. ɓe yehi ɓe tefti tummude haa dow suudu daada. ɓe wari ɓe lummbi dow puccu. ɓe ɓaɗi ɓe yaarani yerima.

Jam, ngorgiraabe yerima pat ɗo jala. "Yerima ɓaɗi tummude. Yerima ɓaɗi tummude."

Sey, yennde feere, o emi puldebbo: "Noy mi wadata on nii haa debbo ɗoo vurta nder tummude ɗoo nii, mi halka tummude ɗoo?" Puldebbo vi'i mo: "Yah riwu na'i pat. A wartira haa ɓaawo saare baaba maa. To iyeende ɗo toɓa, a vurta a

¹ Kicca kam ba wi'go kaayeeɗi.

² Saawtugo ginnawol kam ba wi'go yinnaaago.

³ Yukka < nyukka.

⁴ Yelyelni fotan bee yeyliyeylini.

riiwa na'i, a vurti a riiwa na'i, haa to neebi, a vi'a mo: 'Koni to a laari somri am, aan boo vurti, a riiwa bee am?' To o vurti nii, o dilli nii, a huɓɓa yiite maapinndiye nder suudu. To o vurti nii, a hoosa larel tummulgel a sakkina nder yiite." O vi'i mo: "Too." O acci, sey ndunngu. O wari o taari cekke haa saare maako. Yennde iyeende do toba, o riiwi na'i haa waalde, o wartiri haa ɓaawo saare baaba maako. Na'i do nyaama sekke goo. O vurti o riiwa. O vurti o riiwa nder iyeende goo, sey, o safti o vi'i mo: "Useni, koni to a vurti, a riiwi bee am? Laaru iyeende ko tobrata-mi."

Sey, binngel debbo vi'i mo: "To mi vurti, a wulan tummulgel am." O vi'i: "Mi wulataako." O vi'i: "A wulan." O vi'i mo: "Mi wulataako." O hoosi.

Sey, binngel debbo fetti vurti yehi do riiwa na'i.

Sey, o hoosi tummulgel o sakkini nder yiite. Binngel debbo warti wooki wooki wooki wooki tulli no o wada. O seki⁵, o seki, o seki haa ɓe narriti. O yehi o ewni baaba maako wari laari binngel debbo.

Jam, sey, baaba maako yehi wadfi dabare vi'i: "Sey to mi mbari mo," te'i binngel debbo.

Jam, ɓe wari ɓe ngasi ngaska maapinndi haa nder ladde.

Sey, o vi'i yerima goo wara dofta mo jahaangal. O ummi kanko bee laamdo goo ɓe dilli.

Sey, ɓe yehi ɓe yotti deydey luggere goo.

Sey, ɓe yerɓi yerima. Nde gorko wari dillugo, debbo maako itti dibinooje tati, hokki mo, itti halagaare cardi hokki mo.

Jam, ɓe yehi ɓe yotti.

Sey, ɓe yerɓi yerima nder ngaska goo, ɓe waddi kaa'a maapinndiwa ɓe i'ini hunnduko ngaska.

Sey, yerima yakki dibinooje goo, hoosi dibinooje goo, aawi. Dibinooje don mawna. Yerima do va"a. Dibinooje don mawna. Yerima do va"a. Dibinooje don mawna. Yerima do va"a. Haa yerima vurti hunnduko ngaska.

Sey, yerima wari joodi hunnduko ngaska.

Too, dum laawol waalde on. ɓe yehi ɓe biri kosam, ɓe do warta.

Sey, yerima ewni ɓe, vi'i: "Waddee kosam. Waree hokkee dam seɗɗa mi yara."

Sey, ɓe wari ɓe nyedfi kosam.

Sey, yerima itti halagaare haa junngo ngo, sey, sakkini nder tummulde fenndirde⁶ goo.

Too, ɓe hoosi kosam fenndirde, ɓe hoori. ɓe hoosi tummulde gootel ɓe hoo-rani debbo yerima,

Sey, debbo yerima yehi siiwi kosam tawi, ndaa, halagaare.

Sey, debbo yerima ewni kord'o. O vi'i kord'o: "War, hollam haa mo sakkini hal-

⁵ Sekugo kam ba wi'go wolwugo, sinkitugo.

⁶ Haanii wi'go ɓirdude.

agaare doo.”

Jam, kordo hoosi mo yaari, sey, o yehi o tawi yerima do joodi hunnduko ngaska.

Jam, sey, o yehi o hoosi horbe. O vi'i laamdo: “To a yidi ɓanugo yam, sey a wallina nagge, a hirsina haa dammugal am doo.” Laamdo wari wallini nagge, hirsani mo.

Jam, o defi kusel, o sa'i kusel, o wuli kusel. O vi'i sey o yaarani yerima. Yerima nyaami nyaami haa yerima tekkiti warti ba naane. Biirawatte, o waddi reeza, o labi yerima hoore labbini tal. Yerima voodi. O waddi puccu o hokki yerima. Yerima va”i. O waddi labbo, o hokki yerima. Be acci deydey faada laamdo do habbi.

Jam, yerima va”i puccu mum tan. O jogii kaafayo⁷ mum. Yerima saamni saamni saamni saamni. Biira, o wari o yotti, sey, o salti⁸ daande baaba mum tan, sakkini.

Sey, bawdi wayliti fiire tan. Yerima naati saare. Yarima laami. Yerima meedi⁹ rewbe baaba maako pat, hoosi debbo mum joodidi.

Taalol ramma, mi juuta.

(20/1/1983, Hadiija bii Buuba taali ngol haa Ngawndere.)

138 Binngel dewel ɓorniingel laral vamnde

—¹ Too, bismillaahi arrahmaani arrahiimi.

Taalol taalol. A noota lee.

—² Jalla tabooyel.³

—⁴ Be tabira⁵ bee bocci noy?

—⁶ Bocci teemerre.

—⁷ Too.

Gorko feere o danyi bikkoy duuddum. Nde nde law binngel feere doo, o latti o danyi mo vamnde. Nde o vamnde nonnon, bikkoy boodum boodum do vaagi.

See, binngel laamdo yehi yi'i mo, yi'i vamnde doo do yiiwa.

See, o vi'i kanko vamnde on o yidi. O yidaa bikkoy doo. Baaba maako vi'i: “Kadi a sawti⁸ naa? A do yi'a bikkoy buutu meere boo, a vi'a vamnde on a te'ata?”

⁷ Kaafayo < kaafaahi.

⁸ Saltugo, dum soppugo, tayugo.

⁹ Meedugo, dum riwugo riwi

¹ Taaloowo wi'ata.

² Jaɓoowo wi'ata.

³ Wodɓe mbi'a jalla tabooyel kam ba wi'go yalla ta ɓooyin.

⁴ Taaloowo wi'ata.

⁵ Taɓaago, dum dunyugo bee juude dɗiɗi.

⁶ Jaɓoowo wi'ata.

⁷ Taaloowo wi'ata.

⁸ Sawtugo, dum shannjugo hakkilo, yinnaago.

O vi'i: "See vamnde doo on o yidi." Be narraay bee baaba. Be luuri haa.

See, o wadi nii o te'i vamnde goo. Vamnde, o banji vamnde. Be banji be yaari saare. Ngorgi maako'en do jala mo vi'i mo, o banji vamnde, o banji vamnde. O volwaay. Vamnde maako doo, asee, furi bikkoy doo pat voodugo.

Nonnon, see, vamnde goo, binngel gorko doo to dilli, vamnde borta limse mum, lalal mum goo, resa, huuwa kuude mum pat timmina, wada nyaamdu'en pat, resa, lora hoo'a lalal borna, jooda. Gorko, see, dum metti mo. O yehi, o waanci, waanci, o do warta, o fotti bee puldebbo. O fergi puldebbo vi'i: "Kay, a do yara laamu ma, wara ferga-mi?" O vi'i: "Daada am, toy laamu may on? Mi te'i vamnde do wanna-mi⁹ haa suudu?" O vi'i: "Too, a dilla a jabbita a vi'a dilli ladde. A wara a hora mo. To resi lalal maako do nii, a suuwa nder ndiyam dalam, a bila. A dilla hunnde maa." O vi'i: "Kay, to mi hebata?" Puldebbo hokki mo. O wari o resi. O do hora, o do hora. Balte deydey debbo huuwidi, do yiiwa goo, o wari o hoosi lalal goo, o suuwi o bili o dilli. Binngel goo huuwi kuugal mum, timmini, wari, efi, hoosi lalal haa borna lalal ta'i put put. O hoo'i luttudum o bili. Siilal boo wari roondi dilliri. Nde siilal roondi dilliri, o naati suudu o voyi o voyi. O taggi o waali. Gorko warti wari tawi mo bana sardi. Biira, gorko do wubbira¹⁰ mo, do wubbira mo. O volwataa sam. O do taggi waali. Gorko see lorini¹¹ puldebbo. Puldebbo vi'i: "A yaha. Ndaa malasiiri¹². A yaha a sa'a malasiiri doo. A vi'a: 'Walaa mo mi volwanta, accu mi sa'a malasiiri yakka.' A yaha a vukka malasiiri goo haa yiite. O do joodi fonngini¹³. O volwinte." O waddi malasiiri goo. O hoo'i feho o resi yiite. Feho wuli. O waddi malasiiri. O rufi o joodi. Malasiiri do hukka.

See, debbo vi'i mo yoo: "Kadi, nonnon be sa'irta naa?"

See, ummi jabi, wayli, sa'i malasiiri goo, hokkiti mo. Be volidi kadi. O do wondi bee debbo maako do haa...

See, laamfo, baaba maako hebi habaru, vi'i: "Kay, debbo yerima do ba maako walaa do, ba maako walaa do." Baaba vi'i jafan debbo goo.

See, baaba vi'i, dillan jahaangal, hoosi mo. Be dilli, be dilli haa saka ladde. O yehi o tawi ngaska mannga nii.

See, o yerbi binngel maako goo nder ngaska. Saa'i binngel do dilla, debbo maako hoo'i dibinooje sakkini nder jiiba maako, jiiba gorko. Nde o yehi o naati nder ngaska goo, o yehi o joodi nii, see, dibinooje goo fudi, fudi nder jiiba maako haa yarti vurti dow.

See, o do laara yaasi. Dibinooje goo mawni. O yaafi. O va'i va'i va'i haa o vurti. O yehi o waali hunduko ngaska haa yaasi. Horbe saare maako dawi kosam

⁹ Wannugo, dum wonnugo. Waatoo, wadugo wannaare; billaare.

¹⁰ Wubbirugo, dum wuundaago.

¹¹ Lorini < lorani.

¹² Malasiiri kam noome.

¹³ Fonnginaago, dum wontugo, dum taggugo yesso.

do warta, wari tawi o do waali. O vi'i: "Hokkee dam kosam lee haa mi yara." "Hm" hmhm, nyiddudo bana maa doo nii yarata kosam? Jawmiiko amin halki. Mone do mbara min doo. Walaa no laamdo habaay haa hoosa binngel debbo. Waade maako¹⁴. Be wara ɓe mbara mo ɓe hoo'a mo, o yahataa. O sali. O sali yahugo."

Nonnon see, gorko maako goo, janngo biɓɓe horɓe goo warti, see, yecci debbo goo, vi'i: "Min tawi goddo feere nyiddunga nii do waali haa to o vi'i, min hokka mo kosam, o yara." Debbo vi'i: "Useni, janngo kam, to o tori, hokkee mo." Be dilli. Be yehi ɓe waddi kosam goo. Be tawi o vurti o do waali. O vi'i: "Hannde boo on hokkataa kam naa?" Be vi'i: "Min hokkete." Halagaare don junngo maako jee debbo maako anndi.

See, o itti o sakkini nder kosam. O vi'i: "Too, hooree kadi. To on hooti, daada mon on senna kosam may hay?" O vi'i: "Oo." O wari o yecci mo. O donno taggi waali.

See, o ummi. O facci kosam goo, siiwi siiwi siiwi.

See, o yehi o tawi halagaare goo. "Ayyee, ndaa halagaare gorko am. Haa toy on tawi gorko doo?" Be vi'i: "Pellel kaja." O vi'i: "En yahu."

See, ɓe dilli. O yehi o laari o tawi gorko maako on. O lori o warti. "Nanngu mbaala, hirsu, defu, yaaru. Nanngu gertogal, hirsu, defu, yaaru. Wadu gaari yaaru." Haa gorko maako yamɗiti tekki. O wurni¹⁵ haa haa haa haa haa salori¹⁶. O yaari puccu goo. Be yaari limshe'en. O yaari wannjam'en. Be yehi ɓe laɓi gorko maako.

See, ɓe ɓofti bammbaaɓe¹⁷. O yaari. O toosi¹⁸ wammbaaɓe kuuje duuddum. O vi'i yah wartira gorko maako. Be yehi ɓe hoo'i gorko ɓe wadi ragarantape¹⁹ don tappa kirim kirim kirim kirim kirim kirim. Baaba vurti. Faada sey yennngini²⁰, vi'i: "Ayyee, kaayeeɓi. Anndi yerima toy do wara, yerima toy do wara, yerima ...". O saamni puccu o wari o footi haa yeeso baaba maako, o lori. O saamni o lori. O saamni o wari jee ɓaawo.

See, o wari o soppi baaba tan. O mbari.

See, o naati saare. O laami.

Jinni.

(26/1/1983, Asta Jooda taali ngol haa Ngawndere. Maama debbo mum taalini mo. O Lakaajo.)

¹⁴ Waade maako kam ba wi'go see ɓe mbara mo.

¹⁵ Wurni kam ba wi'go ganti.

¹⁶ Salori kam ba wi'go fayi.

¹⁷ Haanii wi'go wammbaaɓe.

¹⁸ Toosugo kam hokkugo; saahaago.

¹⁹ Ragarantape, dum taakarantaase. Dum taakiyaare yerima. Dum fiire mbuggu bee luwe

²⁰ Yennngingu, dum haayɗingu.

139 Binngel ngel luwal haa hoore

Taalel taalel.

Debbo d'oo, o reedi. O te'i laamdo non, o reedi.

Nonnon, o wari o joodi. O danyi binngel gorko. Binngel goo wurti bee luwal haa hoore.

Nonnon, debbo goo acci binngel goo. Binngel goo pat banndu pat ngaari nonnon. Tum, o yaha o dura, o yaha o dura.

Nonnon, binngel d'oo o yehi yiwgo. Binngel yehi laybugo fenndirde. O meedi¹ bikkoy pat, farti o meedi be.

Nonnon, binngel feere nyukki haa gajannje.

“Esa don wara boo ki hawta,
esa dilli boo yoofa banndu.”

Nonnon, binngel goo yurni mo. O woodi haa haa haa o lutti sigi.² Gorko goo woodi. Binngel goo boo laari mo.

Nonnon, binngel d'oo warti wi'i yoo: “Daada, mi te'an ngaari bii-laamdo.” Daada maako wi'i: “Noy noy ngaari boo te'rete?” O wi'i: “Miin mi te'an mo.”

Nonnon, daada maako yehi yecci laamdo goo. Laamdo goo boo wi'i: “Too,” banji binngel goo, be njaarani ngaari. Nde be bangi binngel goo, be njaarani ngaari.

Nonnon, binngel goo boo tum hora, hora, yecci puldebbo nii, o wi'i: “Noy noy mi ittirta lalal d'oo?” Puldebbo wi'i mo yoo: “Wasu ngaska haa lugga. To a wasi ngaska goo, o waddi o hoosi lalal maako, sigi nii, a hoosa lalal goo, a loowa ngaska.”

Nonnon, o wasi ngaska goo. Puldebbo goo yecci mo. Wasi ngaska goo luggi. Ngaari goo wari waali haa saka saare sifakaare³ donno. O acci lalal goo, billi ton.

Nonnon, binngel goo wari hoosi lalal goo, o yehi o loowi nder ngaska. O loowi ngaska goo, o iri o waddi kaa'e o i'i.

Nonnon, ngaari goo fini, yami mo. O wi'i yoo kanko anndaa her lalal woni, o anndaa heedi lalal d'oo woni.

Nonnon, sey, binngel goo, ngaari goo yehi nasti suudu waali.

Nonnon, baaba maako goo neli biroobe yehi. “Hannde toye ngaari?” Be mbi'i: “Ngaari waraay.”

Nonnon, be tokki mo. Wallaahi, laamdo wi'i, laara mo haa nder saare maako. Be ndaari mo nder saare maako goo.

Nonnon, ngaari goo ummi.

Sey nonnon, baaba maako wari laari ngaari goo laatiti tagaado. O woodi sam

¹ Meedugo, dum fartugo.

² O lutti sigi kam ba wi'ugo o sigi narol luttungol.

³ Sifakaare, dum suudu woodndu waaleteendu gorko.

haa o lutti o sigi.

Nonnon, baaba maako fiyi bawdi'en, wadi dume dume, kadi.

Ndaa ngol haa too Ndaa mi haa doo.

(1966, Asta Jumba Garwaajo taali ngol haa Garwa.)

140 Binngel debbo leebol

Taalol taalol.

Debbo feere, o meedaay danyugo sam. 'Be don jala mo. 'Be don jala mo. O yehi haa mallum. Mallum wi'ata mo: "To a wari saare doo, a hoosa fayannde. A jo"ina. Biraadam, a tokka rufugo biraadam haa ton, sinaa nga heewi." O don tokka rufugo biraadam haa ton, sinaa nga heewi. O mabbi dum. Mallum wi'ata mo sinaa wadi asaweere, o mabbita. O acci fayannde man don joodi, don joodi wadi asaweere. O mabbiti. O yehi o tawi binngel budurwa, nii, woodi, gaasa, nii foti. O wurtini mo kadi. Naa o hebi binngel budurwa kadi? Naa be don jala mo, be wi'i o meedaay danyugo. 'Be don jala mo. O hebi kadi. Goddo feere iwi nii, o wi'i sinaa banga binngel debbo man fottini¹ mo? Kaay, debbo man wi'i yoo hokkataa mo. "Binngel am doo, anndi doo bee bone mi hebi, binngel am doo. Sinaa haa mallum on, mi hebi binngel am. Too, to a yidi binngel am kam, a hoosa mo boy, defan mo o nyaama. Taa o dacka yiite sam." Goddo man boo yerdi. O wi'i: "Kaay, wadan non." O wi'i: "Too." 'Be hokki mo binngel man. O banga binngel. O hoosi mo boy. Boy don defan mo, lootan mo fuu. Binngel debbo don joodi nonnon, defataako, wadtaa koo dume, don joodi nder saare nonnon. Gorko man boo don huuwa. Tum tum tum don defa. Yennde man boo boy boo berna. O wi'i, kaay, karj boo o defataa hannde. Sinaa debbo man boo dacka yiite. Debbo man wi'ata mo: "Ko daada am wi'ino, a nani naa? Daada am wi'i taa mi dacka yiite. To mi dacki yiite boo, mi timminan haa pella man, ngam nebbam on." O wi'i: "Too, to a yidi daada maa kam, daada maa wara defa maa hannde kam. Miin kam mi defataa hannde doo. Sinaa doole dacka yiite man." Kaay, debbo man joodi. O don wooka, don wooka, don wooka. Gorko maako boo daayi haa ladde soosay. O nantaa boji man. O don wooka, o don wooka. O wi'i: "Doole, a defan gorko maa nyaama hannde. Sinaa non mi defataa hannde kam." O ummi. O hubbi yiite man. O hubbi yiite boddum, o joodi haa ton.

Sey, ni, o timmi haa koroowal haa o joodi doo. Dum nebbam on, timmi haa pella man cak, don ila haa lesdi nonnon. Gorko maako wari, tawi o walaa, tawi nebbam don ila haa lesdi. Lesdi doo, o moobti lesdi man pat. O rufi ndiyam haa ton. Debbo warti ba naane. O wi'ata boy: "Aan kam nanngu laawol maa, a dilla haa yimbe maa ton. Mi yidfaa maa. Haa mi tefa feere." Boy boo dilli. O tefi boy feere.

¹ Haanii wi'go fottani.

Boy man don defa mo, don defa mo. Ko wadi ko lebbi jowi don defa mo fuu. Debbo man don joodi meere nonnon.

Too, yannde feere kadi boy man boo berni. O wi'i: "Debbo doo sinaa to a defa hannde, hannde boo mi defataako hannde. Sinaa to a defi." O wi'i: "Too." Debbo man boo bee doole. haa o defa kadi, timmi haa pella man. Boy man boo laari pella bee nebbam siŋta² doo, hoosi, rufi haa yiite fuu, wadi ndiyam. Haa ton fuu, rufi haa yiite, taa gorko maako yi'a. Gorko man warti, don waanca, do waanca, debbo walaa. O haŋdi bee lesdi man, walaa. Haŋdi bee lesdi man walaa. O dilli haa ladde kadi. O don daŋba colli'en, daŋba colli jee anndi wookugo boodum no. O don daŋba, o don daŋba. O tawi colli feere nii, innde maaji bee Tupuri ngaari. Don yecca kadi: "Ngaari, wooku lee." Ngaari fuddi wookugo kadi:

"Man Laggajeri, grāāg.

Pan Laggajeri, grāāg.

Pan Laggajeri, grāāg.

A wiin may bo biŋ we, grāāg.

A wiin man bo woolay, grāāg.

A wiin pan bo woolay, grāāg."³

Wuro man boo daayi. Colli umma, jooda haa dow leggal.

"Man Laggajeri, grāāg.

Pan Laggajeri, grāāg.

Pan Laggajeri, grāāg.

A wiin may bo biŋ we, grāāg.

A wiin man bo woolay, grāāg.

A wiin pan bo woolay, grāāg."

Colli umma haa jooda leggal feere fayin.

"Man Laggajeri, grāāg.

Pan Laggajeri, grāāg.

Pan Laggajeri, grāāg.

A wiin may bo biŋ we, grāāg.

A wiin man bo woolay, grāāg.

A wiin pan bo woolay, grāāg."

Ummi kam saali saare man boodum kadi, daayaay bee saare man, badi bee saare man. Badi bee saare man masin.

² Siŋta < simta.

³ Maana gimol:

"Daada Laggajeri, grāāg.

Baaba Laggajer, grāāg.

Baaba Laggajer, grāāg.

'Be mbi'i ŋinngel dewel maŋbe besni, grāāg.

'Be mbi'i daada maagel boo, grāāg.

'Be mbi'i baaba maagel boo, grāāg."

“Man Laggajeri, grāāg.
Pan Laggajeri, grāāg.
Pan Laggajeri, grāāg.
A wiin may ɓo biŋ we, grāāg.
A wiin man ɓo woolay, grāāg.
A wiin pan ɓo woolay, grāāg.”

Īhī, dadda ɓinngel boo nani. Baaba ɓinngel boo nani. Īhī, ɓe hoosi wamnde. nii ujineere bee kuroori fuu, haɓɓi haa dow wamnde man, ɓe don meeda⁴ wamnde man kadi haa wara haa ɓinngel maɓɓe, haa jey danyi doo. Na fotti maɓɓe kadi? Daada man don jala nonnon. O wi'i: “Jotta kam mi hebi ɓinngel. ʼBinngel am boo danyi. Nhnh.” Colli yotti haa ton, don aarta ɓe kadi. ʼBe don wara haa pelɓel waade goo. ʼBe tammi ɓe danyi on. Asee, maayi on. Colli umma. ʼBe don tokka bee wamnde non. Wamnde ujineere bee kuroori fuu, ɓe don tokka. Colli jooda haa yeeso maɓɓe.

“Man Laggajeri, grāāg.
Pan Laggajeri, grāāg.
Pan Laggajeri, grāāg.
A wiin may ɓo biŋ we, grāāg.
A wiin man ɓo woolay, grāāg.
A wiin pan ɓo woolay, grāāg.”

ʼBe don meeda wamnde bee semmbe nonnon. ʼBe don jala nonnon, nonnon. Haa faandi haa pelɓel waade goo.

“Man Laggajeri, grāāg.
Pan Laggajeri, grāāg.
Pan Laggajeri, grāāg.
A wiin may ɓo huu we, grāāg.⁵
A wiin man ɓo woolay, grāāg.
A wiin pan ɓo woolay, grāāg.”

ʼBe don tappa wamnde. Kuroori fuu saami haa lesdi nonnon. Ngam wanngini haala waade man kadi. ʼBe mbi'i ɓinngel maako maayi on. Daada boo wanngi haa ladde bee wookaadum⁶, wooka nonnon, warti saawti haa ladde.

Timmi on.

(19/2/1990, Bello Denis Tupurijjo Jiglaw taali ngol haa Keyni.)

141 Binngel debbo bellere (1)

Taaleɓ taale jalla tabooyel.

⁴ Meedugo kam soggugo.

⁵ Maana kam : ʼBe mbi'i ɓinngel maako maayi.

⁶ Haanii wi'go wookaandu.

Puldebbo feere don. Talakaajo nii o do mari mbaala maako. O yaha o heba dumo, o wara o hokka mbaala maako. O yaha o heba dumo, o wara o hokka mbaala maako. O yaha o heba dumo, o wara o hokka mbaala maako. Nonnon. Yaa mok¹, sey, o ummi. Saysay on woni kalludo goddo polte², suy, ummi yehi. O laari mbaala. Mbaala boo jee laamdo on, puldebbo do jogi.

Sey, yaa mok o yaha o laari fowru. O vi'i: "Woo, mbaala feere don haa doo. War en yah en laara." Nde puldebbo dilli, fe wari.

Sey, fe wari laari mbaala. Be laari mbaala goo, fe dilli.

Sey, on, gizo goo, sey o wara o yecca laamdo. "Laamdo, laamdo, nofru maa noy? Woodi puldebbo mbaala bana may walaa haa maa. Haa laamdo nii walaa bana may."

Sey, o vi'i: "Fewre maa on. Moy marata hunnde nii, bana mi walaa haa wuro doo?" Be wadi woynugo, fe wadi oparle³ pat. Be nani haala. Be nanaay mo mari mbaala doo.

Sey, fe yaha haa gorko may. Be yaha haa gorko doo. Be yaha debbo.

Sey, fe waddi doogari'en yehi laari saare yimbe may. Nde fe yahi laari, fe yurni haa ton doo.

Sey, fe tawi mbaala kam don, puldebbo walaa don.

Sey, fe doggi.

Sey, fe yehi fe wujji. Puldebbo walaa don. Puldebbo warti tawi mbaala woodaa.

Sey, mbaala goo dilli.

Sey, mbaala goo do vi'a:

"Mbuu, mbuu, raagoom⁴ Buuba.

Yaaki jaasidani⁵ raagoom Buuba.

Yaaki faadaawaa⁶ raagoom Buuba.

Mbuu, mbuu konu do ndilliran-mi.

Konu yimbe laamdo.

Konu yimbe faada."

O do yoka.

Sey, fuldebbo warti tawi mbaala maako woodaa. O dilliri mbaala. O do wooka, o do wooka, o do wooka. O tokki kosngal mbaala haa yolnde laamdo. O wari o wooki, o wooki, o wooki. Yottugo mbaala o vi'i: "Gonnga."

Sey, o nanngi mbaala o hirsii.

¹ Yaa mok, dum jire malla bojel bee Mbumre.

² Polte kam teema *politique* wurti. Dum Faransaare. Maana kam tufle.

³ Oparle < *haut-parleur*.

⁴ Raagoo kam mbaala bee Hawsaare.

⁵ Jaasidani kam yahan bee am bee Hawsaare.

⁶ Faadaawaa kam saraaki'en bee Hawsaare.

Sey, laamɗo goo vi'i: "Gonnga. Mbaala ɗoo bana may woodaa. Lallay⁷, miin on nyaamata."

Sey, ɓe ewni puldebbo. "Toye a tawi mbaala ɗoo?" O vi'i: "Mbaala maako on. Miin on heɓi mbaala daga peetel on mi wuurni." Laamɗo vi'i: "Ko a yidi mi hokka ma." "Walaa ko mi yidi." "Mi hoosan mbaala kam." O vi'i: "Walaa ko mi yidi." Laamɗo hoosi vi'i hirsaa mbaala. Hirsi mbaala jinni.

Sey, laamɗo vi'i: "A yecca-mi. Ko a yidi mi yoba maa."

Sey, o vi'i: "Walaa ko mi yidi yoba-mi. Sey a hokka-mi kuuje deedi, kala ko woni haa reedu mbaala ɗoo kam pat, a hokka-mi. Mi yidi. Walaa ko mi yidi sam."

Sey, o wari o hoosi kuuje reedu ɗoo pat o hokki mo. Nde puldebbo dilli, sey, maɓɓiti faande mannga nii, hoosi kuuje reedu ɗoo pat, loowi nder man, daga soowowri daga hejre, teteki'en ɗoo pat. Nde ɓe seeki, kuuje reedu, ɓe yuppi ɓe hokki mo. Laamɗo boo hoosa kusel. Nde o ummi, sey, o yehi o hoosi payannde mannga nii.

Sey, o yehi o hoosi kuuje goo, pat o rufi haa nder maaɗum. O voyan, o voyan, o voyan nii, o accaay voyugo mbaala maako ɗoo.

Sey, o ɗo joodi nii. Yennde goo sey to tawi hunnde ɗoo pat waɗi gildi, hunnde mbaala goo. Yehi yehi yehi nii o maɓɓiti, o maɓɓiti, o sirwi.

Sey, o waali jemma.

Sey, o hoyɗi teteki ɗo pat warti ɓikkoy godɗo.

Sey, o maɓɓiti o tawi. Nde o laari nii, yennde goo, sey, budurwa nii nii nii, ɓikkoy vurti.

Sey, o wari o vurtini ɓikkoy goo, o resi haa nder suudu maako, ɗo joodi, ɗo joodi, ɗo joodi. O vurti o yaha tefa nyaamdu, o hokka ɓe. O yaha tefa nyaamdu o hokka ɓe. Bellere maa godɗo on. Hejre maa godɗo on. Teteki maa godɗo on. Soowowri maa godɗo on. Pat nii, ko a anndi ɗoo pat warti godɗo haa nder maaɗum.

Sey, o ɗo joodi.

Sikenaa, sey, fowru ɗo waanca fayinta bee nyaa mok. Puldebbo dilli. ɓikkoy warti budurwa.

Sey, ɓe wari ɓe tori ndiyam. ɓe vi'i ɓe yaran.

Sey, bana soowowri mannga ɗoo vi'i yoo: "Vurtu lee a hokka kodo ɗoo ndiyam."

Sey, bana jee teteki vi'i: "Mi vurtataa."

Sey, oo ɗoo ɗoo vi'i: "Hokka mo ndiyam."

Sey, oo ɗoo vurti. Jee bellere ɗoo kam koytuɗo⁸, sey, o ummi o hoosi ndiyam o hokki mo. Nde o hokki mo ndiyam goo, o dilli. Nde o hokki mo ndiyam goo, o dilli.

⁷ Lallay kam fakat bee Hawsaare.

⁸ Koytuɗo fotan bee koyɗo. Mo bee ɓanndu koyɗum.

Doddfon o laari bikkon budurwa doo.

Sey, o yehi o vi'i: "Oo, asee, puldebbo goo woodi rewbe fahinta." Nde o wari sey laari, sey, vi'i: "Maama, hannde kam godfo wari haa do. Mi meedaay yi'go godfo doo." O vi'i: "Godfo moy?" O vi'i: "Godfo doo wari, wi'i min hokka mo ndiyam. Min pat min sali, min sali, min sali. Ammaa sey soowowri vi'i, sey bellere ummo vurta hokka mo. Sey bellere ummi yehi lii'i mo ndiyam." Hooti o vi'i: "Wayyoo, Allaa naa? Be yidi senndingo yam bee mon bana be senndiri yam bee baali am doo naa?"

Sey, o vi'i: "To o meeti warugo, taa on hokka ndiyam." To o vurti o dilla geene, yaha tefoya nyaamdu, nyaamdu, waddungo⁹ bikkoy maako.

Too, sey, yannde goo, sey, be yehi be yecci. Nde be wari haa ton, sey, o don... Waatoo, fowru wayliti godfo wari, laari, yami ndiyam.

Sey, o ummi. Nde o vurti, sey, o dilli. O yehi o yecci haa wuro.

Sey, daada goo vi'i: "Taata be meeta hokkugo be ndiyam."

Sey, o wari, sey, o vi'i:

"Tekise tekise, diboo ruwa ki baywa baafoo dakee waacee.¹⁰"

Sey, o sali. O joodi.

Sey, yennde goo be lori fahinta. O vi'i: "Godfo goo lori, daada." O vi'i: "Hannde kam mi hadi mo ndiyam." O dilli. O vi'i: "Ndikka nde on hadi."

Sey, baawo doo fahin.

Sey, be wari.

Sey, be dilli.

Sey, be vi'i yoo: "Too,

Setummbi setummbi,

hokku godfo haa wuro doo.

Ndiyam haa yaasi o yara.

Setummbi..."

Jee mannga reedu, mannga goo vi'ata yoo: "Ay, miin on hoosata ndiyam hokka godfo haa yaasi? Naa daada hadi?"

Sey, teteki vi'i: "Teteki teteki, ummu hokku godfo ndiyam."

Sey, teteki vi'i: "Ay, kaasaa, miin on hokkata godfo ndiyam naa? Hejre umma lee hokka. Hejre, hejre, ummu hokku godfo ndiyam haa yaasi."

Sey, o vi'i: "Ay, kaasa, min on hokkata godfo ndiyam naa? Ndaa bernde do joodi." "Bernde bernde, ummu hokku godfo ndiyam haa yaasi." O vi'i: "Ay, kaasa, miin on hokkata naa? Mi nyadataa."

Sey, o vi'i: "Bellere bellere, ummu hokku." Bellere goo lori nyadi ndiyam yehi

⁹ Waddungo < waddingo.

¹⁰ Diboo ruwa baywa baafoo dakee waacee kam: nyedu ndiyam hokku kodo jee wari haa yaasi doo bee Hawsaare.

hokki mo. Sey yannde goo, ɓe lori ɓe yecci fuu laamɗo.

Sey, ɓe vi'i: "Hannde boo o wari." Laamɗo yerɓiti maccuɓe. ɓe dilli bee maako. Sikenaa, ɓe dilli.

Sey, ɓe dilli. Nde ɓe dilli bee ɓinngel goo, ɓe wari. Yannde goo, ɓe wari bee ɓaawo maako¹¹. ɓe wari ɓe jooɗi haa ton goo. ɓe wari ɓe vi'i ɓe o ndiyam.

Sey, ɓinngel goo sali. ɓe yehi ɓe volwi ɓe ewniti: "Hejre hejre hokku ndiyam." Hejre vi'i: "Hokkataa." ɓe limti ɓe pat, ɓe vi'i hokkataa sey teteki. "Teteki teteki, hokku ndiyam."

Sey, teteki goo ummi yehi hokki ɓe ndiyam. Nanngugo ndiyam nii, sey, ɓe hoosi mo, sey, ɓe yowi dow puccu. Nde ɓe dillino, ɓikkoy goo ɗo wooka, ɗo wooka, ɗo wooka, ɗo wooka. ɓinngel debbo on. Laamɗo jaɓti haa wada debbo.

Sey, ɓe yottini mo.

Sey, ɓe yaari mo. Nde ɓe yaari mo, kanko boo.

Sey, ɓe hokki laamɗo goo. Laamɗo laari vi'i: "Aa, debbo ban nii fuu ɗon duniya? Haa ɓe yaha tefa puldebbo ɗoo wara." Puldebbo ummi wari. Nde puldebbo wari, o ɗo wara. Daga yottugo maako, o vi'i: "Hannde kam ɓe hoosi teteki goo, ɓe dilliri." Puldebbo ɗo wooka, ɗo wooka, ɗoo wooka, ɗo wooka.

Sey, o wari o vi'i laamɗo: "Noye haala?" Laamɗo vi'i: "Asee, a woodi ɓikkoy ban nii?" O vi'i: "Ii, kuuje deedi mbaala am ɗoo, kanjum on wartirini yam ban nii. Alla on laarini yam."

Sey, o vi'i: "Kay, walaa no mi accira. ɗoo kam sey a yecca mi hokka mo ko a yidi fuu." O vi'i: "Kaay, laamɗo, mi yidaa. Walaa no mi hokkira ma." "Oo kam mi hoosan." O vi'i, kaay, sey o hoosa. O vi'i, sey o hirsaa mo. O vi'i: "No on yidi fuu wada, walaa no hirsira. Miin kam ɓinngel am jooɗataako kommbi yiite." ɓe vi'i: "Ee, minin kam min hoosi mo." "To a yidi ɓinngel am ɗoo, sey a resa mo haa kommbi peewol, sey, ndiyam feewugo, meemataa wuliinga¹², jooɗataa haa naange. Sey, o jooɗa." Laamɗo vi'i: "Miin kam mi yidi ko a yidi fuu, mi hokkan mo."

Sey, o vi'i: "To a yidi ɓinngel am ɗoo, sey a sennda wuro maa ɗoo." O vi'i: "Mi sennda wuro am ɗoo." O wari zonta¹³ laamɗo wuro ɗoo, sennda wuro ɗoo saka sak. O vi'i, reeta, jee puldebbo ɗoo, reeta jee maako, ngam ɓinngel maako ɗoo.

Sey, o vi'i: "Too, non fuu ɓinngel am jooɗataako mbidi¹⁴." O vi'i: "Ee."

Sey, o yahi adi ɓe, adi puldebbo bee ɓikkoy pat kadi, ɓe wartiri wuro. Nonnon yimɓe wuro ɗo fuu wari hoosi te'i debbo goo. Yimɓe riski riski ɗoo, yimɓe jawdi jawdi'en ɗoo, saraaki'en ɗoo pat, koo moye te'i ɓikkoy ɓikkoy ɗoo. Puldebbo naa jooɗi naa? ɓinngel debbo ɗo jooɗi. Laamɗo kam ɗo yidi ɓinngel. ɓiirabattel, sey, rewɓe saare hirliti: "Asee, ɓe resataa mo haa naange, dum bellere on." Laamɗo dilli

¹¹ ɓaawo maako kam ba wi'go tokkiɓe maako.

¹² Wuliinga kam ba wi'go ndiyam nguldam.

¹³ Zonta < jonta, joonii, jotta.

¹⁴ Mbidi < mbidu.

faada, dilli konu.

Sey, be acci binngel. Yannde goo sey debbo haa saare, sey, wari vi'i yoo: "Umma yah huɓɓa yiite. Minin min tokka min defina maa nonnon. Aan a defataa naa?"

Sey, o vi'i kanko kam defataa. Be vi'i: "Waanee."

Sey, be ummi be vi'i be tappan mo.

Sey, binngel goo sali, sey, ummi, dilli, o do yaha huɓɓa yiite. Yehi o do joodi kommbi yiite. Be vi'i sey o jooda nii o defa. O do joodi kommbi yiite goo.

Sey, o do yaha bolwugo, o do yaha bolwugo, o do yaha bolwugo, o do yaha bolwugo. Binngel goo sey bolwi paar. Bellere warti ndegeer¹⁵ haa leddi. Hoore do lutti. Daga o do woya: "Wayyoo, maama am. Wayyoo, maama am. Ndaa ko on vi'i go tawi yam." Haa daande, haa bolwi jinni. Be vi'i, hannde kam to o yidi, o maaya, to laamdo yidi wara mbara be. O warti nebbam meere haa leddi. Sikenaa, laamdo warti. Faka¹⁶ wari saali yehi saare suudu debbo maako doo.

Sey, o tawaay debbo. O yami.

Sey, be vi'i: "Aa. Naa ndaa ko yimbe saare wadi?" Laamdo wari vi'i: "Kaay. Sey be soppa hoore rewbe doo." O woodi yimbe. Maccube wari soppi hoore rewbe doo pat.

Yowwaa, sey o vi'i puldebbo goo: "Noye?" Puldebbo vi'i: "On bofta bellere am."

Sey, leddi nde feewi nii, o bofti bellere maako pat, o bofti o dilliri.

Sey, o yehi o loowi haa faande. Alla lori wadimi mo binngel maako. Nii on puldebbo hefti wuro. Binngel maako lori¹⁷ wadi goddo. O hokki goddo. O hefti wuro.

Nii on taalol may jinni.

(21/1/1983, Labratu bii Isuhu taali ngol haa Ngawndere. Maama mum taalani mo.)

142 Binngel debbo bellere (2)

Taalol taalol.

Debbo doo, o don. O do yaha ngesa maako. Tum tum tum tum, o do dilla haa ngesa. O dilla, o yaha o rema, o yaha o rema, o yaha o rema, o yaha o rema.

Sey, yannde feere o dilli tan. O yehi o tawi nagge laafinga pat. O hoosi nagge, o wartiri haa saare. O do nyaamna nagge, o do nyaamna nagge, o do nyaamna nagge, o do nyaamna nagge. Haa nagge mawni. Nagge mawni mannga.

Sey, caycay wari haa saare may tan. Wari yami ndiyam haa yara. Yami ndiyam

¹⁵ Warti ndegeer kam ba wi'go warti ba naane.

¹⁶ Faka, dum suka laamdo.

¹⁷ Loraago wartugo fayin.

haa yara, sey, ɓe hokki mo ndiyam. O waati haa jiiba.

Sey, saysay doggi yehi yecci laamɗo: “Laamɗo, laamɗo, noppi maa noy?” O vi'i: “Noppi am d'idi.” “Beddu d'idi haa a nana haala d'oo.”

Sey, laamɗo vi'i: “Beddi d'idi.” Beddi noppi d'idi haa nana haala may. O vi'a: “Haa saare puldebbo d'oo, mi yehi mi tawi nagge mannga. Mannga masin.”

Sey, ɓe dilli bee maccuɓe haa nder saare puldebbo tan. ɓe yehi ɓe nanngi nagge. ɓe fooda nagge. Nagge dillataa. ɓe dasa nagge. Nagge dillataa. ɓe tappa. Dillataa. ɓe meeda. Yahataa.

Sey, laamɗo vi'i: “Mi tappa saysay naa, koo mi tappa nagge?” Caycay vi'i: “Tappa nagge lee.”

Sey, nagge vi'i:

“Tapi tapi yee, tilkon saraa kambana koɗay¹ kari su.

Abu ka see paada see paada hargaba sarki.²”

Sey, nagge vurti saare. ɓe dilli yolnde laamɗo. Nagge sali nastugo saare. Nde nagge sali nastugo saare, ɓe vi'i: “Too, mi tappa saysay naa, koo mi tappa nagge?”

Sey, nagge vi'i: “Mi tappa saysay.” Saysay vi'i:

“Sigo sigo yee, tilkon saraa kambana koɗay kari su.

Abu ka see paada see paada hargaba sarki.”

Sey, nagge nasti. Haa ɓe wallina nagge, nagge sali waalugo. ɓe fooda nagge waalataa. ɓe fooda nagge waalataa.

Sey, ɓe vi'i ɓe tappan puldebbo.

Sey, puldebbo vi'i:

“Konci konci yee, tilkon saraa kambana koɗay kari su.

Abu ka see paada see paada hargaba sarki.”

O waali. ɓe ta'a, ta'ataa. ɓe ta'a bee labi, ta'ataa. ɓe wadda kaafahi. Ta'ataa. ɓe tappi, ɓe tappi nagge sali ta'ugo³ banndu mum.

Sey, ɓe vi'i ɓe tappan puldebbo fayin.

Sey, ɓe vi'i: “ɓe tappa puldebbo naa, koo ɓe tappa saysay, koo ɓe tappa nagge?”

Sey, puldebbo vi'i yoo:

“Yanko yanko yee, tilkon saraa kambana koɗay kari su.

Abu ka see paada see paada hargaba sarki.”

Sey, nagge vi'i puldebbo yoo, to ɓe hirsi mo, o hoosa kuuje won nder reedu mum, o lora, o hoosa bee reedu may cak, o yaha o defa kanjum to o nyaaman. Ammaa taa o hoosa hunde feere bee laral. O hoosi o yehi o sigi. O d'o dilla nder ladde. Tum o yaha o rema o lora. O yaha o rema o lora. O yaha o rema o lora, o

¹ Koɗay, d'um suuno bee Hawsaare.

² Dum kam: “En ndilla. En ndilla haa saare laamɗo.”

³ Haanii wi'go ta'eego.

tawa kuuje maako pat vo”itini. ‘Be vo”itina doo, be vo”itna doo, be defa be defa, be sigina mo. O lori.

Sey, yannde feere o wadi ba o dilli ladde.

Sey, o nyukki. Haa nder fayannde jee o sigi teteki goo, sey, teteki ummi. Warti goddo booddum booddum booddum booddum. O hoosi be tan. O hoosi bikkoy rewbe, yami be: “Noy innde maa?” ‘Bingel debbo vi’i: “Tahanji⁴.” “Noy innde maa?” Oo boo Tahanta⁵. “Noy innde maa?” Oo boo Tatumbi⁶. “Noy innde maa?” Oo boo Talanji.

Sey, saysay wari yannde feere tawi be be do huuwa, yami ndiyam haa yara. O yami ndiyam haa yara.

Sey, o vi’i:

“Tahanji, Tahanji,
diiboo ruwa ka baywaa baa gondake waajee.”⁷

“Kaasa kaasa, iya.”⁸

“Diiboo ruwa baywaa baa gondake waajee.

Tatumbi naa inaa.

Tatumbi, Tatumbi,

diiboo ruwa mo baywaa baa gondake waajee.”

“Kaasa kaasa, iya.”

“Diiboo ruwa baywaa baa gondake waajee.

Tatumbi naa inaa.

Tatumbi, Tatumbi,

diiboo ruwa mo baywaa baa gondake waajee.”

“Too, iya.”⁹ O nyedi ndiyam. O waddi. O wari o hokki saysay.

Sey, saysay loowi haa jiiba yehi yecci laamdo. “Laamdo, laamdo, noppi maa noy?” Laamdo vi’i: “Noppi am didi.” O vi’i: “Beddu didi haa nanaa haala doo. Haa saare puldebbo goo fayin. Mi yehi mi tawi bikkoy rewbe booddum booddum booddum booddum booddum booddum. Haa totton don defina mo. Mi ewni be pat. Ammaa be sali. Gooto wari hokki yam ndiyam.” Laamdo vi’i: “Too. To a few, noy mi wadta maa?” O vi’i: “On mbaram.” ‘Be dilli bee kpana. Yehi nanngi bikkoy rewbe, waddi be. ‘Be nanngi bikkoy rewbe, be waddini laamdo. Laamdo vi’i bangi be be pat. Nde laamdo bangi be, o seeri debbo mum’en feere doo, be fuu.

Sey, laamdo dilli geer¹⁰, dilli kono¹¹. O dilli kono, acci rewbe haa saare do defa.

⁴ Hanji, dum teteki bee Hawsaare.

⁵ Hanta kam hejre bee Hawsaare

⁶ Tumbi kam ndeera bee Hawsaare.

⁷ Dum kam: “Nyedu ndiyam. War hokku mo.”

⁸ Dum kam: “Waawataa, waawataa, daada.”

⁹ Dum kam: “Too, daada.”

¹⁰ Geer kam ba wi’go konu bee Faransaare. Geer < *guerre*.

¹¹ Haanii wi’ugo konu.

Debbo jee gra¹² doo, debbo jee tatumbi doo, o defataa kanko. O do joodfi haa saare tan. Be defa ɓe hokka mo. Nde laamɗo dilli, ɓe vi'i sey o defa. Nde ɓe vi'i mo o defa, o yehi defugo.

Sey, o ɓolwi. O ɓolwi haa sera yiite, sera kaatinne.

Sey, ɓe ewni ciilal. Be vi'i: "To min neli haa laamɗo, noy a vi'ata?" O vi'i: "Mi vi'a on neli. On waddi, on hoosi debbo maako, on yerɓi haa sera yiite ɓolwi." O vi'a: "A waawataa yahugo." O ewni aku. Be vi'i: "To min neli haa laamɗo, noy a vi'ata?" O vi'i: "Mi yaha mi yecca ko on yecci yam fuu." Be vi'i: "Too, a yaha a yecca laamɗo yoo, debbo maako ɓolwi haa yiite. ɓolwi warti ndiyam." O doggi tan. Aku dilli laamɗo do wada kono, do wada kono.

Sey, nani. Aku do ewna mo. "Laamɗo, laamɗo." O ɓaŋti hoore, o laari. O tawi aku haa dow leggal. O vi'i: "Noy?" O vi'i mo: "Debbo maa ɓolwi." O acci geer, o acci kono. O warti saare. O wari o laari. O wari o laari o tawi debbo maako do ɓolwi haa sera yiite.

Sey, o ewni puldebbo wari. Puldebbo wari tan. Puldebbo, sey, ɓofti ndiyam jee debbo ɓolwi goo, waati e yiite.

Sey, debbo warti boodɗo fayin, ɓuri naane, vooditi bana naane. O vi'i mo: "Noy a yidi mi wada nawliiko'en maa?" O vi'i o mbara ɓe ɓe pat. Be hirsi debbo'en goo. Be waati hoore mum haa toy toy. Pat ɓe mbaridi ɓe.

Boŋ, taalol may jinni, jee doo kam.

(22/1/1983, Aamadu Rufaa'i taali ngol haa Ngawndere. Bebe Mbumjo taalani mo ngol haa lesdi Ngawndere.)

143 Jamo moduɗo na'i (1)

Gorko doo o don. Innde maako Jamo Feret. Jamo Feret innde maako. O do janngano janngirde. Be hoosi mo ɓe yaari haa daada maako maayi, baaba maako maayi, ɓe yaari haa debbo feere do janngina mo.

Jam, asee, mo jawmu jawdi walaa ko o walaa.

Jam, nde baaba maako goo accidi mo bee kuuje goo, o do dura. To o laari leggal ngal haa durata do yoori, o tappa kuuje doo pat, o tappa doo, moda doo doo, moda doo doo, moda, pat warta tati, o hoosa waata haa reedu maako. O vi'i: "Too."

Sey, o tappi mbaala nga, o modi nga. O tappi nga, o modi nga. Warti gootel, sey, o modi. O tappi nagge nge, modi nge nge, modi nge nge, warti gootel, sey, o modi. O tappi mbeewa nga, modi nga nga, modi nga, sey, o modi joodi caawli¹ tati haa reedu maako.

¹² Gra kam ba wi'go bellere bee Faransaare. Gra < gras.

¹ Saawdu / caawli.

Sey, o naati duniya maako.

Jam, sey nonnon, o yehi o muuyi debbo. O fanji debbo.

Jam, sey nonnon, debbo goo hokka mo nyiiri haa laalayel. O waala nder huɓɓirde². Debbo doo yidaa mo sam.

Sey, yannde feere puldebbo feere ewni mo, vi'i mo: "Gorko maa doo jawmu jawdi on. Accu mo wadgo ba a wadata mo doo." O sali.

Jam, sey, yannde jumbaare, gorko maako, sey, vurti yehi jumbaare fawni va'i³ puccu mum. To yannde jumbaare boo, tum neldan mo goorooje.

Jam, sey nonnon. Yannde man o vurti kadi. O yehi jumbaare. O do warta. O va'i puccu maako.

Sey, puldebbo ewni mo, vi'i mo: "War laaru gorko maa hannde."

Sey, binngel debbo goo wari yurni kam: "Kayya, aan boo." Ba ko⁴ Jamo warta, walaa ko o wadfaay.

Jam, sey nonnon, puccu maako doo, to do yaha, yaadu maako on wadata:

"Jamo, Jamo Feret.

Jamo, Jamo nyaamra laalayel.

Jamo, Jamo waala nder kubɓirgel.

Jamo, Jamo Feret.

Jamo, Jamo Feret.

Jamo..."

Sey, nonnon, debbo kam fawni kuujeeji pat mo"ini.

Sey, nonnon o warti, defi nyiiri wadi haa taasaaje, hokki mo. O vi'i: "Kaay, miin kam mi nyaamataa nyiiri haa taasawo. Miin kam sey haa laalayel mi nyaamata." O vi'i: "Kaay, useni nyaamu haa taasawo." Gorko, Jamo, sali sam. Jamo hooti nder kubɓirgel mum jemma. O vi'i Jamo: "Useni wartu. Wartu dow leeso, a waala." Jamo vi'i mo: "Kaay, miin kam sey nder kubɓirgel mi waalata." O vi'i mo: "To a yidi, mi nyaamra bee taasawo. A yaha heba vicco hunnde doo... Ayya, noy innde hunnde may maa, hunnde may? Hunnde may to daani nii, rum-moodu do wooji coy doo? Kuuje ladde on kam. Waandu may teema. Sey to a hebi vicco waandu naa? Waandu nii, to a hebi vicco may, wara fiddirna-mi taasaaje may, mi nyaamra nyiiri maa." O vi'i mo: "Too." Binngel debbo suuki naati nder ladde haa yehi tawi daada mabbe goo. Daada mabbe goo boo dum goddo on. O vi'i mo: "Ko waddi maa haa doo nii?" O vi'i mo: "Ndaa ndaa ndaa daliila ko waddi yam. Mi yidi mi heba vicco mabbe sey jee gaajiijo on boo mi heba mi fiddirna Jamo taasaaje nii heba nyaamira." O vi'i mo: "Too, yah ferinam⁵ buubi daaro⁶, a wartira min. To a

² Huɓɓirde, dum kaatinde.

³ Haanii wi'go va'i.

⁴ Bako fotan bee hiddeko.

⁵ Haanii wi'go foranam.

⁶ Daaro, dum taasaawo manngo.

yidi hebugo vicco maɓɓe.” Nde binngel debbo warti wuro, wari fori buubi daaro, hebi hoosi yaarani daada maɓɓe goo. O vi'i mo: “Too, war nastu les pooɓe am doo, a jooda.”

Jam, sey o wari o nasti, o nyukki. Bikkoy goo sey warti. “Daada hunnde doo hacca haa do. Goddo do hacca haa do. Mi yidi nyaamugo.”

Sey, o vi'i: “Kaay, hunnde walaa haa do sam. Anndaa ni, to miin on nii on yidi nyaamugo hannde kam. To miin on nyaamugo boo bismilla, waree nyaamee dam, miin kam. Ammaa, goddo kam waraay haa do.” “Kaay, daada, goddo do hacca haa do.” Mo vi'i mo: “Walaa. To on yido nyaamugo boo, waree nyaamee dam.”

Jam, sey nonnon, ɓe yehi ɓe waali, ɓe daani.

Jam, nde jemma wadi, jemma jenggi, pooɓe maɓɓe pat wayliti vooji coy.

Sey, daada maɓɓe goo, sey, itti layaaru hokki mo, vi'i mo: “To a ta'i vicco maɓɓe do, hokki maa, to a dogga, a sakkina layaaru doo, a taara ɓaawo leggal may. To a dogga nii, a dogga, a dogga, a dogga, to a sakkini layaaru doo, leggal vurtu. To leggal vurti nii, a taara ɓaawo leggal, a majjiran ɓe.”

Jam, sey nonnon, jemma nde jenggi.

Sey, daada yehi ta'i vicco gaaji goo, hokki mo. Haa, sey nonnon, veeti fajiri, ɓe tawi vicco gaaji maɓɓe walaa. Binngel debbo do dogga, do dogga, do dogga, do jogi layaaru haa ɓadi saare goo, sey, nde ɓe tawi vicco gaaji walaa, sey, ɓe ummi kadi. “Koo moy tawi vicco gaaji, lora ɓaawo, lora ɓaawo, lora ɓaawo, lora ɓaawo.” Daada goo boo jaba vi'a: “Kaay, naa nonnon vi'ata. Koo moy tawi vicco gaaji, yah yeeso, yah yeeso, yah yeeso, yah yeeso.” Kamɓe goo jaba: “Kaay, daada naa non. Koo moy tawi vicco gaaji, lora ɓaawo, lora ɓaawo, lora ɓaawo, lora ɓaawo.” Daada vi'i: “Koo moy tawi vicco gaaji, yah yeeso, yah yeeso, yah yeeso.” Binngel debbo do dogga nii, do dogga nii, haa faandi kommbi saare mum'en, sey, sakkini layaaru, sey, leggal vurti.

Sey, o taari ɓaawo leggal.

Jam, o yotti o hebi vicco may tan, o wari o fidɗirna Jamo taasaaje kadi. O fidɗa, o hokka Jamo nyaama. Nonnon ɓe narriti bee Jamo.

(20/1/1983, Hadiija bii Buuba taali ngol haa Ngawndere.)

144 Jamo moduɗo na'i (2)

Taalel taalel.

Bii laamɗo oo, baaba maako sil kanko gootel non danyi. Daada maako boo sil kanko gooto non danyi. O vi'i: “See miin kam mi yaha mi laaroya duniyaaru haa lesdi feere.” O vi'i: “Too, boodɗum.” O modi limshe maako kam pat. O modi puccu maako. O modi maccungel maako, joodi nii, see reedu. Biirawa, o joodi kadi.

See, o ɓorni bijili¹ nii. O yotta nii haa lesdi baaba maako. “Bii laamɗo wari,

yerima wari. Kirsanee mo mbaala.” Be kirsaa. Haa o yehi. “Kirsanee mo nagge.” Be kirsana mo. “Bii laamdo wari. Kirsanee mo gertoode.” Janngo fin dillu, fin dillu, haa vurti lesdi baaba maako. O yehi lesdi feere. Be emata mo: “Noy innde maa?” O silmini haa yolnde laamdo. “Noy innde maa?” “Ngel Bakke.” O don see benteere. O borti limse goo boo wudini. “Ngel Bakke,” be mbi’i. O vi’i: “Ooho.” “Too, nden kam a wara jooda haa saare laamdo kadi, waaye, Ngel Bakke.” O vi’i: “Too, walaa ayiibe.” To be defi be nyaami doo, “Ngel Bakke war boftu taasaaje doo nee. Yah nyaamu jee lutti doo.” O vi’a: “Kaay, miin kam mi nyaamataa see bakke.” Biira, be ndokka mo bakke, o nyaama. Nii nii nii nii nii nii, o don nder saare laamdo.

See, binngel laamdo buduruwa heewti deydey fangeego kadi.

See, laamdo vurtini puccu maako jee meedaaka va’eego. O vi’i: “Mo va”i puccu am doo hoosi tummulgel kosam doo don saamna haa kosam doo daani, o wari, o jo”ini, kanko bangata binngel am doo.” Koo moy habda, koo moy habda haa va”a puccu doo saamna wara hoosa tummudefel kosam doo, hebaay.

See, biira, o yehi o baditi laamdo. O vi’i: “Miin fuu naa, Alla yamdfine.” “Kayya, eey, a don nii duudugo reedu. Aan boo Ngel Bakke, iga haa toy a limshe maa wudini de. Useni taa wada min yenaande haa lesdi amin, hay.” Laamdo vi’i: “Kayya, accee mo kanko boo o habda lee.” Biira, be don hilli yeewtugo ban nii nii.

See, Ngel Bakke va”i puccu tan, saamni, saamni, wari tappi, kosde puccu ardiide. Puccu hofi. O hoosi tummudefel kosam o ru”iti, o don saamna. O dilli nder ladde. Nii nii nii nii haa kosam daani o warti, tappi koppi puccu, puccu hofi. O jo”ini kosam. Laamdo vi’i Ngel Bakke: “Koo aan, aan Ngel Bakke boo mi saahi maa binngel debbo am doo, a banga. Mi hokki ma saare am reeta.”

Too, o vi’i: “Boodfum, Alla yamdfine.” Be bangi debbo, be njaarani mo. Debbo vi’a dum nyalla woygo nonnon, mbi’a: “Baaba am wanyi am hoosi yam hawti bee Ngel Bakke.” Nii ban nii, biirabaddel, to jemma wadi nii, o defi nii, o hoosa o waddana mo nyiiri sedfa non haa feho. O vi’a Ngel Bakke: “A nyaama.” Ngel Bakke nyaama, o waala haa kisin, o waala defeteendu goo. Kanko kam o yaha o yewna waaye maako kadi. Be ngara be waala. Be waala haa suudu, nii nii tokki ban nii doo.

Too, o wari dillugo luumo fuu, biira, o hoosa noome’en, nyebbe’en, dume dume fuu o sankita haa leddi kadi. O vi’a Ngel Bakke: “Hiddeko mi warta nii, mi tawta, a subti kuuje doo pat feere feere. A hubbi yiite, a va”ini takayre haa mi wara mi defana en.” O dilla luumo. Ngel Bakke, biira, to o dilli nii, tuuta maccube, tuuta horbe. Maccube subta kuuje goo pat bee horbe. Wodbe don vuuwa, wodbe don layba. Wodbe don nyada ndiyam, wodbe don sotta. Be timmina kuuje doo goo pat. Biira, o modfa pat. O acca see maccudo gooto. O tuuta limshe o tuuta puccu maako. O habbito haa naawa reedu goo doo itta. O foofina limshe maako, vakka kaafaahi

¹ Bijili, dum tekkaaje.

maako, va”a puccu. O yaha o taarani hawta bee debbo maako goo jey dilli haa luumo goo don nyalla. Debbo goo don vi’a: “Hmm, miin kam ban moodon doo nii, dabɓannoo-mi. Baaba am anndaa ko mi wadi mo hoosi Ngel Bakke nii, wallaahi Alla, nii reedu see benteere nonnon o tirata, o hawti amin. Miin kam to mi hebi dabare sam, mi vurtina Ngel Bakke doo, en ɓanga.” O anndaa maa dum Ngel Bakke go kangel on ɓe fottata doo. Ngel Bakke kam don nootana mo: “Hm hm hm hm ...” ban nii goo.

See nonnon, ɓiira, too juura wadi goo, Ngel Bakke vi’ata mo: “Jotta kam ndikka a hoota.” O vi’ata: “Too.”

Nden, Ngel Bakke goo boo, to debbo goo ummi don hoota nii, va”a puccu mum ardina maccudo mum. O vi’a: “See luumo waranngo sika?” O vi’a: “Oo’o.” Taara nii, aarta mo hootugo, ɓiira, maccube vuuwa kosɗe puucu goo pat o moda ban naane. ɓiira, o tira benteere. O jooda. Reedu joota ban naane. ɓiira, debbo warta: “ɓiira, ɓii-njaaluyel, Ngel Bakke. A timmini kuugal goo pat naa?” O vi’i: “Mi timmini, daada.” Debbo maako goo warti vi’ugo dum non ngam nyaadi masin. Debbo goo defa, ɓiira, wadana waaye maako feere, ɓiira, nii haa taasaaje boodɗum boodɗum. Wadana Ngel Bakke haa feho goo. Ngel Bakke nyaama layɓa. Jemma, Ngel Bakke waala haa defeteendu. Kanko o waala bee waaye maako haa nder suudu. Tokki ban nii. Asee puldebbo don dakki don.

See sikenaa, o yi’i Ngel Bakke goo. Nde o yi’i Ngel Bakke goo, o vi’ata debbo goo: “Aan, a anndi gorko mo on fottata haa luumo doo? Dum gorko maa doo dey?” O vi’i: “Kayya, aan boo daada, taa few ban nii lee.” O vi’i: “Boodɗum, luumo jango doo, a wara tokkita haa am doo, a yi’an mo.”

Too, luumo goo wadi. O saaki kuuje goo ban naane. O vi’ata Ngel Bakke: “Mi tawa a timmini kuugal doo pat, keefeero, muton². Accu benteere maa jey a dimmbata wakeere wakeere doo. A va”ina takayre. Miin kam mi dilli luumo.” ɓiira, o haɓɓita haa naawa, o dilla yiidugo bee suka goo.

See, o yaha ban o yahan luumo goo, o taari haa puldebbo goo.

See, Ngel Bakke goo tuuti ɓeya goo pat, huuwi kuugal goo jinni, ɓiira, tuuti maccube mum tuuti puccu mum goo, ɓiira, haɓɓiti va”i puccu mum ardini maccudo.

Ndennden, debbo goo doo vi’a: “Daada, useni, accam mi nanngoya mo. Useni. Useni.” “Kayya, munyu nonnon.” “Useni accam, mi nanngoya mo.”

ɓiira, see, o wari, o nanngi Ngel Bakke goo hebaay moditi kuuje goo.

See, ɓe warti nonnon. Kiikide man, ɓiira, o ve”iti be”itte boodɗum, haa suudu. O defi o waddani Ngel Bakke hiirtorde bee kummba bee paasinna, ɓiira, bee ndiyam. O vi’a haa Ngel Bakke nyaama. Ngel Bakke vi’i: “La’, miin kam see haa feho goo nii mi nyaamata.” O don woya kadi. O don woya. O yehi o yecci baaba maako, o vi’i: “Naa Ngel Bakke gorko jee a ɓanganino yam goo oo min waalataa

² Muton kam ba wi’go mbaala bee Faransaare.

bee maako maa, sakko o nyaama?” Laamdo yewni Ngel Bakke goo, o volwani mo. Ngel Bakke yehi waalii kadi haa dow leeso. O volwana Ngel Bakke. Biira, Ngel Bakke nootataa mo. O nyilka Ngel Bakke diwataa sam. Biira, o yoyra Ngel Bakke. Ngel Bakke fuuta mo. Nii nii nii nii tokki haa yennde o yehi o wulliti haa laamdo kadi. Biira, be warti. Be don waala bee Ngel Bakke goo, don waala, be don waala, haa fabbi. Ngel Bakke vi'i: “Kaay, barkaa maa, ndikka mi yaha wuro am goo. Wuro amin boo, mi laaroya sedda, mi lutta lorugo.” Laamdo goo vi'ata moo: “A hootan bee debbo maa fuu sika?” O vi'i: “Kaay, mi yahan bee debbo am fuu, mi yahan bee maccudo fuu mi warta.” O vi'ata: “Boodfum.” Ngel Bakke, biira, habbiti va”i puccu. Maccube ardi. Debbo, biirawa, faddi pade mum, va”i puccu kanko boo. Be don ndilla, be don ndilla, haa be mburti haa lesdi baa binngel debbo, nasti leddi baaba ngel Ngel Bakke. “Yerima, jabbaama. Yerima, jabbaama. Yerima.” Be kir-sana mo, vaaw, gertogal. “Jabbaama, yerima. Jabbaama, yerima.” Mbaala. “Jabbaama, yerima.” Mbeewa be hirsanta mo. Ngel Bakke fuddi nyaamugo basaasa haa gure feere. Yotti kam, biira, baaba a yi'i tampiti goo, yi'ataa goo Ngel Bakke, asee maa to o warti kam asee laaman. Nde vakkude baaba Ngel Bakke vooji coy ban cuurde taba, Biira, yi'i gorgel Bakke nii. Naa o yi'an goo be vi'i mo Ngel Bakke warti. O joodi o don voya. “Ngel Bakke am, aan wari naa?” Biira, o meema. O meema nii. O lutta anndititgo dum biyiiko. O don wooka, o don wooka. Daada wari don wooka.

See nonnon, biirabaddel, o yehi o wudini beya doo goo kam o hokkataa be koo ko be nyaama. Haa bee debbo goo fuu, o sali nastinugo mo.

See, biira, o vi'i: “Yewnee yewnee bii laamdo doo, debbo doo, jee mi bangi haa wuro feere doo.” Be yewni. Nde be yewni mo doo, o wari nii. O vi'i mo: “A laari sika, miin boo haa wuro amin sika? Jee on nanciranno yam goo. Too, yahu mi hokkataa maa koo dume. Janngo on kootan.”

Janngo wadi. Biira, o hokki mo koo moy fuu o hokki booro jeego jeego. O hokki maccube laamdo binngel debbo goo. O hokki be. O hokki binngel debbo goo booro jeego bee limshe bee puccu. O hokki be be pat non. O vi'i: “Kootee wuro mon. Miin kam mi hootataa.”

See nonnon, be ngarti. Kambe boo be vi'i: “Asee, Ngel Bakke kam laamdo tamam en fijiranno.”

Takalamulus takkaande bu'e bojel.

(1969-70, Abdullaay Osmaanu Baaseewoojo taali ngol haa Marwa.)

145 Binngel jahngel maayo daayiingo (1)

Haa mi taala.

Doo boo, bikkoy rewbe be dido. Baaba gootel, daada feere feere.

See, debbo goo maayi acci binngel gootel. Binngel maayi, acci binngel maako goo.

Too, debbo gootel goo hoosi hawti bee binngel mum don mawnina, baaba dilli konu.

See, nyiiri maa, to o defi o hokkataa bii-nawliiko goo, o hokka see binngel maako.

Too, binngel nawliiko goo be don njara gaari simti gaari haa lalal. O vi'i: "See a yaara a yaha a lootoya lalal baaba maa doo, haa veendu Ruwombagaje. Taa jooda haa doo maa sam."

Sikena, see baaba goo boo walaa don. Veendu Ruwombagaje doo boo ginnaaji walaa ko walaa haa ton. Binngel vakki lalal, yaha doo:

"Koo kay nee, Ruwombagaje?
Koo baa kay baa, Ruwombagaje?
Habaa koo raana, doomin jirgi
saa ruwa, kay Ruwombagaje."¹

Leggal vi'a mo: "Kayya doo veendu doo siwaa sam, don haa yeeso." O dilla, o yaha, o dara fayin.

"Koo kay nee, Ruwombagaje?
Koo baa kay baa, Ruwombagaje?
Habaa koo raana, doomin jirgi
saa ruwa, kay Ruwombagaje."

"A badake yottugo."

"Koo baa kay nee Ruwombagaje.
Koo baa kay baa Ruwombagaje.
Habaa koo raana, doomin jirgi
saa ruwa, kay Ruwombagaje."

Ndiyam yeeyi, warti baleejum.

"Koo kay nee, Ruwombagaje.
Koo baa kay baa, Ruwombagaje.
Habaa koo raana, doomin jirgi
saa ruwa, kay Ruwombagaje."

See, ndiyam goo warti bodeejum.

"Koo kay nee, Ruwombagaje.
Koo baa kay baa Ruwombagaje.
Habaa koo raana, doomin jirgi

¹ Maana gimol kam:
"Aa wi'ete Ruwombagaje naa?
Malla naa aan wi'ete Ruwombagaje?
Kayya, koo naange, ngam jirgi,
yara ndiyam. Naa non Ruwombagaje."

saa ruwa, kay Ruwombagaje.”

See, ndottiiyo vurti nii vakkude juutugo, vi'i mo: “Binngel.” O vi'i: “Na'am, baaba.” “Ko waddi maa haa doo?” “Naa yaadikko am vi'i mi wara mi loota laraal juuldugal baaba am doo haa veendu doo?” O vi'i: “Yaadikko ma on vi'i maa?” O vi'i: “Ooho.” “E to baaba ma woni?” O vi'i: “Baaba am walaa don.” O vi'i: “Too, booddum, a hulan naa?” O vi'i: “Mm hmm.” “Yeccam goonga lee.” “Mi hulataa.” “Too, war nanngu vakkude am doo, njemma ndilla nder julol doo.” O nanngi vakkude ndottiiyo. Ndottiiyo vi'ata mo: “Taa doofu. To laasol am doo doofi gootel nii, a yaran bone. Nanngu bee hakkiilo. To a hakkilaay boo, to mi don dilla boo, teeti boo aan anndi doo kam a maaya.”

See, be ndilli be njehi ndemmbi ndiyam doo, be tawi berniwol mannga. Yotugo nii, asee, yimbe man pat waylooru nonnon.

See, o tawi binngel nii, kuturuyel bee gaaye, walaa ko walaa.

See, binngel goo vi'i: “Mmhm, mi bu'an.” “Moy yaarata maa bu'e?” O vi'i: “Kaay, see kodo. Kodo.” Be vi'i kodo: “Ndaa leggal, biddu mo.” “Kaay,” kodo vi'i, “kaay accee, mi efta mo,” nanngi mo, efti mo, o yehi o yaari mo. O vi'i: “Daada, naa bu'e dee ngar-mi? Haa mi yecce joonnde wuro amin doo. To be ndokki maa haako kusel, taa nyaamu. To be vi'i maa waala haa suudu booddum, taa jaba. Waalu haa suudu gertoode. To be mbi'i maa, ndaa gawri a nama a defa, koo gertoode suppa, taa volwu. To be mbi'i maa ndaa na'i, duru, taa yaru na'i doo yaraay. Munyu. See to di njari.” O vi'i: “Too, booddum.” Be ummi, be kooti bee binngel goo. Be ndokki mo nyiiri takay kusel. O vi'i o nyaamataa, see haako bokko meere. Be ndokki bokko goo, o nyaami. Be vi'i mo: “Bee dume a waalata?” O vi'i: “Kaay, miin kam bee gertoode mi waalata.” Be yaari, be ve'itani mo. Be vi'i mo: “Kayya, ndaa suudu laabfum nii, a waalataa? See bee gertoode?” O vi'i: “Kaay, miin kam gertoode doo mi yidi waaldugo.”

See, caka cak jemma o nasti bee gertoode goo, be lattiti siiwo. Be pat be don diwa haa be diirta tiitiiyo doo, o tappa gertogal. Gertogal to wooki, biira, be dogga kadi. Be dogga, biira, nii nii haa veeti. Tum, o daanataa. Be habda haa be nyaama mo ban nii doo.

See, be mbi'i mo: “Ndaa gawri.” O don nama gawri goo, be latta gertoode be wara be don nyaama gawri goo. O sala riiwugo. Be mbi'i mo: “Ndaa na'i.” Nde o yaari di nii, o munyi see nde na'i goo yari o lutti yarugo. To be warti, binngel goo vi'i mo fayin: “Daada, mi yejjitino, to be mbi'i maa, ndaa paali nastu beembal, suftu paali, taa hoosu darnudi di doo. Darnudi di doo buraay tati tan, a hoosa leliidi haa cilaawo heewa.” O vi'i: “Too, booddum.”

See, nonnon, kanko goo, o vi'i: “Jotta kam mi hootan.” Be mbi'i mo yoo: “A hootan naa, binngel am? Nastu beembal jee a yidi fuu a nokka.” O yahi o nokki leliidi haa cilaawo heewi. Be mbi'i mo: “Doo a yidi?” O vi'i: “Ii.” “Doo a yidi?”

"Ii." "A hoosataa doo kam naa? Darnudum doo naa?" O hoosi darnuufi tati.

Too, o vi'i o hooti. 'Be mbi'i: "Too, boodfum."

See, o yehi o pusi leliidi goo pat, dum himbe, bamfe, na'i. O fusi darnudum goo gootel siiwo bee mbarooga vurti haa ton. 'Beya goo be taari be mbari. O fusi gootel doo, walaa ko walaa kuuje ladde. 'Be mbari.

Too, be don ndilla ban nii, o va'i puccu, bee tuutawal maako tamam, kanjeeri'en, walaa ko walaa. O yotti ban nii. Yi'ugo ban nii, yaadikko maako goo vi'i, kaay, see biyiiko goo boo yaha. 'Biyiiko goo yehi, yimi:

"Koo kay nee, Ruwombagaje.

Koo baa kay baa, Ruwombagaje.

Habaa koo raana, doomin jirgi

saa ruwa, kay Ruwombagaje."

See, leggal vi'ata mo: "Don yeeso." O vi'i: "Kururu, daada am, hikka doo tagu wartan. Leggal nii ngal volwe?"

Too, nde o yotti o yimi, ndiyam goo wayli wadi bodeejum. O yimi, ndottiwa goo vanngi fayin.

See, o vi'i: "Kururu, ayyee, vakkude ndottiijo doo." Ndottiijo boo o don laara mo. Ndottiijo vi'i mo: "War, nanngu vakkude am doo. Njemma lee." O vi'i: "Hm, doo kam, tagu fooda nde haa nde bu'a." "To a foodi boo, aan a anndi, mi halkete." 'Biira, ndottiijo goo yaari mo, o yehi berniwol goo yottugo, binngel goo wooki fayin. O vi'i: "Dume?" 'Binngel vi'i: "Bu'e. See daada kesum doo doftata-mmi."

See nonnon, be mbi'i: "Too, boodfum. Ndaa kudi, fiddu mo." Jabi kudi, biddi mo, kanyum kam. O yotti haa pallel bu'ugo, o vi'i mo: "Bu'u kadi." O vi'i: "Daada am, naa bu'e waddi." O vi'i: "Yoo, manti waddu maa naa? Nden kam saala umma kooten." O vi'i: "Daada am, haa mi yecce joonnde wuro amin doo." O vi'i: "Hii." O vi'i: "To be mbi'i maa, ndaa haako kusel, taa nyaamu, nyaamaa haako bokko." O vi'i: "Laa'ilaaha illaalaahu, ndaa kusel nii, mi nyaamataa? Mi nyaama bokko? Nyaamataa." "To be ndokki ma suudu voonndu, taa waalu, yah waalu bee gertoode." O vi'i: "Moy joodata caari gertoode doo? Miin suudu voonndu doo mbaalan-mi." O yecci mo, o yecci mo.

See, o vi'i: "Haa mi hoore?" Hoorugo, o yehi o yecciti haala binngel yeccinoo mo goo pat. 'Be nanngi binngel be tappi. Jemma, be ndokki mo suudu laabdum, o yehi o waali.

See nonnon, be yakki mo.

(1969-1970, Abdullaay Osmaan Baaseewoojo taali ngol haa Marwa.)

146 Binngel jahngel maayo daayiingo (2)

Gaa ta¹ gaata naa?

Taalol taalol, jalla taḅooyel.

Binngel debbo don bee daada maako'en bee baaba maako. Baaba maako doo te'i rewbe didi. Kambe boo daada maako danyi feere, nawliiko daada maako danyi feere. Be pat be budurwa'en. To yaake juulde wafi, be do yaha juulde doo.

Sey, be yama limse be hadda, be yama limse be hadda.

Sey, binngel doo gootel doo meerejo salo talla², tefugo ceede hokka daada maako, sey, yaake fawne o vi'a be hokka mo kuuje, vi'a be hokka mo kuuje.

Sey, daada maako vi'i yoo: "Mi hokkataa ma, sinaa to a yaha nyafani yam ndiyam Bagazaa³ a waddani yam. A fawnataa hannde." Ndaa oya boo yehi hebi waddi.

Nden, o dilli o do joodfi.

Sey, o do wooka, o do wooka.

Sey, o dilli. Yimbe goo fuu fawni dilli fet⁴.

Sey, o warti.

Sey, o hoosi faandu o dilli. O yahi o tawi maayo.

"Maayo maayo aan on ndiyam Bagazaa.

Bagazan gayyata⁵ yar⁶ sarki.

Ngam haala lara daada am meedi⁷ yam,

vi'i mi wara nyafana mo ndiyam Bagazaa."

Sey, o dilli.

Sey, maayo goo vi'i: "Kaay, miin kam naa mi ndiyam Bagazaa. Miin kam mi ndiyam kosam on, biraadam. Yaram a yara." Maayo may on innde maayo Bagazaa.

Sey, o ummi o yehi yeeso. O yeeri maayo goo o yehi yeeso.

Sey, o tawi.

"Raafii raafii, koo kay nee Ruwam Bagazaa?

Bagazan gayyata yar sarki.

Doomin 'kirgi aka koorooni, inzoo iwanke a Ruwam Bagazaa."

See taace:

"Baanii nee Ruwam Bagazaa baa."⁸

¹ Gaa taa kam ba wi'go ndaa nga doo bee Hawsaare.

² Talla kam ba wi'go talla nder wuro, yiinugo kuuje.

³ Bagazaa < bagajaa. Bagajaa fotan bee ruwam bagajaa, waatoo, saliteejam bee Hawsaare.

⁴ Fet < fête. Dum Faransaare. Maana kam juulde.

⁵ Gayyata wonan ewnaado bee Hawsaare.

⁶ Yar kam binngel debbo bee Hawsaare.

⁷ Meedugo fotan bee riwugo.

⁸ Ndaa maana gimol Hawsaare:

"Maayo, maayo, koo aan on ndiyam Bagazaa?

Ewnanam binngel laamdo

Ngam lara on be meedi yam.

Mi wara mi loota haa ndiyam Bagazaa."

"Naa miin latti ndiyam Bagazaa."

Sey, o vi'i mo: "Naa miin on ndiyam Bagazaa. Ndiyam Bagazaa don yeeso. Miin kam kusel sa'unga⁹ on. Nokkam a nyaama." Binngel goo vi'i: "Kaay, mi haari." Don yeeri, do voya nii dilli. O yehi yeeso. O tawi ndiyam maaroori nde-faanga'en dume dume do joodi haa ton.

Sey, o yami:

"Raafii raafii, koo kay nee Ruwam Bagazaa.

Bagazan gayyaata yar sarki.

Doomin 'kirgi aka koorooni, inzoo iwanke a Ruwam Bagazaa."

See taacee:

"Baanii nee Ruwam Bagazaa baa.

Baa nii nee Ruwam Bagazaa baa.

Nii nee Ruwam sinkaafa.¹⁰"

Sey, o vi'i: "Too." "Yeeru yah yeeso." O yehi yeeso. O yehi o tawi maayo doo. Maayo doo, maaroori ndefaanga bee sayre'en¹¹ bee dume'en haa ton doo. Kanko boo veelo do naawa mo.

Sey, o yami o vi'i: "Maayo Bagazaa goo on naa?"

Sey, o vi'i: "Kaay, naa miin on Maayo Bagazaa. Miin kam maayo maaroori on. Nokkam a nyaama." Binngel goo hakke bernde maako metti, sey, o vi'i o nyaamataa, o yeeri o dilli yeeso. O yehi yeeso. O yehi o tawi maayo njumri'en bee booddum nii do joodi. O vi'i:

"Maayo, maayo..."

Domka boo do naawa mo nii, o sali yarugo hakke bernde doo metti.

"Aan on ndiyam Bagazaa naa?"

Bagazan gayyaata yar sarki.

Mi yidi mi nyaɗa."

Sey, o vi'i: "Kaay, naa miin on. Ndiyam Bagazaa kam don yeeso. Miin kam ndiyam njumri on. Yaram." O vi'i, kaay, o yarataa. O dilli yeeso. O yahi o tawi ndiyam goo. O joodi haa hunduko maayo goo. O vi'i:

"Maayo, maayo, aan on ndiyam Bagazaa.

Bagazan gayyaata yar sarki.

Ngam haala nyaɗa ndiyam Bagazaa.

Ngam haala laraal be meedi yam,

be vi'i mi wara mi nyaɗa ndiyam Bagazaa."

Sey, o vi'i: "Miin on. Nyadam."

Sey, binngel goo nyaɗi ndiyam goo. Ko o yeeranno maayo maayo'en doo fuu, dum hiila on. Yaa Rabbo¹² boo wadi mo. O tawataa ndiyam maaroori'en dume

⁹ Sa'unga < saa'a.

¹⁰ Nii nee Ruwam sinkaafa kam ba wi'go miin on ndiyam maaroori bee Hawsaare.

¹¹ Sayre kam fotan bee nyaancaangel.

¹² Yaa Rabbo kam ba wi'go Jawmiraawo.

dume'en doo fuu. To o nyaamino, o hebataa ndiyam Bagazaa doo.

Ee, sey, o wari haa o wari goo fuu, o wari o yeeri, o yeeri. O do warta.

Sey, o do yaha. O do dogga, o do dogga, o do dogga, o do dogga haa jenggi mo. O do wara.

Sey, o wari o tawi pobbi'en, hunnde ladde do waala fija, fija, fija, fija, fija haa laawol goo. O do saala nii.

Sey, be ummi bana fowru sey vi'i nyaaman mo, meedi mo, meedi mo.

Sey, binngel goo do dogga, do dogga, do dogga haa faandu goo fusa. Faandu may fusaay nii. O wari o dukki¹³ jemma. Haa jemma wari o tappini daada maako. "Daada am, daada am, maabbitinam dammugal goo haa mi nasta." Asee, daada maako vi'i: "Miin mi maabbitintaa ma. Miin on vi'i a janngina naa? Naa ndiyam Bagazaa mi vi'i a yaha naa? Ko wadi a yehi a wartaay?"

Sey, binngel goo vi'i: "Fobbi. Fobbi nyaamatam." O vi'i: "Be nyaama maa."

Sey, o ummi o doggi o yehi, o tappini yaadikko maako. "Yaadikko am, yaadikko am. Maabbitinam suudu doo."

Sey, yaadikko gootel doo sali maabutungo mo.

Sey, o yahi haa sulaado baaba maako. "Yaadikko, yaadikko, maabbitinam. Fowru nyaamatam."

Sey, o ummi o maabbitini mo.

Sey, o nasti bee ndiyam goo. O vi'i: "To a ummi?" O vi'i: "Naa be hadi yam yahgo fijirde naa? Be vi'i sey to mi yehi mi waddi ndiyam Bagazaa, be looti laraal naa?" O vi'i: "Too." Veeti. O vi'i: "Hannde kam mi vurtan wuro ngo." O vi'i: "Ko wadi a vurtata? A vurtataa." O vi'i: "Allaa. Mi vurtataa? Vurtan. Mi joodataa."

Sey, o ummi. Nde veeti o hoosi ndiyam goo, o yaarani daada maako. O hoosi laawol maako. O vurti. Siriw. O dilli. O dilli hunnde maako. O yehi o do waanca, o do yaha, o do yaha, o do yaha, o do yaha.

Sey, o yehi haa wuro feere. Nde o yahi wuro feere goo, sey, o tawi puldebbo feere. O jippi haa puldebbo doo. Puldebbo goo vi'tata mo yoo: "To a ummi, budurwa booddum ban nii doo?"

Sey, o vi'i: "Ndaa ndaa ndaa ko tawi yam, puldebbo am. Ndaa ko tawi yam. Ndaa daada am neli yam o vi'i sey mi yaha mi nyaada ndiyam mi waddana mo o lootani yam laraal. Mi dilli. Ndaa ko mi tokki yahgo mi yi'i maayo maaroori, maayo njumri, maayo biraadam fuu. Fuu mi sali yarugo haa mi yahi mi tawi ndiyam Bagazaa goo. Mi nyadani mo. Mi wartiri. Mi wari mi tawi fobbi do fija. Be nyaamatam. Mi do dogga. Mi yaha mi dukkini daada am. Daada am sali. Mi dukkini yaadikko am. Yaadikko sali. Mi yahi mi dukkini sulaado baaba am. O maabbitini yam. Doo on mi seeki mi nasti ladde."

Sey, puldebbo vi'i: "Too, joodu kadi, binngel am. Mi jogete, to Alla yerdi¹⁴." O

¹³ Dukki fotan bee yotti. waatoo, jemma tawi mo.

vi'i: "Too." O joodi. O do joodi goo, sey, puldebbo sey yehi yecci laamdo. O vi'i laamdo: "Laamdo, nofru maa noy¹⁵? Ndaa mi hebani maa debbo. Binngel doo bana maako walaa wuro doo sam."

Sey, o vi'i: "Kay, a fewatam." O vi'i: "Allaa." O vi'i: "A fewatam." O vi'i: "Allaa."

Sey, o hoosi debbo yennde goo.

Sey, o yaari laamdo debbo. Debbo laamdo yehi laari debbo, vi'i: "A'aa, doo kam, mi te'ana binngel am." Nde yaari debbo, sey, vi'i jee hoore maako. Laamdo yehi, te'i debbo. Haa wuro baaba maako'en boo sey veelo yehi wadi. Kanko boo o don haa do. Daada maako on puldebbo doo. Nyaamdu kam do feesi¹⁶ haa wuro ma66e doo. O do heba kuuje kam do vaagi haa wuro gorko maako. O do debbo laamdo wuro may kadi.

Sey, wuro baaba maako'en doo veelo yehi wadi hunnde maako pat jinni.

Sey to, be wari haa do, sey, be vi'i: "Aa, binngel ma66e doodon haa nder saare laamdo, do te'i laamu. En nela lee binngel doo heba hunnde?" Sikenaa, sey, be yehi.

Sey, be vi'i: "Too. Moye en nelata?" Be ewni sonndu. Be vi'i: "Sonndu, war. Mi nela maa." Be yehi be ewni leekuwal. Leekuwal wari vi'i: "Ngaa ngaa ngaa." Be vi'i: "Dillu." Be ewni colli jee sonnduwa. Sonnduwa vi'i: "Coot. Coot. Coot," dilli.

Sey, be ewni kelaketta kerkete. "Kerketee, kerketee." Be vi'i: "Dilla." Kelaketta, kelaketta.

Sey, be ewni jaawle. Jaawle wari. "Kuyeet kuyeet kuyeet." O dilla.

Sey, be yaha be ewni suudaa¹⁷. Suudaa vi'i: "Be nana-mi." Be vi'i: "Ko a yahataa a vi'a¹⁸?" O vi'i: "Sinaa nelee dam."

Sey, o yehi o vi'i mo: "Too, to a yehi, a yaha saare laamdo too doo. A yaha vi'aa mo. Talooma. Daada maako maayi." Binngel debbo may Talooma.

Sey, o yehi o jippi. Piip, piip, piip, o yehi o jippi haa saare laamdo.

"Salaam aleykum, Talooma.

Salaam aleykum."

"Aleykum salaam, gawraaki¹⁹.

Aleykum salaam."

"O wanki kitaa mutu²⁰, Talooma.

Kitaasi mu jee man,²¹"

¹⁴ To Alla yerdii kam fotan bee to Alla muuyi.

¹⁵ Nofru maa noy kam ba wi'go: A don faama haala naa, banndu fuu noppi du?

¹⁶ Feesi Kam ba wi'go duudi.

¹⁷ Suudaa dum sonndu wi'eteendu Pomatorhyneus Senegalus bee Rumre.

¹⁸ Ko a yahataa a vi'a kam ba wi'go ko mbi'oytaa.

¹⁹ Gawraaka / gawraaki, dum kumaarewal.

²⁰ Mutu kam maayi bee Hawsaare.

²¹ Kitaasi mu jee man kam ba wi'go ummu en dillu lee bee Hawsaare.

“Ni ba zan jee baa²².

Gawraaki, ni ba zan jee baa.”

“Ku jee kuu ku bii ni²³.”

“Gawraaki, kiyayyaa²⁴ da²⁵ ciiwo²⁶?”

Sey, solli goo ummi lorii. O vi'i: “Mi hefti saare. Mi volwi. O vi'i o warataa.”

Sey, ɓe vi'i: “Kaay, oo doo yahaay. O yaha haa faada laamdo may.” O yahi o tawi laamdo faada ummi, moofti.

Sey, o wari o jippi haa deydey laamdo jippi. Laamdo sirwi. Faada sirwi.

“Aleykum salaam, laamiido.

Aleykum salaam.”

Be vi'i: “Kaay, de”itee²⁷. Sonndu doo kam dume o vi'ata?”

Sey, o vi'i yoo:

“Salaam aleykum, Talooma.

Salaam aleykum.

O wanki kitaa mutu, Talooma.

Kitaasi mu jee man.

Kitaasi mu jee man.

Talooma, kitaasi mu jee man.”

Sey, laamdo vi'i: “A'aa, dume o vi'ata doo?”

Sey, laamdo ummi, hafti nde o nani innde debbo maako. Nde laamdo goo ummi hafti nasti nder saare.

Sey, sonndu goo lori tokki wari jippi dow suudu debbo, law vi'a:

“Salaam aleykum, Talooma.

Salaam aleykum.

Daada maa maayi, Talooma.

Umma en dillaa.”

Sey, o vi'i:

“Aleykum salaam, Gawraaki.

Aleykum salaam.

Yehee. On yaa ira daada am.

Miin kam mi warataa.”

Kanjum goo naawi.

Sey, sonndu goo ummi, warti, o vi'i: “Warataa.”

Sey, ɓe lori ɓe neli. Be vi'i, baaba maako maayi, ban nii. O neli o vi'i o warataa.

²² Ni ba zan jee baa kam ba wi'go miin mi yahataa bee Hawsaare.

²³ Ku jee kuu ku bii nii kam ba wi'go: on njaha on taasna-mi bee Hawsaare

²⁴ Kiyayyaa kam nganyaandi bee Hawsaare.

²⁵ Daa kam bee bee Hawsaare.

²⁶ Ciiwo kam nyawu bee Hawsaare.

²⁷ De”itee kam ba wi'go njee'dee

‘Be neli, be neli, be vi’i mo, yaadikko maako maayi, ban nii. O vi’i, o lorataa.

Sey, o vi’i, nden kam, be yecca sulaado baaba maako.

Sey, o vi’i: “Kayya, daada maako doo maa o waraay, sakko sulaado baaba maako doo?”

Sey, be neli. ‘Be vi’i mo, sulaado baaba maako maayi, haa be yecca.

Sey, sonndu goo wari. Wari jippi dow suudu maako.

“Salaam aleykum, Talooma.

Salaam aleykum.

Sulaado baaba maa maayi, Talooma.

Umma en dillaa.”

Sey, o do yecca laamdo: “Waatanee dam kirke puccu. Waatanee dam kirke puccu. Useni. Miin boo mi dillan.” O do voya, o do voya, o do voya.

Sey, laamdo nani. O vi’i yoo: “Sulaado baaba maako maayi. O dillan. ‘Be waatana mo puccu law law haa o dilla haa o yaha laara.’ ‘Biira, nde o ummi dillugo kam, laamdo nani veelo don ton. Nyaamdu kam, be wadi geeloodi, geeloodi, geeloodi. ‘Be moofti kadi. Debbo do yaha kadi. O ummi o yehi. O yotti wuro baaba maako doo. ‘Be maati fuufugo jim jim jim jim. ‘Be vi’i: “Moy on warata? Laamdo naa? Noy naa? Anndaa.”

Sey, o wari, o rifti. Yottugo maako nii, sey, o saali haa dammugal suudu yaadikko maako doo.

Sey, o tawi yaadikko maako doo don. Ko be yaari doo pat, be tokki mo. ‘Be yehi be jippini haa suudu sulaado baaba maako doo. Daada maako do laara. Baaba maako do laara. Yaadikko maako jee too doo do laara. Fuu o hokkaay be.

Sey, o nasti o yehi o jippini haa maako. ‘Be nyaami. O vi’i: “Noy?” O vi’i: “‘Be vi’i yam a maayi.” O vi’i: “Mi maayaay. ‘Be neli be vi’i daada maa maayi veelo on.” O vi’i: “A’aa, mi saklu. Mi nani a don nder yelwataaji²⁸. Daga nyannde a neldi yam saawdu²⁹ peetel nii, maaroori naa, koo gawri. O neldi mo peetel kam. Diga nden be do vi’a a don nder haarannde on.” O vi’i: “Ii. Jotta fuu a maayaay boo, ndaa kuuje ko mi waddi doo, pat jee maa on.” O wayli hunnde doo pat, ko o waddi doo. O rufini yaadikko maako doo. O nanngi laawol. Koo daada doo volwaay bee maako bee baaba’en doo fuu. O waali balde jeedidi bee daada doo. O lori o hoosi daada maako. O hooti haa suudu gorko maako.

Sikenaa, taalol jinni.

(21/1/1983, Labratu bii Isuhu taali ngol haa Ngawndere. Diga binngel taalol duucdfum be don mbada bee sappa mabbe doo. ‘Be tokki taalugo haa Ngawndere bee Hawsaare. Labratu mawni fudfi waawugo Fulfulde.)

²⁸ Yelwata /yelwataaji. Waatoo, bana wi’go walaa ko walaa, walaa sooynde.

²⁹ Saawdu, dum huunde nde be caawi neldi.

147 Binngel jahngel maayo daayiingo (3)

Taalel taalel njanna tabooyel.

Innde maagel Libri. Baaba maako laamdo haa dow etaas woni. Suudu dow suudu, dow etaas miin kam mi wadta. Haa dow etaas. Nyannde baaba maako wari dillugo jahaangal, wi'ata yaadikko maako yoo: "Miin kam mi dilli jahaangal. Ammaa binngel am d'oo, taa mbuubu yi'a mo maa, sakko naange yi'a mo." O wi'i: "Iyoo."

Suy, baaba maako dilli. O wi'ata: "Mi yidi ndiyam mi yiiwa." Yaadikko maako wi'ata: "To a yidi, a dilla pellen man a nyada ndiyam. A yiiwa." O wurti. O hooyi tummude bee bii-loonde, dilli ndiyam. O yehi o fotti bee mbarooga.

"Libri am, to njahataa?"

Libri gaaji am, to njahataa?

Nyinndere serre am, to njahataa?

Dakkud'i ngaaya¹ am, to njahataa?

Hinere cardi am, to njahataa?"

"Mi yahan Tenndiri.

Tenndiri dabel dabel.

Tenndiri, ladde nawaare.²"

O wi'i: "All hafe e fottugo e colel munnda." O saali. O yehi o fotti bee nyiiwa.

"Libri am, to njahataa?"

Libri gaaji am, to njahataa?

Nyinndere serre am, to njahataa?

Dakkud'i ngaaya am, to njahataa?

Hinere cardi am, to njahataa?"

"Mi yahan tenndiri.

Tenndiri dabel dabel.

Tenndiri, ladde nawaare."

"All hafe e fottugo e cola munnda." O saali. O yehi o fotti bee suka bana maako.

Jam, nde o fotti bee suka goo, suka goo wi'ata:

"Libri am, to njahataa?"

Libri gaaji am, to njahataa?

Nyinndere serre am, to njahataa?

Dakkud'i ngaaya am, to njahataa?

Hinere cardi am, to njahataa?"

"Mi yahan tenndiri.

Tenndiri dabel dabel.

¹ Ngaaya, dum pinndi ngaayoori.

² Nawaare, dum heerebereere.

Tenndiri, ladde nawaare.”

“All hade e fottugo e cola munnda.” O saali. O fotti bee cola munnda goo.

“Libri am, to njahataa?

Libri gaaji am, to njahataa?

Nyinndere serre am, to njahataa?

Dakkudi ngaaya am, to njahataa?

Hinere cardi am, to njahataa?”

“Mi yahan tenndiri.

Tenndiri dabel dabel.

Tenndiri, ladde nawaare.”

“All hade e fottugo e cola munnda.” O saali. O tawi cola goo fiiri hettiri yeeso maako.

“Libri am, to njahataa?

Libri gaaji am, to njahataa?

Nyinndere serre am, to njahataa?

Dakkudi ngaaya am, to njahataa?

Hinere cardi am, to njahataa?”

O wi'i: “Cola munnda kam to a fotti e mum modete, sunndum.” Fiiri kadiboo hettiri yeeso maako.

“Libri am, to njahataa?

Libri gaaji am, to njahataa?

Nyinndere serre am, to njahataa?

Dakkudi ngaaya am, to njahataa?

Hinere cardi am, to njahataa?”

Don nyiiboo mo. Suka goo donno tokki debbo, donno tokki nguufon nguufon wari senndi be. O wi'i mo: “Haa mbanngaa doo.” Tenndiri wari hooci Libri goo wi'ata mo: “Ndaa ndiyam boo. Ngam to a wurtake yoolde doo nii, a yi'a ndiyam tobi yoofi.”

Nden, o wi'ata mo: “War, haa mi hoore.” O dofti mo. O dofti mo. Haa yaari mo dow yenaande feere. O wi'ata mo: “Doo nii dum wuro mon.” O don do'o dow yenaande goo. “Alla am e baawde maa bee baawal baawde am. Alla nii, hawtam bee daada am haa doo.” Lesdi seeki. O naasti. Ndiyam tobi timmini.

Jam, ko yoorata yoori. Ko suurata suuri. O wurti. Daada maako yonki warti. O warti bee daada maako haa wuro feere. O joodi. Laamdo warti: “Toy Libri am?” Yaadikko binngel wi'ata: “A jippaaki puccu non nii, a yamata Libri naa?” “E, to Libri am?” O wi'i: “A yottaaki koo saare non nii, a yamata Libri naa?” O yotti. “To Libri am?” “A yottaaki koo nder suudu, a yamata Libri naa?” O yotti. “To Libri am?” “A hoofnindiraay bee yimbe non, a yamata Libri naa?” O hoofnindiri. “To Libri am?” O wi'i: “A nyaamataa nyiiri non, a yamata Libri maa naa?” O nyaami.

“To Libri am?” “A yarataa ndiyam non, a yamata Libri maa naa?” O yari. “To Libri am?” O wi’i: “A hoofnindirtaa bee wanybe maa bee yidbe maa fuu?” O hoofnindiri. “To Libri am?” O wi’i: “Libri dilli duroygo be’i.” “Be’i?” O wi’i yoo: “Moobtee bikkon be’i ngara.” Be moobti bikkon be’i. “Bikkon am, on ngi’aay Libri am?” “Aa, minin kam diga keenya, min ngi’i Libri dilli nyadofygo ndiyam.” “Boodfum.” O don wa”a puccu. “A”aa, barkaa ma, mi wooytino wi’ugo Libri maa naa maayi?” “Libri maayi?” “Ooho.” wi’i: “Moy bee moy uwi mo?” O wi’i: Jawro wayneejo bee yerima wayneejo uwi mo.” O wi’i: “Moobtee be.” Be moobti be. Be ngari. “Onon uwi Libri am?” “Aa, barkaa ma, min uwaay Libri. To min ngaddi Libri kam, a heftan naa? A heftataa?” O wi’i: “Barkaa ma, maaydo boo noy min ngurtinirta dum?” Asee boo naa dum kaaye, gongonji, dume dume, gaafde o uwi ha nder ngaska, wi’i dum yenaande Libri. “Uftee.” Be ufti, be ufti, tawi kuuje meere. Be ngartiri Libri bee daada mum. Be don ilina non haa be ngartiri be saare. Be mbi’i mo: “Libri, ko ngid’daa min ngadane bee yaadikko maa?” O wi’i: “Miin kam, baaba am, walaa ko ngid-mi, mbafricanon dam yaadikko am doo, o don darii, bolon lalal banndu maako, ndokkon yam, mi juulira. On ta’a daande maako. Mi bila haa yolnde mi yaala mi lukka, mi yaalta mi lukka.” Be boli lalal banndu maako, ndokki mo don juulda. Hoore goo be bilani mo caka yolnde. O yaala o lukka. “A wi’ino haa mbaraa-mi,” kip. O yaalta, o lukka. Bikkon maako goo mbi’i: “A wi’ino mbaraa bii-daada amin,” kip. “A wi’ino mbaraa bii-baaba amin,” kip.

Takalamulus takkaande bojel bee gortogal.

(Taaldo anndataake.)

148 Binngel jahngel maayo daayiingo (4)

Taalol, taalol.

Too, bikkoy rewbe didi, daada maako wari maayi, kanko, acci mo bee yaadikko maako. Yaadikko maako goo boo do mari binngel jee feere.

Sey, oo do hawra¹ be leeso be waala. Jee mari daada doo silla haa dow leeso. Jee walaa daada doo boo sillataako. To veeti, sey, o vi’a mo o hoosa lalal man o yaha o loota haa maayo bee taasaawo jee o nyaamiri. To o do dilla, sey o yaalta haa pallel yenaande daada maako doo. O dara o vi’a:

“Inna am, mi dilli.

Inna Yooyoo, mi dilli.”

“Kummba, to njahataa?

Kummba Saajo, to njahataa?”

“Yaadikko vi’i yam,

to mi lootaay larel ngel,

¹ Hawra fotan bee hawta.

to mi laybaay le'el ngel,
o hokkataa-mi nyaamdu maako.”

Sey, o vi'a mo: “Too, binngel am, Alla yaare jam, wartire jam.” O dilla. To o dilli maayo man boo, maayo ginnaaji.

Sey, dinnga² wadugo nii nii nii, bana doo hoosa mo nii, o yaha o loota, o warta. Janngo boo ban nii, binngel goo wada mo. Yaadikko maako goo vi'a sey o dilla o yaha o loota. O yaha o dara.

“Inna am, mi dilli.
Inna Yooyoo, mi dilli.”
“Kummo, to njahataa?
Kummo Saajo, to njahataa?”
“Yaadikko vi'i yam,
to mi lootaay larel ngel,
to mi laybaay le'el ngel,
o hokkataa-mi nyaamdu maako.”

Daada maako goo vi'a: “Alla yaare jam, wartire jam, binngel am.” O vi'a: “Too.” O dilla o yaha o loota. O waylita³, o warta. Yaadikko maako goo nde hiriti⁴ ban nii nii, sey, yehi wasi yenaande daada maako goo, itti i'e man pat, yehi wuli. Asee, lutti nyii'e gootel ha yenaande goo. Janngo goo boo o wari o dari fahin.

“Inna am, mi dilli.
Inna Yooyoo, mi dilli.”
“Kummo, to njahataa?
Kummo Saajo, to njahataa?”
“Yaadikko vi'i yam,
to mi laybaay le'el ngel,
to mi lootaay larel ngel,
o hokkataa-mi nyaamdu maako.”

Daada maako goo vi'a: “Alla yaare jam, wartire jam.” Ban nii goo nii, yaadikko maako goo wari itti nyii'e goo, sottini, sey, wuli kanjum goo boo. O wari o dari haa yenaande goo, o wadi, o wadi. Daada goo nanaay sam.

Sey, o dilli haa maayo. Ginnaaji, sey, hoosi mo, dilliri haa wuro maŋbe.

Sey, o yehi o tawi binngel feere nyawi banndu pat kuuduuje, don joodi.

Sey, binngel goo vi'i: “Mi bu'oyan.” Be vi'i mo: “Too.” “Walaa mo yaarata-mi boo sey kodo.” Be vi'i: “Too, ndaa binngel ngel, war biddu mo bee kudol buurdi. A yaara mo. O yaha o bu'oya.” O vi'i: “Too.”

Sey, o wari o efti binngel goo, o vaawi o yaari mo haa geene goo. Binngel goo

² Dinngugo, dum tokkaago

³ Waylitaago, dum loraago.

⁴ Hiriti < hirliti. Hirlitaago kam ba wi'go sekgo hefta

vi'i: "Naa mi bu'oyan. Miin kam mi wari ma yeccugo on. Wuro amin doo be mbaran himbe." O vi'i: "Too." "To be hokki ma i'al gootal, taa salu hoosaa a defa, wartin kusel. To warti boo taa nyaamaa. A hokka be jee maβbe on bura duudugo. Wabbere⁵ gawri gootel, be hokkata maa ndefaa. Nyaamdu may duudan." O vi'i: "Too." O vi'i: "To baali maβbe on a yaari durugo boo, baali man jooda haa d'owdi. Aan boo a jooda haa naange. Baali man yara ndiyam laabiinga⁶. Aan boo a yara ndiyam jee voodaay. Baali man nyaama ibbe jee benndiinga⁷. Aan boo a nyaama ibbe jee keccum." O vi'i: "Too." Be dilli.

Sey, o huuwi kuugal goo pat ban nii, haa e wakkati maako yotti. Be vi'i be badi mo jabbututgo⁸.

Sey, o vi'i: "Too." "Hannde boo mi bu'oyan." Be vi'i mo: "Too." "Sey, kodo on yaaratam." Be vi'i: "Too, biddu mo a yaara." O hoosi mo vaawi fahinta.

Sey, o yaari mo. To o yaari mo, o vi'i: "Naa mi bu'oyan, miin kam. Ndaa ko mi wari maa yeccugo. Be do jabbita maa, a hoota. Too a do dilla doo, be do yaha maβbitina maa beembal. A hoosa kore guurde⁹ bee de wuuraay." O vi'i: "Too." "Ammaa hoosa jee guurde doo on bura duudugo. Dartude¹⁰ a hoosa koo tati nii." O vi'i: "Too."

Sey, be hooti.

Sey, be yami mo: "O bu'i naa?" O vi'i: "Ee, o bu'i."

Sey, be vi'i: "Too." Be dilli.

Sey, be vi'i: "Hannde kam a hootan. Maβbutu beembal. A nokka kore." O yehi o nokki kore goo. O hoosi jee wuuriinga, wuuriinga goo duuddum, hoo'i jee wuuraay goo boo, tati nii. O do dilla. O yotti nder genee.

Sey, o nani: "Fusu, fusu." O sali fusugo. O yehi yeeso. O vi'i: "Taa fusu. Taa fusu."

Sey, o fusi. Diga na'i, baali, haabe'en vurti duuddum. O yehi fahinta. O vi'i: "Fusu, fusu."

Sey, o fusi.

Sey, jee feere'en vurti, diga gaylooji, dume dume'en vurti, duuddum. Vurti duuddum. Sey, kuuje goo mbari pat timmi. O hooti haa yaadikko maako goo. Nde o laari ban nii, yaadikko vi'i, sey binngel maako goo yaha wuro goo.

Sey, binngel goo wari tawi, o vi'i: "Maayo dume on do dimmba ban nii doo?"

Sey, maayo goo hoosi mo dilli.

Sey, o yehi. Binngel goo vi'i: "Bu'oyan." Be vi'i mo: "Too, biddu mo. A yaara

⁵ Wabbere fotan bee wawreere.

⁶ Ndiyam laabiinga fotan bee ndiyam laabdam.

⁷ Haanii wi'go bennduce.

⁸ Haanii wi'go jabbitaago.

⁹ Guurde fotan bee leliide

¹⁰ Daartude fotan bee dariide.

mo ladde.”

Sey, o hoosi mo, biddi biddugo, o yaari mo. O vi'i: “Banndu pat mbordi doo nii, mi roondan?”

Sey, o roondi mo nonnon, o yaari. Binngel goo vi'i: “Naa mi wari bu'ugo. Mi wari ma yeccugo on. To be hokki ma nyaamdu, ndaa nii bee nii a wadata. Baali mabbe waala haa dowdi. An a waala haa naange. Baali mabbe nyaama ibbe benndiinga. A nyaama ibbe keccum.” O vi'i: “Too.” O ummi o warti be yami mo: “Binngel man bu'i naa?” O vi'i: “O bu'aay. Ndaa ndaa ndaa ko wari o yecci yam.” Be foodi nofru binngel may. O foodi nofru binngel man.

Sey, o wari. To o defi nyaamdu goo, o hoosa jee mabbe peetel o hokka be. Kanko boo o nyaama jee maako duuddum. To o yaari baali durugo, o acca baali yaha haa naange, o jooda haa dowdi. O nyaama ibbe benndiinga, baali nyaama ibbe keccum. O yara ndiyam laamiinga, baali yara ndiyam wuddiinga¹¹.

Sey, haa o fadi hootugo, sey, binngel goo vi'i: “Bu'oyan.” Fahinta o hoosi mo o yaari. O vi'i: “Ndaa ndaa ndaa ko mi wari yeccugo ma.” O vi'i: “Too.”

Sey, o warti. Be yami mo: “O bu'i naa?” O vi'i: “O bu'aay. Ndaa ndaa ndaa ko o yecci yam.” Be wari be mabbitini mo beembal. O wari o subti jee horde dartiinga, dartiinga doo, duuddum. O hoosi jee wuuriinga, wuuriinga boo d'idi.

Sey, o dilli haa nder ladde. O nani: “Fusu, fusu.”

Sey, o tappi gootel o fusi. Diga fowru, gaylooji, diga doroen¹², kuuje nyaamugo himbe jur vurti. Biira, diga kuuje kuturu'en, dume dume'en vurti duuddum.

Sey, yeeso fahinta, o nani: “Taa fusu, taa fusu.” O fusi.

Sey, himbe jee boodd'um'en vurti.

Sey, gaylooji tappi mbari pat.

Sey, be mbari mo kanko goo. Daada maako do joodi seda kuroori nii, sey, laari nyuunyuuje hoosi fedeendu maako, yaari.

Sey, o laari o vi'i doo fedeendu binngel maako.

Sey, o nasti wookugo.

Taalol ramma, mi juuta¹³.

(20/1/1983, Hadiija bii Buuba taali ngol haa Ngawndere.)

149 Binngel jahngel maayo daayiingo (5)

Taalel taalel, kudel gommel, gommbergel caka fellere daada Hinaajo.

Bikkoy koy, koy didoy. Baaba yidi gootel doo jamum. Ngel baaba yidi doo, daada walaa nder saare.

¹¹ Ndiyam wuddiinga kam ba wi'go ndiyam kalludam, mbudumri. Waatoo, ndiyam bee loope corok.

¹² Doro, dum waandu.

¹³ Wodde mbi'a juuta kam ba wi'go juuta darnde. Ammaa wodde mbi'a dum kam ba wi'go juuta yonki.

Ndennden, ngel baaba wanyi goo, kanyum daada woni nder saare. O wi'i pulodebbo: "Useni, miin kam no mbaɗan-mi sam mi halkira biɗɗo oo?" O wi'i: "Ayyee? Ndaa Ruwan Bagazaw nii, a wi'ata mo o yaha too." O hoosi biraadam o hokki bikkoy goo. O wi'i: "Njaree njoodee dow lare, njaree." Be njoodi dow lare be njari.

Nonnon, yaadikko goo wi'i dum yoo : "Saala hoosu lalar ɗoo, yahu loota haa Ruwan Bagazaw. Biira, to a lootaay haa Ruwan Bagazaw, a bu'an dubbe maa." Binngel roondi, don yaha.

"Baaba baaba,
koo kay nee, Ruwan Bagazaw?
Baka sanngayyaa na ɗan sarki.
Doomin jirgi asa koo yoo nee.
Iyaawan kaa ruwan Bagazaw."

Maayo wi'i mo: "Saala yeeso." O yehi yeeso boo.

"Baaba baaba,
koo kay nee, Ruwan Bagazaw?
Baka sanngayyaa na ɗan sarki.
Doomin jirgi asa koo yoo nee.
Iyaawan kaa ruwan Bagazaw."

O wi'i mo: "Saala yeeso." O yehi yeeso boo.

"Baaba baaba,
koo kay nee, Ruwan Bagazaw?
Baka sanngayyaa na ɗan sarki.
Doomin jirgi asa koo yoo nee.
Iyaawan kaa ruwan Bagazaw."

O wi'i: "Binngel am, jam yaarete Ruwan Bagazaw." O wi'i: "Yaadikko am wi'i to mi lootoyay lalar ɗoo haa Ruwan Bagazaw, mi bu'an." "Too, Alla wadde jam. Saala to a yehi nii, a haaynoto ndiyam ɗon baleejam kurum ba naargewol. E ammaa kadi sey to yonki warti jam. Caddum ngartaa¹ kadi." O wi'i: "Too, naa Alla wadi fuu boodɗum?" O yehi, biira, o haayni ndiyam kam, biirawattel, ɗon dimmbo nonnon, ɗon dimmbo, ɗon balwa kurum. O wari o dari haa foomngo.

"Baaba baaba,
koo kay nee, Ruwan Bagazaw?
Baka sanngayyaa na ɗan sarki.
Doomin jirgi asa koo yoo nee.
Iyaawan kaa ruwan Bagazaw."

Sey, o maati ndiyam goo wada. "Kajaw bagajaw, kajaw bagajaw, kajaw bagajaw."

¹ Caddum ngartaa kam ba wi'go caddum ko ngartaa.

Sey, liinga wurti modɓi mo, nastini mo ndiyam, yehi muri muri muri muri wadɓi ɓanndu maako, pat, luuluuri. Hoosi lalal goo wuji kanjeeri, hoo'i kanjeeri hokki, o wi'i mo: "Ndaa doo keerol balde maada he'ete."

Jam, biirawatte, o poorti² o warti. O wartiri lalal goo. Biirawatte, yaadikko janngo don wi'i biyum: "Aan doo yaru dow lalal." Biyiiko yari dow lalal. O wi'i: "Biirawaandu, saala dillu haa Ruwan Bagazaw nii, njahaa lootoya." Binnel goo yaali. O yehi o don dilla nonnon, derfiiko wi'ata mo yoo: "Derdam, waru mi wi'e no mbiɓoo-mi." O wi'i: "Nnhh." O wi'i: "To a yaali maayo fuu, mbi'aa:

Baaba baaba,
koo kay nee, Ruwan Bagazaw?
Baka sanngayyaa na dan sarki
Doomin jirgi asa koo yoo nee.
Iyaawan kaa ruwan Bagazaw."

O wi'i: "Biira, a fewi. Miin no ngid-mi mbi'an-mi? Aan mo³ tinndinno maa nde njahaa?" O wi'i mo: "Too, yahu." O yaala maayo fuu. "Aan won Ruwan Bagazaw naa?" O wi'i: "Aa"aa, saala yeeso." "Subhaanallaahi, maayo wolwoowo." Maayo goo wi'i: "Alla haɗe yaaltugo yam. Yah." O yahan goo boo nonnon. Ngo boo nonnon, haa o yottoyi Ruwan Bagazaw. "Yoo, dum ndiyam dume balwata doo, daada am?" Dondon dam don saawa⁴, bajaw bagajaw bajaw bagajaw. "Hii, ndiyam boo wolwa? Hee, onon."

Sey, maayo goo wadɓi wuu dow maako, hoosi mo halki riɓ.

Jam.

Takalamulus takkaande gerto. Daada sooyi biɓɓo.

Nii.

(1965, mo Maayo Luwe taali ngol haa Maayo Luwe.)

150 Binnel jahngel maayo daayiingo (6)

Taalel taalel.

Waato, baaba binnel bee daada binnel.

Too, o do mari binnel maako.

Sey, daada binnel maayi. Daada binnel nde maayi, ɓe do joodi. O do joodi bee yaadikko maako. Koo haa toy, yaadikko maako vi'a kanko tan o yaha. Binnel gootel doo boo fawna dilla, dilla nder wuro, waanca, waanca. O vi'a binnel maako yaha waanca heɓa ɓanga. Binnel maako gootel doo bee daada mum haa saare.

Sey, binnel gootel doo, o vi'i dum yaha maayo. O narri bee kuuje ladde too.

² Foortugo kam ba wi'go doggugo.

³ Mo kam fotan bee moye.

⁴ Saawngo, dum hoolugo, harkugo.

To binngel wari, kuuje nyaama binngel. O sorri binngel bee kuuje ladde.

Sey, binngel dilli maayo. Yaha maayo doo, yama mo: “Doo won maayo Kaŋ naa?” O vi’a: “Kaay, maayo Kaŋ haa yeeso woni.” O vi’a: “Too.” O yotti haa too, o tawi njumri. O vi’i njumri yoo: “Haa do won maayo Kaŋ naa?” O vi’i: “Kaay, doo doo doo naa maayo Kaŋ. A nyaamatam naa?” O vi’i: “Kaay, mi haari.” O dilli yeeso. O yehi o tawi kusel gertogal do ila haa maayo may sam.

Sey, o yotti o vi’i dum yoo: “Haa doo won maayo Kaŋ naa?” O vi’i: “Kaay, doo naa maayo Kaŋ.” O saali o yehi yeeso. O yehi.

Sey, o tawi debbo feere haa maayo maajum. O vi’i: “Doo woni maayo Kaŋ naa?” “Ee, doo won maayo Kaŋ.” O wari o looti limce maako. O jinnini. O umma warta. O ummi o do warta.

Sey, o tawi debbo feere daneejum tal. Asee, dum irin yimbe’en jee ummata waade’en doo. Dum daada maako on, ummiti, sey, vi’i mo: “Binngel am, ndaa be leli maa haa sera maayo a wari. Yaadikko wari sorri maa. A yi’i mi volwataa bee goddo feere, sey bee maa.”

Sey, binngel goo ummi tan. Nani. Umni hooti saare. Nde hooti saare, o vi’i dum jemma boo: “Yah haa sera maayo. Yah jooda.” Jemma, binngel goo doggi yehi sera maayo yehi joodi. O do wooka, o do wooka.

Sey, daada maako vurti haa maayo tan tawi mo. Nde o tawi mo haa sera maayo, o do joodi, sey, yami mo. O vi’i binngel, be yaada mo, be dilla haa saare waade haa gida mutu. Binngel nde wari be dilli haa maayo goo.

Sey, binngel yehi tawi nyuu’i. Nde o tawi nyuu’i, be vi’i mo o nasta nder nyuu’i, o sali. Be vi’i mo o nasta. O sali. Be yerbi mo. O tawi dum ginnaaji on. Dum kuuje jawdi on, o bofti o wartidi.

Sey, o yotti o tawi adda maako. O yecci adda maako.

Sey, deydey naange, o leli binngel maako goo yaha. Binngel maako, sey, yehi tan. Nde yehi goo, sey, tawi njumri. Njumri vi’i mo: “Haa toy a do yaha?” “Mi do yaha haa maayo Kaŋ.” “Dume a do yaha wafa?” “Mi do yaha loota. Daada am on leli yam.” O vi’i: “Too, mi nyaama ma naa?” O vi’i: “A’aa, doo kam nyaamu lee.” O vi’i: “A’aa, doo kam koo a vi’aay fuu mi nyaamete.” O nyaami pat. Nde o nyaami goo, nde o do warta, sey, kuuje ladde mbari mo tan.

Boŋ, taalol doo boo jinni.

(22/8/1993, Aamadu Rufaa’i taali ngol haa Ngawndere. Bappanyo mum Pullo taalani mo ngol haa Ngawndere.)

151 Kummo bee gaylooji (1)

Taalol taalol.

Too, taalol ngol. Gorko don te’i debbo, te’i rewbe d’ifo. Oo maa danyi. Oo boo

danyi. O meedi¹ gooto, acci gooto boo. O hoosi bii nawliiko goo. O don jogii, hawti bee biyiiko. Haa bikkoy maako goo yaha o sooda oldiri o fawna biyiiko. O yuppa loope o haɓɓana bii nawliiko d'oo haa keeci. 'Be mbi'a be njaha be ngiiwoya. 'Bikkoy goo yaha yiiwoya. Law loope goo wonna. O wara o nannga binngel goo, o tappa. Janngo boo nonnon. Janngo boo nonnon. Ngel d'oo safti. Dilli, hoosi tummulgel mum, nannga baalel mum. Nanngi baalel goo, o don yaha, don yaha, don yaha, don yaha, don yaha. Haa yottoyi caka lak ladde, Nde o yottoyi caka cak ladde goo, o tawoyi mboodi moɗaari. O waali bee bikkoy mum.

Too, nde o don waali bee bikkoy mum goo, law, mboodi d'oo wi'a goo: "Ko ngidɗaa ngarɗaa?" O wi'i: "Ndaa habaru. Ndaa habaru. Ndaa habaru." "Walaa ayiibe, binngel. Joodu. Taa hultor kam." O wi'i: "Too." Kummbo boo, binngel ngel wi'ete.

Nonnon, nde o joodi goo, mboodi goo yaha mbara kusel wara, yaha mbara kusel wara, yaha mbara kusel wara.

Nonnon, bikkoy mbarooga ladde yi'i mo. 'Be latti be yimbe, be ngari naange. 'Be ngari be jabbi mo. O wi'i: "Jemma min don ngara haa min kiira." 'Binngel debbo goo wi'i: "Too, walaa ayiibe." O don haɓɓi baalel maako kam haa suudu.

Too, mboodi goo yehi wartoyi. O wi'i: "Beye'en ngari haa d'oo?" O wi'i: "Woodi yimbe ngari haa d'oo, yimbe nayo." O wi'i: "No be mba'i?" O wi'i dum yimbe nonnon, o anndaa. O wi'i: "Too, walaa ayiibe. Hoosu mbaala maa d'oo, a haɓɓa haa dammulgel suudu maa. Koo be ngari, taa noota. 'Dum mbarooga ladde on." O wi'i mo: "Too."

Nonnon, mboodi kam nasti maɓɓi suudu mum. Debbo goo boo hoosi baalel haɓɓi nasti waali.

Too, nonnon, kuuje ladde goo yehi ngaroyi. Nde be ngaroyi goo, be don ngima. Gooto fudɗi:

"Kummbo, min ngari.
Kummbo, min ngari.
Kummbo bii jawro, min ngari.
Kummbo, min ngari
Kummbo, min ngari.
Kummbo bii jawro, min ngari."

Baalel goo nooti kuuje ladde goo:

"Kummbo daanake.
Kummbo bii jawro daanake.
Turummbaŋ tirimmbaŋ, Kummbo daanake."

Biirowatte. Be ummi, be caari kaŋjeeri, be caari. Be don ndogga. Be caari kaŋjeeri. Haa dammulgal heewi. Weeti fajiri. Binngel debbo goo wurti suɓti

¹ Meedugo kam ba wi'go seerugo.

kanjeeri goo pat timmini. Waagi. Fayin mboodi wurti o wi'i: "Noye, binngel?" O wi'i: "Ndaa ko be mbadi." O wi'i: "Too, habbu." O habbi kanjeeri goo, o jo"ini. Janngo fayin be ngaroyi naange. O wi'i: "Kadi min ngari hiirango maa. Woodi kunngel don haa suudu maa, hadi min belngol. Hirsu ngel lee, mbaala doo." O wi'i: "Too, mi hirsan. Walaa ayiibe."

Too, mboodi wi'i mo: "Taa hirsu." O sali. O habbi mbaala goo. Fayin be ngaroyi jemma.

"Kummbu, min ngari
Kummbu, min ngari.
Kummbu bii jawro, min ngari."

"Tururumbaŋ tirimbaŋ, Kummbu daanake."

Be lori fayin. Be bu'i cardi goo, be bu'i kanjeeri goo. Binngel doo habbi kanjeeri goo haa he'i dum. Mboodi yehi fasoyi laawol, waddani mo akootiwol² mannga. O mabbi kanjeeri goo. O wi'i: "Too, jotta, koo to be mbi'i ma, a hirsaa, kirsaa, hay. Doo kam kusel man timma haa leddi doo. A heban a daɗa a hoota." O wi'i mo: "Too."

Nonnon, binngel goo nanngi mbaala hirsii.

Too, o wa"ini kusel man. Nde be ngaroyi, be don ngima ban nii. Kusel goo haa dow yiite jaabi ban nii fayin. Be lori. Haa balde tati. Ii'am man doo tobbi haa leddi, jaabi be ban nii. Naa binngel hefi timmini?

Yowwaa, mboodi wadi dabare. Wadi nii, o wi'i: "To a do yaha doo, binngel am. Useni, to a tawi ndiyam, peewdam haa laawol, taa yaru, dum miin. To a yehi, a tawi cabbulle benndi, taa nyaam. Tebu jee benndaay a nyaama, dum miin. Miin doftata maa. Too, hannde, to a yehi a tawi njaareendi don ranwi tal, do ila doo, taa yaabu bee kosngal. Selu haa njaareendi balwi doo. Dum miin waali ton." O wi'i: "Too." Binngel goo do wadi ban nii, do wadi ban nii, do wadi ban nii, haa hooti haa saare baaba maako. Nde hooti haa saare baaba maako goo, bii baaba maako goo yi'i, kanjum boo wi'i sey kanjum boo to dilli. Binngel goo sennditi hunnde goo hokki mo. O wi'i o yidaa sam. "Aan maa, a walaa daada maa a heboyi, sakko miin? Miin yahan." O wi'i: "Bii baaba am, taa yahu. Bii baaba am, taa yahu." Be kaa'ootiri³. Kanko boo o nanngi baalel o dilli. O yehi, o yehi, o yehi. O wari o tawi mboodi goo. O wi'i: "A'aa, asee, haa mboodi woni du, adda am waruno?" Mboodi goo wayliti gite, nii, laari mo, o wi'i: "A wari?" O wi'i: "Ooho." Mboodi wi'i: "Ko ngidɗaa?" "Ndaa habar." O wi'i: "Too. Ndaa suudu. Joodu. Ammaa habar, miin kam mi do dilla ladde. To yimbe ngari, ko be mbi'i maa pat ngaraa mbi'aa-mi." O wi'i: "Too."

Jam, mboodi ummi dilli ladde. Be'e boo yehi ngaroyi. Be jabbi mo. Be ndokki

² Akootiwol fottan bee akootiiru.

³ Haa'ootirugo, dum waabootirugo.

mo. O wi'i: "Ammaa, min ngaran hiirde." O wi'i: "Too." O wari o nasti, o laari. Mboodi wi'i mo: "Hoosu mbaala maa doo, habba haa dammugal. Koo yimbe do wolwa, taa a noota, hay." O wi'i: "Too."

Nonnon, o habbi mbaala gal haa dammugal. Binngel debbo kam don waali daani.

Too, mbarooga ladde goo wari.

"Kummbu min ngari.

Kummbu, min ngari.

Kummbu bii jawro, min ngari."

"Kummbu daanake.

Kummbu bii jawro daanake.

Turummbaŋ tirimmbaŋ, Kummbu daanake."

Be laari be caari kanjeeri. Be lori be doggi fayin.

Too, janngo be ngari be mbi'i: "Mbaala maa doo a hirsu." O wi'i: "Too, mi hirsu." O wari o yotti mboodi. Mboodi wi'i: "Taa hirsu." O wi'i o hirsu. "Naa o hadi mo yimbe hiirde?"

Nonnon, o nanngi mbaala kam o hirsu.

Too, nonnon fayin. Be ngaroyi. Be do ngima goo.

"Kummbu, min ngari.

Kummbu, min ngari.

Kummbu bii jawro, min ngari."

"Kummbu daanake.

Kummbu bii jawro daanake.

Turummbaŋ tirimmbaŋ, Kummbu daanake."

Mbaala goo jaabi ban nii. Biirawatte, o hefi ii'am kam cat. O rufi yaasi koo dume o luttaay haa suudu goo.

Nonnon, mbarooga'en ngari, yimi ban nii goo. Siriw. Yimi. Siriw.

Too, mbarooga ladde wi'i: "Ruutu⁴ ruutu haa gal doo. Ruutu. Miin boo mi ruuta gal doo. Kosngel kosngel. Junngel junngel. Kosngel kosngel. Junngel junngel." Be cankiti mo cat. Be nyaami. Be timmini.

Jam, weeti fajiri. Daada kam sey boji tan. Binngel wartaay.

Ndaa ngol yatta⁵. Ndaa mi joodi haa do.

(19/2/1990, Diija debbo Ladan Yaaji taali nogl haa Keyni. Maama mum taalani mo ngol. Dum Munndanjo.)

⁴ Maana laabaay. Teema ruut- < ruddit-.

⁵ Yatta < yahata.

152 Kumbo bee gaylooji (2)

Taalel taalel.

Debbo doo be didi bee gorko maako. Gooto doo o danyi binngel. Gooto boo danyaay. Debbo goo hoosi loppi nder unordu, jogi njoobaari. O yehi saka ladde. O itti cabbulle o waati nder tummude. O itti bummeeje o waati nder tummude. O yehi o tawi mbeela. O yehi o tawi mbeela mannga nii.

Nonnon, o yehi haa nder maajum. O yehi o yiiwi. Nde o yiiwi, innde mbeela maajum mi anndaa. O yehi o tawi suudu nii bee beembal.

Nonnon, o yehi o jippini. O habbi mbaala maako. O hoosi binngel o loppi goo, sigi.

Nonnon, solli¹ haa dow leggal wi'i:

“Nokki nokki, mi tawaaka.

Nokkaay boo, mi tawaaka.

Damma, liiliyel laalayel.”

Nonnon, debbo goo nasti nder beembal nokki.

Nonnon, debbo wi'i:

“Sotti sotti, mi tawaaka.

Sottaay boo, mi tawaaka.

Nonnon, dammba, liiliyel laalayel.”

Nonnon, o sotti.

“Looti looti, mi tawaaka.

Lootaay boo, mi tawaaka.

Nonnon, dammba-liiliyel laalayel.”

O looti.

“Duufi duufi, mi tawaaka.

Duufaay boo, mi tawaaka.

Nonnon, dammba, liiliyel laalayel.”

O duufi.

“Wadi ndiyam nyiiri, mi tawaaka.

Wadaay boo, mi tawaaka.

Nonnon, dammba, liiliyel laalayel.”

O wadi.

“Wadi ndiyam haako, mi tawaaka.

Wadaay boo, mi tawaaka.

Nonnon, dammba, liiliyel laalayel.”

O wadi.

“Soori nyiiri, mi tawaaka.

¹ Solli < colli.

Sooraay boo, mi tawaaka.
Nonnon, dammba, liiliyel laalayel.”

O soori.

“Laawi laawi, mi tawaaka.
Laawaay boo, mi tawaaka.
Nonnon, dammba, liiliyel laalayel.”

O laawi.

“Rotti rotti, mi tawaaka.
Rottaay boo, mi tawaaka.
Nonnon, dammba, liiliyel laalayel.”

Nonnon, o rotti, rotti. O rotta gootel ket. O rotta gootel ket. O sigini solli goo,
o hoosi d̄um maako boo, o sigini ɓinngel.

Nonnon, o yehi mbeela, o yehi o yiiwi o d̄on warta.

Nonnon, huunde'en o wi'i yoo: “Noy innde?” O wi'i: “Innde am Kummba
Suudu.” “Jemma, min d̄on wara, en hiiru.” O wi'i: “Too.”

Nonnon, huunde'en wari.

“Kummba, min d̄on wara.
Kummba Suudu, min d̄on wara.”

“Kummba kam hiiroyi.”

Biira, ɓe saari sardi haa debbo goo hebbina faande maako, temmberɗ.

Nonnon, debbo goo.

Naa min taali, tugge on taali. Min boo mi nani mi taali.

(1966, Diija taali ngol haa Garwa.)

153 Kummba bee gaylooji (3)

Taalel taalel, njanna taɓooyel caka fellere taaloowo.

“Kummba, min ngari.
Kummba, ɓii jawro, min ngari.”

“Ba kuruuru, baataraara baa, on ngari?”

Kummba d̄aanake.

Jowel tunnderɗ.”

(5/1965, debbo feere taali ngol.)

154 Debbo bee nyiiwa

A yi'aay no godɗo wadno? O te'i rewɓe d̄ido. Oo mo yidi d̄um. Oo mo yidaa
d̄um. Haala jinni tan o dilli. Nde mo dilli nii, mo dilli, mo dilli, mo dilli, haa hoore
laynde wofnde. Nde mo yehi o tawi colel. Nde mo tawi colel mii, colel kam e mo

dari. E mo dari tan, dowi njawdiri mbaala. Haa mo yimmi tan.

Sey, solel wi'i mo:

“Debbo doo, selu selu, kirindaŋ.
Selaay maa, kirindaŋ.
Colel dampariyel, ilii lalaa.”

Mo seli. Binngel wi'i mo:

“Debbo doo, juuru juuru, kirindaŋ.
Juuraay na, kirindaŋ.
Colel dampariyel, ilii lalaa.”

Mo juuri. Binngel wi'i mo:

“Debbo doo, fe”u, fe”u, kirindaŋ.
Fe”aay na, kirindaŋ.
Colel dampariyel, ilii lalaa.”

Mo fe”i. Ngel wi'i mo:

“Debbo doo, nyibu nyibu, kirindaŋ.
Nyibaay na, kirindaŋ.
Colel dampariyel, ilii lalaa.”

Mo nyibi mo timmini.

Mo huuri o haɓɓi, mo wuuwi. Haala jinni tan.

Sey, nyiwa wari. Mo yoogoyi, mo teenoyi, warti. Mo waalii tan.

Say, nyiwa wari bu’ani mo kuuje, bu’ani mo horbeeji, bu’ani mo himbeeji, waanee, horbeeji, kuuje waanee. Haala jinni tan. Fini jimde maare mo tawi. Mo ummi tan. Mo tawi horbeeji kam. Be duudi. Mo hooɓi mo siryi. Kuuje fuu waaji¹. Mo haɓɓi. Mo roondi horbe tan. Mo hooɓi mbaala mo dowi mbaala maako mo dilli. Haala jinni tan. Nde mo dilli nii, sey, mo hooti. E mo yaha, e mo yaha, sey, mo yaalti e oo. Mo yaalti nii, sey, gorko maako yi’i mo sey tabii mo tan. Nde tabii mo nii, haala jinni.

Say, mo hooti mo joodi.

Say, nawliiko wi’i mo: “Ammaa, mi yaha mi heɓa bana dum mo heɓii.”

Say, yehi. Ammaa say dilli tan dowi njawdiri mbaala.

Say, yaha tan. Nde yahi nii, ndaa solel goo wi’i dum:

“Debbo doo, selu selu, kirindaŋ.
Selaay naa, kirindaŋ.
Colel dampariyel, ilii lalaa.”

Mo seli. Mo wi’i:

“Debbo doo, juuru juuru, kirindaŋ.
Juuraay na, kirindaŋ.
Colel dampariyel, ilii lalaa.”

¹ Waaji fotan bee waagi.

Mo juuri. Mo wi'i:

“Debbo d’oo, fe”u fe”u, kirindaŋ.

Fe”aay na, kirindaŋ.

Colel dampariyel, ilii lalaa.”

Mo fe”i sam. Mo hoosi

mo nyiɓi mo timmini. Mo huuri. Hanko maa mo haɓɓi. Mo wuuwi. Mo timmimi. Mo teenoyi. Mo yoogoyi. Mo warti. Mo waali tan. Hanko maa.

Say, nyiiwa wari tan, bu’ani mo haabe d’ido tan, e kuuje sedda. Nde fini, mo hooti. Haala jinni. Mo hebaay ba dum. Oya kam hebi duuddum.

(9/1964, Jaafunjo taali ngol haa Baba d’akki Yarmbaŋ haa lesdi Ngawndere.)

155 Binngel bee yaadikko

Binngel gorko feere, o don. O do joodi. Kanko bee yaadikko maako.

Sey, yaadikko maako d’oo ummi leli mo. O dilla haa wuro feere gaɗa hooseere. O dilli haa hooseere tan. Haa gaɗa hooseere d’oo boo, kuuje ladde hallinga, hallinga, won totton. O yehi too o tawaay kuuje. O yi’i suudu. Iyeende wari tobugo. O yehi o dogga o dogga haa bada suudu. Suudu fiira yaha yeeso. O dogga, o dogga. Ba o nastan suudu, suudu fiira yaha yeeso.

Sey, o joodi. O do voya.

Sey, suudu goo baɗiti haa kommbi maako, wari, wari, wari, wari, wari.

Sey, o nasti nder suudu goo.

Sey, ginnaaji goo lori, wari, wari, wari, wari, wari, wari, wari haa sera maako, wari joodi. O nasti. O tawi debbo do joodi. Debbo vi’i mo yoo: “Hoosi gabbera maaroori gootel, a defa.” O hoosi gabbera maaroori gootel. O waati nder yiite yuufi warti duuddum. O defi. O vi’i: “Too, yah hoosu i’al haa dow vuwaari¹. Yah hoo’u i’al d’oo.”

Too, a yi’i, sey, o hoosi i’al maajum, o wari o defi. O waddi o waati nder ndiyam, i’al warti kusel waynee kam. O defi. ‘Be nyaami. Nde be nyaami, sey, o ummi tan. O wari. O joodi.

Sey, o waali haa fajiri. Debbo vi’i mo yoo o yaha haa suudu too d’oo, o yaha o hoosa bikkoy tummude peppetoy d’oo, o hoosa. Jee o tawi don peppetel maa o hoosa. O acca jee mannga. O hoosa peppetel tati. Jee mannga boo d’idi. Naa jowi kadi? O hoosi. O do dilla, o do dilla. O yotta saka ladde. O vi’a: “Mi pusa naa?” Ladde vi’a mo: “Pusu, min senna.” Waatoo, pasa mu ra ba.

Too, o vi’a: “Mi pusa naa?” “Pusu, min senna.”

Sey, o sala pusugo. “Mi pusa naa?” Ladde vi’a: “Pusu, min senna.” O hoosa jee peetel d’oo o pusa. Jee peetel d’oo, kuujeji vurta, puccu’en, dume dume’en. O

¹ Vuwaari teema fotan bee mbuwri. Dum babal be ndufata jiddere.

dilla yeeso fayinta. “Mi pusa naa?” Ladde vi’a: “Pusu, en sennda.” “Mi pusa naa?” “Pusu, en sennda.” O pusataa. Sinaa tati jee o pusi haa ladde kam. O yotti haa ladde feere. O vi’i: “Mi pusa naa?” “Pusu, en sennda.” O pusi. Kuuje ladde vurti doggiri ladde. “Mi pusa naa?” “Pusu, en sennda.” Kuuje ladde vurti, nasti ladde.

Sey, o yotti saare. Warti wari haa saare o riski kadi.

Sey, nawliiko goo, nde yi’i, sey, vi’i yoo binngel mum boo sey yaha. “A yi’a goddo yaha wada ban nii. A wad’ maa nii nii.” O vi’i yoo: “Too, bood’dum.” O dilli. O yehi kadi haa babal kuuje ladde. O yotti. O yahi haa nder ladde haa babal ladde. Be leli binngel debbo mum, o yehi saka sak ladde. O yehi o tawi suudu. Suudu doggaay. O nasti nder suudu o joodi. “Hoosu gabbel maaroori gootel, defu.” O vi’i: “A’aa, gabbel maaroori gootel, mi meedi defugo naa? Naa defataake?” “Aan nii anndi.” O vi’i yoo: “Defataa.” Puldebbo vi’i: “Too, jam.” O vi’i: “Too.” “Hoosu i’al haa dow vuwaari, waddu.” “Miin on nii mi hoosa i’al haa dow vuwaari boo, bee salite may boo? Mi yidaa.” Debbo sali. Debbo hoo’i defi. O vi’i: “Too,” senndina mo nyaama. Debbo vi’a haa sennda. O vi’i kaay, junngo debbo taa meema nyaamdu tawon. O wari o hoo’i duuddum. O hokki peetel o nyaami. O nyaami duuddum boo, pat boo o haaraay. Debbo furi haarugo. Debbo vi’i mo: “Too, yah hoosu tum-mude peppetel, peppetel tati, jee mannga mannga d’idi. A hoota.” O vi’i: “Too.” Baawooje mawdi mawdi mawdi. O vi’i: “Mi do yi’a jee mannga nii, mi hoosa peetel? Mi yidaa.” O vi’i: “Too, accu, nder ladde peppetel doo, tata a pusa. A hoosa jee mannga mannga. A pusa ladde totton. O vi’a maa, pusa, tata pusu. Seyto ladde vi’ay maa, a pusa.” O vi’i: “Too.” O yotti. “Ra pasa?” Ladde vi’i mo: “Pasa mu ra ba.” O vi’i: “Alla?” Ladde nooti mo. O pusi. Kuuje ladde vurti. O pusi jee too doo boo. Kuuje ladde vurti. O pusi jee gootel doo. Kuuje bood’dum bood’dum vurti, mbari kuuje ladde. Be dilli yehi too. O vi’i ladde: “Ra pasa?” Ladde vi’i mo: “Pasa mu ra ba.” “Ra pasa?” “Pasa du ka mu ra ba.” O vi’i: “Pusu pat, min sennda.” O efiti pat, o hawti o pusi, kuujeji yimbe’en maako vurti, kuuje ladde wari vurti, furi jee maako duudfugo, nyaami kuuje maako, nyaami mo fuu, acci hoore maako.

Sey, daada maako, sey, joodi haa juula.

Sey, jigaawal roondi hoore maako, sey, teeti haa dow saare may tan. Tawi binngel may boo maayi.

On taalol may jinni.

(22/1/1983, Aamadu Rufaa’i taali ngol haa Ngawndere. Meetir karate Pullojo taalani mo ngol.)

156 Bikkoy bee puldebbo (1)

Taalel taalel.¹ Too, Mayram’en doo, be wurti laalo².

¹ Wod’be mbi’a taalel taalirgel.

Too, ɓe yehi gubudɔ goo. ʼBe wari ɓe tawi puldebbo.

Nden, goggo wi'ata: "Bikkoy am, hokkee lee ɗam gubudɔ ɗoo, seɗɗa seɗɗa seɗɗa, adda am'en."

See, ban maako'en goo, o tamnda liina mo, o tamnda liina mo, o tamnda liina mo.

Sey nonnon, gooto doo wi'ata: "Ayyee, mone. Bana aan nyiddudɔ doo on nii, mi hokke gubudɔ am? Ko hadta yahgo hokka daada am bee yaadikko am nii? Mi hokke? Mi hokkataa." O saali. Puldebbo goo wi'ata: "Bikkoy am, to on ngi'i naargewol ɗoo wadi, on tokki haa yehi tapaare ɗoo, jooɗee lee riip. Yoo, to naarge-wol goo saali, henndu ɗo dogga peew nii, on umma yir."

Yoo, sey nonnon, naargewol goo wadi.

Sey nonnon, henndu goo saali, ɗo dogga peew nonnon. ʼBe ummi yir. Dubbe takki. O wara eɗta. Eɗtataa. O wara eɗta. Eɗtataa. Dubbe takki. ʼBe yehi ɓe hippiti suudu. ʼBe hippii ɗum haa dow maako. ʼBe waddi dawaangel maako, haɓɓi. Daada maako'en defii yehi kadi. ʼBe yaha ɓe dara.

"Dawaaru yoo, ɓiyam.

Dawaaru penndo am, ɓiyam.

Fenefene Jooda am, ɓiyam.

A ɓaɗta suudu maa, jaɓa.

Aan, naa dawaangel maa."

O ɓaɗti suudu nyaama bee dawaangel maako.

Yoo, janngo boo fayin. Yaadikko maako yaha wara. Fowru boo kadi suuno. Wari dari kadi. (Fowru yimi:)

"Dawaaru yoo, ɓiyam.

Dawaaru penndo am, ɓiyam.

Fenefene Jooda am, ɓiyam.

A ɓaɗta suudu maa, jaɓa.

Aan, naa dawaangel maa."

"Biiirawaandu, mi dulli daande daada am naa? Mi dulli daande yaadikko am?" Fowru kam tammaay yakkugo mo naa? Daada yehi wari dari.

"Dawaaru yoo, ɓiyam.

Dawaaru penndo am, ɓiyam.

Fenefene Jooda am, ɓiyam.

A ɓaɗta suudu maa, jaɓa.

Aan, naa dawaangel maa."

"Daada am, fowru wari haa doo, wi'i waran yima kanko boo ban on yimata haa o yakka-mi kadi." "Binngel am, Alla ɗon. Ammaa janngo to jam, mi warataa. Yaadikko maa warata." Asee, tawa yaadikko goo fuu waraay.

² Laalo fotan bee gubudɔ.

Sey, fowru goo nani daande maako, timmini, sey wari.

“Dawaaru yoo, biyam.
Dawaaru penndo am, biyam.
Fenefene Jooda am, biyam.
A ban̄ta suudu maa, jaba.
Aan, naa dawaangel maa.”

Kurup, nder suudu. Jam, nyaami kaap bee dawaangel maako goo pat. Yaadikko goo yehi wari kadi. Daada waraay.

“Dawaaru yoo, biyam.
Dawaaru penndo am, biyam.
Fenefene Jooda am, biyam.
A ban̄ta suudu maa, jaba.
Aan, naa dawaangel maa.”

Siriw. O turti fayin.

“Dawaaru yoo, biyam.
Dawaaru penndo am, biyam.
Fenefene Jooda am, biyam.
A ban̄ta suudu maa, jaba.
Aan, naa dawaangel maa.”

Siriw. O nanngi laawol wuro. O dilli. O yehi o ewni daada maako'en. Be wari. Daada yimi, yimi, yimi. Walaa ko nanndi bee banndum. Be efti suudu ban nii nii. Koo i'al be tawaay. O hippiti suudu o dilli laas. O dari haa hoore geene.

“Dawaaru yoo, biyam.
Dawaaru penndo am, biyam.
Fenefene Jooda am, biyam.
A ban̄ta suudu maa, jaba.
Aan, naa dawaangel maa.”

Sey nonnon, baaba binngel doggi doggi doggi yehi waali meere. Naa taa o way-lita o yakka mo?

Ndaa mo haa too. Ndaa mi haado. Naa miin taali, tuggere on taali.

(3/9/1980, debbo taalani Shimada haa Rey Buuba.)

157 Bikkoy bee puldebbo (2)

Taalol taalol.

Bikkoy doo be yehi gubudo.

Sey, be don warta.

Sey, puldebbo feere nii wi'i be yoo: “Hokkee dam lee gubudo, bikkoy am.” Be mbi'i: “Ndaa jab, maama.”

Jam, 6e hokki, 6e pat. Accu gooto sali hokkugo mo.

Sey, puldebbo wi'i: "To henndu don wara, mannga, taa yummee. To henndu wara, peetel nii, yummee." To mannga goo, 6e yummaay. To wara peetel nii, 6e yummi. Mo hokkaay goo, dubbe takki tapaare. Daada maako'en wari nyibani mo suudu haa dow tapaare. Acca baka maako'en yaha fida kusel haa ladde waddana mo. O wi'a yoo:

"Naana e muraa.
Naana e muraa.
Naana, ma6bitanam yolnde.
..."

Timmi.

(25/8/1980, binngel taalani Shimada haa Rey Buuba.)

158 Bikkoy bee puldebbo (3)

Taalol taalol njanna ta6ooyel kudel gombel fellere maama jaboowo e taalooowo.

Gorko oo, o bangi rewbe sappo. Nde o bangi rewbe sappo, 6e pat ma66e 6e ndanyi bikkoy. 6e pat ma66e 6e ndanyi ndehoy ndehoy ndehoy, corok, sappo fuu.

To bikkoy ma66e ndilli te6oygo haako nyebbe. 6e njehi 6e tawi puldebbo don teba kanyum boo. Puldebbo goo wi'i 6e: "On pat on tebi haako nyebbe doo, nokkanon dam." 6e pat ma66e 6e kebi haako nyebbe goo. 6e fuu 6e nokkani puldebbo goo. Binngel gootel sali. Nde binngel gootel sali nokkugo goo, puldebbo wi'i: "Aan kam sali nokkango yam haako nyebbe sikaa? Boodfum."

Suy, 6e ndilli kadi. 6e njehi 6e njoodoyi haa dubbe tapaare nii. 6e njehi 6e njoodoyi goo, bikkoy goo, 6e ciwti, 6e ciwti, 6e ciwti. 6e ngari dillugo boo, 6e pat ma66e 6e ummi, 6e ndilli. Binngel sali nokkango haako nyebbe goo kadi, dubbe takki haa tapaare, waawataa ummaago.

Jam, fudi dadi dondon, joodake dondon.

Suy, 6e mba6i hoore cuudi, 6e ngari 6e kippi dow maako. Nde 6e ngari 6e kippi dow maako goo, suy, adda maako gooto kadi tum waddana mo nyiiri, tum waddana mo nyiiri. To o don wadda nyiiri doo, don yima kadi:

"Al Balaari yee, minyam, yee.
Balaari Penndo minyam.
Bano waalo welaay.
Bano joodo welaay.
Bela bela kaakal¹ goo.
Bela bela nyiiri ndii.

¹ Kaakal < haako.

Nel dawaangel wara jabane.”

Be ndokkididno mo dawaangel nder suudu man.

Suy, dawaangel goo wurta wara jaba nyiiri goo yaarana ngel. Ngel nyaama. Adda goo jaba tummugel huuca. Tum bana nii.

Suy, fowru fidfi noppi, tokki nanugo, tokki nanugo. Nyannde feere kanyum boo wari kadi.

“Al Balaari yee, minyam.

Balaari Penndo minyam.

Bano waalo welaay.

Bano joodo welaay.

Bela bela kaakal goo.

Bela bela nyiiri ndii.

Nel dawaangel wara jabane.”

Suy, binngel goo wi'i: “Ayyee, dawaangel, taa yah. Doo naa daande adda am. Taa yah sam.”

Suy, dawaangel goo joodo. Tokki, tokki, tokki, tokki, fowru goo heftaay daande adda goo.

Suy, nyannde feere adda wari fahin.

“Al Balaari yee, minyam.

Balaari Penndo minyam.

Bano waalo welaay.

Bano joodo welaay.

Bela bela kaakal goo.

Bela bela nyiiri ndii.

Nel dawaangel wara jabane.”

O wi'i: “Yah, jaboy. Dum adda on.”

Suy, dawaangel goo wurto, yah, jaba nyiiri goo, be nyaama.

Jam, be nyaama. Kadiboo, fowru yehi haa kilaajo kadi, wi'i: “Waaye, kila, galnani yam daande am boodum naa. Haa mi yaha mi woodi kusel keβ-mi too. Mi yidi nyaamugo mi heftaay dabare no mi nyaamra.”

Suy, kilaajo goo galnani mo daande, galni, galni, galni, mo”ini. O wi'i fowru: “Wi'i, mi nana.” Fowru yimi kommbi maako don:

“Al Balaari yee, minyam.

Balaari Penndo minyam.

Bano waalo welaay.

Bano joodo welaay.

Bela bela kaakal goo.

Bela bela nyiiri ndii.

Nel dawaangel wara jabane.”

Kilaajo wi'i mo: "Yoo. Nden kam yah kadi. Daande maa walti."

Suy, fowru goo yehi. Don yaha, don yaha, don yaha goo.

Jam, suy, yehi tawoyi hoowowre haa laawol. Nde yehi tawoyi hoowowre haa laawol goo, wi'i: "Waaye, koowoyel, a jamo naa?" "Mhnh."

Suy, o mukki koowoyel goo, kulup. O yottoyi goo nii, daande goo mettiti fayin.

"Al Balaari yee, minyam.

Balaari Penndo minyam.

Bano waalo welaay.

Bano joodo welaay.

Bela bela kaakal goo.

Bela bela nyiiri ndii.

Nel dawaangel wara jabane."

Binngel goo wi'a: "Taa yah. Doo kam naa daande adda am. Taa yah sam."

Suy, fowru goo lorti, wi'i: "Accu sey to mi yehi, sey to mi yehi kilaajo. O galnani yam kadiboo boodfum."

Suy, fowru goo dilli kadii. "Waaye, kila naa daande am goo mettiti?" O wi'i: "Nden kam a nyaami haa laawol." O wi'i: "Mi tawi koowoyel nii, mi hoofni ngel, mi muklake ngel?" Kilaajo wi'i: "Jotta kam taa mukka huunde." O wi'i: "Hm." Kilaajo galni, galni, galni boodfum. O yimi goo nii. Daande ban daande adda binngel goo.

Suy, o wi'i: "Taa mukka huunde haa laawol jotta kam." Fowru goo wi'i: "Yoo." Fowru nanngi laawol, yehi yehi, mukkaay huunde fuu haa yehi yotti.

"Al Balaari yee, minyam.

Balaari Penndo minyam.

Bano waalo welaay.

Bano joodo welaay.

Bela bela kaakal goo.

Bela bela nyiiri ndii.

Nel dawaangel wara jabane."

Suy, dawaangel goo tammono dum adda binngel goo, wurti. Wurti tawi fowru mukki dawaangel kam daga yaasi dondon, saali nder suudu yehi tawoyi binngel goo kadi, yakki yakki yakki yakki yakki, lutti sinna i'e tan.

Suy, wurti dilli. Adda goo waroyi.

"Al Balaari yee, minyam.

Balaari Penndo minyam.

Bano waalo welaay.

Bano joodo welaay.

Bela bela kaakal goo.

Bela bela nyiiri ndii.

Nel dawaangel wara jabane."

Siriw. Dawaangel wurtaaki. O baditi, o baditi, haa o yotti kommbi dammugal suudu.

“Al Balaari yee, minyam.
 Balaari Penndo minyam.
 Bano waalo welaay.
 Bano joodo welaay.
 Bela bela kaakal goo.
 Bela bela nyiiri ndii.
 Nel dawaangel wara jabane.”

Siriw. O yurni nii. O tawi sinaa i'e tan lutti, i'e binngel goo tan lutti.

Suy, o hooi i'e goo, o jokki o jokki o jokki. Dum sali jokkaago.

Suy, o moobti de, o moobti de, o wallini kommbi maako. O wi'i: “Alla am, Alla nii, maayo ngo pat warta nii haa kommbi suudu doo lee.”

Suy, maayo goo fuu warti haa kommbi suudu goo. O wirgi² maayo goo pat o wartiri sinaa wurguure woore tan.

Jam, pobbi don ngara yarugo ndiyam goo, o d'isi jalbal haa hunduko weendu goo, o d'isi jalbal. Fowru ndu wara haa yara ndiyam. O wi'i: “Sinaa to a tuuti ko nyaamudaa, sinaa non a yarataa ndiyam.” Fowru wara tuuta tuuta tuuta, tawa walaa kusel minyiiko woni ton.

Suy, o wi'i ndu kam: “Yah yaroy. Dillu.” Fowru yara wurtoro gal babal boonngal dilla. Tokki ban nii, tokki ban nii, fowru haa ndu nyaamino goo, ndu yehi ndu hokkoyi bikkoy maaru, godngel feere pedeengel, godngel feere kosngel, godngel feere, daada boo gal hoore, ban nii.

Suy, fowru goo, baabaaru goo, waroyi. Nde waroyi doo, bee bikkoy maaru bee debbo maaru fuu, dum wardi. Ndu wari haa ndu yara ndiyam nii, binngel goo wi'i: “A'aa, sinaa to on tuuti ko nyaamdon fuu, sinaa non on njarataa ndiyam.” Fowru goo wi'i: “Minin kam walaa ko min nyaami sinaa kusel meere meere. Dum koo- wowe'en doo tan.” O wi'i: “A'aa, tuutee lee, mi laara.”

Suy, nonnon goo, binngel feere wi'i: “Miin kam pedeeli be ndokki yam.” O wi'i: “Yoo, nden kam, tuutaa pedeeli maajum kadi.” Binngel doo tuuti pedeeli. Daada doo kam tuuti gal kusel hoore doo. Baaba goo tuuti kusel ko nyaami goo fuu, tuuti tuuti tuuti.

Jam, binngel wi'i: “Miin kam njokkanee dam minyam law. Sinaa non boo, to on njokkaay boo, sinaa non mi mbara on haa doo.” Fowru goo bee bikkoy mum goo bee debbo mum goo fuu jokka jokka, i'e caama. Jokka jokka, jokkataako. O wi'i yoo: “Nden kam njehee njaroye. Onon anndi kadi.” Baabaawa nasti, yari haa wurto, ndeera tusi³, waati tonton. Daada nasti yari haa wurto, ndeera tusi. Daada

² Wirgugo, dum momlugo, tamugo.

³ Tusugo, dum seekugo.

waati. Bikkoy fuu natti ban nii, deefi tusi, tusi, tusi fuu. Di mbaati tonton kadi.

Suy, o hooci i'e binngel goo, o yaari haa mbaala. O wi'i: "Mbaala am, useni useni, ndaa muranam binngel doo lee, warta ban naane." Mbaala wi'i: "Hm."

Suy, mbaala jabi mukki i'e goo fuu.

"Mbraa, mi mura koskoy mboodkoy.

Mbraa, mi mura njuukoy mboodkoy.

Mbraa, mi mura ngitoy mboodkoy.

Mbraa, mi mura noppoy mboodkoy.

Mbraa, mi mura koskoy mboodkoy."

Muri binngel goo, pat, wartiri ba kanjeeri haa buri naane.

Suy, binngel goo huuci. Godngel feere fayin, bii yaadikko maako kadi laari, wi'i: "Ka', ndaa, ayyee, oo maa ndaa no warti, nyaamaado maa, i'e mum meere maa, ndaa no warti. Sakko miin mo nyaamaaka? Mii boo mi dilli. Miin boo mi yahan."

Suy, daada maako hooci mo, wi'i: "Aan boo, a yahan, binngel am." Hooci mo uni haa nder unordu, uni, uni, uni, uni, haa binngel goo d'iggi, diggi. To a don una doo, o una dim gaafgal gootel. Binngel goo wi'a: "Daada, dumeejum unataa?" O wi'a: "Haa mbootaa bana derda, heey." O una gafgal fayin. Binngel wi'a: "Daada, dumeejum?" O wi'a yoo: "Haa mbootaa, heey."

Suy, o uni binngel goo d'iggin. O yaari haa mbaala. Mbaala wi'i:

"Mbraa, mi mura junngel guddel.

Mbraa, mi mura gitel gootel.

Mbraa, mi mura nofel gootel."

Muri pat gootel gootel gootel gootel fuu.

Suy, o hokkiti daada goo binngel muudum. Daada laari, laari binngel goo, o wooki wooki haa safti roondi guddel mum.

Jam.

(Taalɗo anndataake.)

159 Gorko ɓangudo debbo keɓtudo innde mum (1)

Taalel taalel.

Wuro doo, do joodi rewɓe sorok. Gorko koo gootel walaa.

See, gorko yummi iga wuro feere wari. O wari o nyibi suudu, walaa maɓboode. O nasti o joodi. Nde o nasti o joodi, see, o vi'ata kala mayramjo heɓti innde maako pat kanko on debbo maako.

Jam, be fawni be fawni kadi be do dilla jahaangal may.

Jam, daada maako wayliti warti goddo meere. To goddo laari mo nii, yidaa laarugo mo. Koo moy fuu saala, o wi'a: "Yigganam ɓaawo." O wi'a: "Si!'. Mi do

yaha suka. Mi yiggana ma? Aan puldebbo nyoldo nii, mi yiggana ma baawo?”

See, be do yaha, be do yaha, be do yaha. Innde goddo don Daddawa wari yig-gani mo baawo goo.

See, baawo maako sumpiti. O wi'ata: “Ko a tawi ton?” O wi'ata: “Mi tawi geeraade.” O wi'i: “Hoo'u geeraade.” O hoo'i. O wi'i: “Pusu.” O pusi. O tawi kuuje fawne jur haa banndu geeraade goo. O vi'i: “Fawnuru.” O fawniri. O vi'i: “To a yahataa?” O vi'i: “Mi do yaha haa suka.” O vi'i: “Too, suka doo, dum binggel am on. Innde Daskin Dariidi.” O wi'ata: “Too.”

See, o yummi. O do dilla. O yotti.

See, Butaali yehi silmini.

“Asslaam alee, dan yaaro².

Assalaam alee, dan yaaro.”

“Waanee nenee³, yaariinya⁴?”

“Nii maatan ka dey⁵, dan yaaro.”

“Gayaa min suunanki⁶, yaarinya.

Gayaa min suunanki, yaarinya.”

“Masaraada dadaadi⁷, dan yaaro.

Tuwo⁸ maa dadaadi, dan yaaro.

Kunuu⁹ maa dadaadi, dan yaaro.”

“Naaji suunanki¹⁰, yaarinya.

Inji suunaa naawa¹¹, yaarinya?”

“Bansan kabaa¹², dan yaaro.

Bansan kabaa, dan yaaro.”

“Koo maa baayaa kiya kuuka¹³.

Koo maa baayaa ki saa kuuka¹⁴.”

O wi'i: “Too, nde a heftaay innde am kam, loru baawo a woya.”

See, o lori baawo o do woya. Gawri yehi, wi'ata:

“Asslaam alee, dan yaaro.

Assalaam alee, dan yaaro.”

¹ Sil, dum sabbitaango bee wuttudu hunnduko wooru.

² Dan yaaro kam binggel gorko bee Hawsaare.

³ Waanee nenee kam dum moyjo bee Hawsaare.

⁴ Yaarinya kam bidfo debbo bee Hawsaare.

⁵ Nii maatan ka dey kam miin debbo maa dey bee Hawsaare.

⁶ Gayaa min suunanki kam yeccam innde maa bee Hawsaare.

⁷ Masaraada dadaadi kam butaali beldi bee Hawsaare.

⁸ Tuwo kam nyiri bee Hawsaare.

⁹ Kunuu kam mbusiri bee Hawsaare.

¹⁰ Naaji suunanki kam mi nani innde maada bee Hawsaare.

¹¹ Inji suunaa naawa kam mi yidi mi nana innde am bee Hawsaare.

¹² Bansan kabaa kam mi anndaa ma bee Hawsaare.

¹³ Koo maa baayaa kiya kuuka kam lortu baawo a woya bee Hawsaare.

¹⁴ Ki saa kuuka kam a wada ka woygo bee Hawsaare.

“Waanee nenee, yaariinya?”
“Nii maatan ka dey, ɗan yaaro.”
“Kin san ni nee¹⁵, yaarinya?”
“Bansan kabaa, ɗan yaaro.”
“Koo maa baayaa ki saa kuuka.
Koo maa baayaa ki saa kuuka.”

O lorti ɓaawo. O do wooka. Dumo yehi, wi'ata mo:

“Asslaam alee, ɗaa yaaro.
Assalaam alee, ɗan yaaro.”
“Waanee nenee, yaariinya?”
“Nii maatan ka dey, ɗan yaaro.”
“Kin san ni nee, yaarinya?”
“Bansan kabaa, ɗan yaaro.”
“Koo maa baayaa ki saa kuuka.
Koo maa baayaa ki saa kuuka.”

O lori ɓaawo. Kanko boo o do wooka.

See, Daddawa goo yehi, wi'ata:

“Asslaam alee, ɗaa yaaro.
Assalaam alee, ɗan yaaro.”
“Waanee nenee, yaariinya?”
“Nii maatan ka dey, ɗan yaaro.”
“Inji suunan naaki dey, yaarinya.
Inji suunan naaki dey, yaarinya.”
“Suunaa naa Daddawa, ɗan yaaro.
Suunaa naa Daddawa, ɗan yaaro.”
“Naaji naaki suunaa¹⁶, yaarinya.
Inji naawa suunaa¹⁷, yaarinya?”
“Suunanka Daskin Dariidi, ɗan yaaro.
Suunanka Daskin Dariidi, ɗan yaaro.”
“Buudɗee kisigaa¹⁸, yaarinya.
Buudɗee kisigaa, yaarinya.”

See, dammugal maɓɓiti. O nasti. Kanko on ɓaji gorko kadi.

Taalol ramma, mi juuta. Takalamulus bu'e gertoode. Ali, bojel laafa, mi tekka,
kudɛl muta, mi subɓita.

(25/1/1983, Hajja ɓii Debbo Mannga taali ngol haa Ngawndere. Sappaajo mum
taalani mo ko maama maɓɓe taalani ɓe.)

¹⁵ Kin san ni nee kam a anndi yam naa bee Hawsaare.

¹⁶ Naaji naaki suunaa kam mi nani innde maada, aan, bee Hawsaare.

¹⁷ Inji naawa suunaa kam mi yiɗi mi nana innde am, miin boo, bee Hawsaare.

¹⁸ Buudɗee kisigaa kam maɓɓutu nastu bee Hawsaare.

160 Gorko bangudo debbo kebtudo innde mum (2)

Taalel taalel, kudel gombbel, gombbirgel caka fellere daada Hinaajo, caka fellere Diijatu.

Haa mi taale taalel Maaroori, Cakalaari¹, Muskwaari, Njigaari, wonnoo don. Dum innde rewbe, dey? Be don ndilla dabbitoygo gorko. Wuro mabbe worbe sadi. Be don njaha dabbitoygo gorko.

Nden, be tawi puldebbo don yiiwo haa maayo. Gorko boo o gooto o don mabbi suudu. Bana maako woodaa leddi man fuu, o don mabbi suudu joodi. O wi'i sey kebtudo innde maako, o bangataa rewbe boo fuu maayana mo do'don. Be njehi.

Nden, o tawi puldebbo. Puldebbo wi'i: "Waree, wogganee dam baawo." "Ayyee, miin naa mi dabbita suka nii, mi woggane baawo?" 'Dondon binngel ngel kam wari. Binngel goo kam wi'ata yoo: "Miin kam, waddu." Cakitiido Njigaari wari wi'i: "Waddu, mi woggane." 'Dondon Njigaari don wogga nii, baawo puldebbo sulkiti. Nde sulkiti, dondon o tawi turmiji, jawe kosde, jawe juude, walaa ko walaa haa baawo puldebbo doo. O wi'i mo: "Oftu." O oft, o oft, o oft, o habbi. O wi'i: "To a yehi, accu be be pat mabbe, sey, to be o yami. Aan cakitodaa baawo mabbe. Innde maako Gaskin Dariidi." O wi'i mo: "Too."

Nonnon, Sinkaafa aarti.

"Asaalamu alee,
day yaaro.

Assalamu alee."

"Waa cee ce nee,
yaarinyaa, waa cee cee nee?"

"Sinkaafa nee,
dan yaaro, Sinkaafa nee."

"Naa ji suunanaa.

Ki Sinkaafa.

Fadi suunanaa waa."

"Bananta baa.

Dan yaaro, bantanta baa."

"Seyku koo ma baa, yaarinya,
seyku koo ma baa ya."

O lori.

Nden, muskwaari wari.

"Asaalamu alee, day yaaro.

Assalamu alee."

¹ Cakalaari, dum yakketeendi kecciri, gawri duumol. Dum wooji seeda.

“Waa cee ce nee,
yaarinyaa, waa cee cee, nee?”
“Muskwaa,
ɗan yaaro, Muskwaa nee.”
“Naa ji suunanaa.
Kaa Muskwaa.
Fadi suuna naa waa.”
“Bansanta baa.
Dan yaaro, bantanta baa.”
“Seyku koo ma baa, yaarinya,
seyku koo ma baa ya.”

O lori.

Nden, Mbayeeri wari.
“Asaalaamu alee, ɗay yaaro.
Assalaamu alee.”
“Waa cee ce nee,
yaarinyaa, waa cee cee, nee?”
“Mbayeeri,
ɗan yaaro, Mbayeeri nee.”
“Naaji suuna naa.
Kaa Mbayeeri.
Fadi suunanaa waa.”
“Bansanta baa.
Dan yaaro, bantanta baa.”
“Seyku koo ma baa, yaarinya,
Seyku koo ma baa ya.”

O lori.

Jam, ɗonɗon, Njigaari wari.
“Asaalaamu alee, ɗay yaaro.
Assalaamu alee.”
“Waa cee ce nee,
yaarinyaa waacecece, nee?”
“Babban daawa, ɗan yaaro,
Babban daawa nee.”
“Naa ji suunanaa
Kaa Babban daawa.
Fadi suunanaa waa.”
“Suunan ka Gaskin Dariidi.”
“Buuddee ki sigaa yaarinya.”

Buudfee ki sigaa.”

Jam, takalamulus takkaande gertogal. O bangi mo.

(1965, Aadama, minyiraawo Seehu Haamidu taali ngol haa Maayo Luwe.)

161 Gorko bangudo debbo keftudo innde mum (3)

Taalol taalol.

Binngel debbo doo o don. O dayi binngel maako voodi voodi haa buri sembe. Hakke voodugo biyiiko o hoori ladde. O jo”ini dum tonton feere mum. Bikkoy nder wuro pat maayana biyiiko goo.

Jam, be anndaa innde binngel may boo.

Jam, see, be ummi, be vi'i hannde kam be dillan nii, binngel yaha sufta saka maŋbe mo yidi fuu baŋa.

Jam, be ummi be do dilla. Koo moy maa vi'i innde mum. “Miin kam Maaroori.” “Innde am Gawri.” “Innde am Ya’iiri.” “Innde am nii.”

Jam, binngel jee buri nyiddugo vi'i kanyum kam innde mum Burgu¹ gawri burdundi nyiddugo. O nyiddugo nii, kanko boo innde maako, gawri burdundi nyiddugo.

Jam, be ummi, be do dilla.

See, bikkoy rooŋe goo do sarga mo, vi'a mo: “Biira, aan kam, to a hebi gorko do, biira, miin kam min on laatata kaatane maa. Miin on laatata nii maa.”

Jam, o do sakiti haa baawo. Kambe boo haa be do dilla. Be dilli haa be dadi mo.

See, o wari o do eera maayo.

See, o tawi puldebbo do yiiwa. Puldebbo vi'i: “War, wogganam baawo.” O wari o do woggana puldebbo baawo.

See, baawo puldebbo fetti.

See, kanŋeeri vurti.

See, o vi'i mo: “Munyu.” O nanngi binngel debbo. O yiiwi. O fawni dum kanŋeeje. O vi'i: “To a yehi, to emi maa, noy innde maako, a vi'a mo, innde maako Daskin Dariidi.” O vi'i mo: “Too.”

See, nonnon, o ummi. Be dilli. Be yehi haa be yotti. Maaroori aarti silmini;

“Assalaam salaam, dan yaaro, assalaa salaam.”

“Waanee nee nee, kee min, assalaam salaam?”

“Nii shinkaapaane yake yimmaka, assalaam salaam.

May daadi da tuwo,

may daadi da kunu.”

¹ Burgu kam gawri nyiddundi. Colli maa ngidaa. Suufu don. Dum asngol muskwaari. Waatoo, burg-uuri.

“Paɗi naada suunaa naa ɗan yaariinya,
“Bansan suunanka baa, ɗan yaaro,
bansan suunanka baa.”
“Koomada baayaa yaariinya,
koomada baayaa kishaa iihu.”²

‘Binngel debbo lori ɓaawo. Oo boo wari, wari yotti. O vi’i: “Assalaam aleykum.” O vi’i mo: “Too. Noy innde maa?” O vi’i mo: “Aan moyjo?” O vi’i: “Miin Gawri.” O vi’i: “Noy innde am?” O vi’i: “Mi anndaa innde ma.” O vi’i: “Too, loru ɓaawo.” Oo boo wari yotti. O vi’i mo: “Noy innde maa?” O vi’i: “Innde am Yaɗiiri.” O vi’i boo: “Too, noy innde am, miin boo?” O vi’i: “Mi anndaa innde ma.” O vi’i: “Too, loru ɓaawo.” ‘Binngel debbo lori ɓaawo. Ngel boo see wari. O vi’i: “Noy innde maa?” O vi’i: “Innde am Burgu.” O vi’i mo: “Too, miin boo, noy innde am?” O vi’i: “Innde maa Daskin Dariidi.” O vi’i mo: “Too, nastu.” Bikkoy rewɓe luttuɓe goo, pat, ɓiira, see, ummi, ɗo waali, wooka. Kanko nyidduɗo goo hebi gorko.

See nonnon, see, jam, see, binngel debbo nyidduɗo goo nasti nder suudu maako. Be ɗo joodi. ɓiira, ɓeya goo ummi pat, ɗo wooka. Bi’ɗo wartanno kaatanne maa warti kaatane. Bi’ɗo wartanno hayre o jooda dow may yiiwa maa warti hayre. Bi’ɗo wartanno leɗɗe maa warti leɗɗe. Bi’ɗo wartanno dume maa warti nonnon. Be pat maɓɓe ɓe warti nonnon.

Jam.

(21/1/1983, Hadiija ɓii dendirawo Jiji Iisa taali ngol haa Ngawndere. Jiji haa-sootiran bee daada Hadiija.)

162 Gorko ɓangugo debbo keɓtuɗo innde mum (4)

Taalel taalel.

Waato, haa wuro ɗon, ladde on mannga. Be ɗo moofti.

Too, binngel gorko feere ɗon, sukaajo boodɗo. Waato, nder wuro may gorko walaa sey kanko tan. Sukaajo boodɗo masin. Be joodidi. Be joodi haa totton.

Sey, o yidi ɓangugo. O yotti deydey ɓangugo. O yidi haa o ɓanga debbo.

² Dum gimol Hawsa. Ndaa maana bee Fulfulde:

“Assalaam aleykum. ‘Binngel gorko, assalaam aleykum.”

“Moy silminta haa am ɗoo?”

“Miin maaroori on silminanta ma.

Miin woni fotta-nyiiri.

Miin woni fotta-mbusiri.”

“Yeccu innde am, binngel debbo.

Yeccu innde am.”

“Mi anndaa innde maa, binngel gorko.

Mi anndaa innde maa.”

“Loru ɓaawo, binngel debbo.

Loru ɓaawo, a waya.”

Sey, ɓe yaari mo haa nder ladde.

Sey, o yehi o maɓɓi hoore maako haa nder ton. O vi'i bikkoy rewɓe wuro pat, bikkoy rewɓe joodi nder wuro may pat, hawra yaha ton. Be hawti tan, ɓe dilli haa totton. Be dilli. Be fawni ɓe do dilla. Binngel debbo feere boo nder maɓɓe, nyid-dunga nii, walaa ko o mari. Poovr¹. Walaa ko o mari. O do dilla. Be meeda mo, ɓe meeda mo, ɓe meeda mo. O vi'ata o tokka ɓe. Be meeda mo, ɓe meeda mo. O vi'ata o tokka ɓe.

Sey, ɓe yotti haa maayo. Be tawi puldebbo feere. Puldebbo vi'i bikkoy wara woggina dum ɓaawo.

Sey, bikkoy vi'i: "Min yaha suka booddo nii, a vi'a min woggina ɓaawo maa? Min wogga? Kayya." Be saali mo.

Sey, binngel debbo doo wari, do saali, jee nyiddunga goo. O vi'i mo: "Binngel am, waru wogginam lee ɓaawo." O vi'i: "Too." O hoosi sooso bee saabul, haa o wogga haa ɓaawo puldebbo.

Sey, ɓaawo puldebbo yurkiti² tan. O wooki. "Waay, waay, ɓaawo mon yurkiti." O vi'i: "Dume a tawi haa ton?" O vi'i: "Mi tawi geeraade didi." "Geeraadi didi noy wa'i?" O vi'i: "Geeraade mannga bee peetel." O vi'i mo: "Mannga kam a acca. A hoosa jee peetel." O hoosi jee peetel doo. O dillidi tan haa nder ladde.

Sey, ɓe yotti haa dammugal saare maajum. Bee yotti. Ndaa kowaagol wadi nii. Be tawi suudu may don haa saka. Be wari ɓe tawi gorko do maɓɓi dammugal. Mo wari pat dari haa dammugal.

"Assalaam alee, dan yaaro.

Assalaam alee."

Too, o vi'i yoo: "Assalaam aleekum, binngel gorko. Assalaam aleekum." Naa o vi'i mo ban nii naa? O vi'i: "Moy on do silmina haa doo nii, assalaam aleekum?"

Too, sey, bikkoy rewɓe maajum mbi'a yoo: "Minin bikkoy, ammaa do silmina." O vi'a: "Too, yeccu innde am." Binngel debbo kala. O vi'a: "Too, loru ɓe ɓaawo. A voya. Loru ɓe ɓaawo bee bojji." Binngel debbo lora. Binngel debbo too goo, o fusaay geeraade goo. O yehi. O yehi o fusi geeraade. O fawni o voodi. O yehi totton kadi. O yotti o vi'i:

"Assalaam alee, dan yaaro.

Assalaam alee."

"Waanee nee nee, yakee sallama, assalaam alee?"³

"Nii parantin ka nee, yakee sallama, assalaam alee."⁴

Too, sey, o vi'i yoo:

"Naa jii suunanki dee badi suunaa naa."⁵

¹ Poovre kam ba wi'go laafere bee Faransaare < *pauvre*.

² Yurkitugo, dum mutugo, yummbitugo.

³ Dum kam: "Moy on doo silmina salaam aleekum?"

⁴ Dum kam: "Miin paranti on do silmina."

Too, sey, binngel debbo vi'i mo:

“Daskin Darii, dan yaaro, Daskin Darii.”

Sey, o vi'i yoo: “Buudee ki shi go. Ki shaa daafi.” Maɓbutu a nasta. A nana beldum. Binngel sey maɓbiti nasti tan.

Sey, bikkoy rewbe tokkino goo, mbi'a: “Min on paranti maa. Min on taasaaje maa. Min on nii nii nii.” Pat.

Too, doo boo taalol may timmi.

(23/1/1983, Aamadu Rufaa'i taali ngol haa Ngawndere. Diijatu taalani mo haa Garwa. Diijatu, dum Pullo.)

163 Kumbo'en d'ido bee yuukre

O woodi nawliraawo boo. Be do wondi. Kumbo do o bee dooro¹. A anndi ko vi'ete dooro na? Yuukre². Wadta yimbe haa baawo doo, haa suyre doo. O woodi. Nawliiko maa do mari.

See, yannde feere o do joodi haa dubbe leggal. O do motta saka sak naange.

See, o maati fulmaango³ don wara. Fulmaango, hoolo. O maati hoolo do wara. O vi'i: “Anndi ko hoolata, ko fulmata nii?” O tijji nii.

See, o laari puldebbo feere do joodi dow leggal goo, puldebbo hoore pat daneiji. Hoore doo do laabi tal ba taamu.

See, puldebbo do vi'ata mo: “Kumbo am, taata hultor. Joodu taa doggu sam.”

See, o jippi. O jippi o wari o joodi kommbi Kumbo goo.

See, o vi'ata Kumbo: “A anndi ko waddi yam na?” Kumbo vi'i: “Mi anndaa.”

See, Kumbo goo vi'ata mo: “En saanootira tawon lee. Jam banndu maa naa?” O vi'i: “Jam.” Puldebbo vi'ata: “Too. A anndi ko waddi yam haa maa na?” O vi'i: “Mi anndaa.” O vi'ata: “Ko waddi yam haa maa kam ngam an doo bernde maa laamnde. A hallaay. Too, mi do laara ma bo bee yuukre doo. Mi tawi boo yuukre man do tedda ma masin. A walaa baawde ittugo. Kanjum on mi wari hannde haa mi yecca ma dabare feere no a ittirta yuukre goo.”

See, o vi'ata: “Voodi. Maama am. To a ittini yam kam voodi masin. Mi yetti maa diga a ittanaay yam.” O vi'ata mo: “Too, janngo fajiri, to jam, fajiri cup, yaake gertoode u'ata, arandeere doo, a dogga a dilla haa hooseere haa on nyadata ndiyam doo. Woodi maayo don kadi haa dakki hooseere. A dilla haa hooseere man

⁵ Dum kam: “Mi nani innde maa. Yeccu innde am.”

¹ Dooro kam yuukre bee Hawsare.

² Yuukre fotan bee nguyeere haa Ngawndere. Wodbe mbi'a haanii wi'go diltaare. Yuukre, dum huunde baawo nagge.

³ Fulmaango < felmaango. Dum haraka.

doo. A yaha a tawan bikkoy rewbe do hawri ton. Be do wama. To a tawi be do wama doo nii, aan boo a yaha nasta nder wamarde man. A wama bee mabbe. Nii, to a wari a nasti haa wama goo, nii, binngel debbo jee a tawi dakki maa fuu, a vi'a mo, ndaa jabanam binngel haa dow baawo am doo, heba mi wama." O vi'i: "Too. Voodi." "To a wayliti baawo ma o hoosi o meemi yuukre maa doo nii, aan kam doggu. Taa daru sam. Taa yee'utu⁴ boo haa yotta saare."

See, o vi'ata: "Voodi. Mi yetti ma, maama am."

See, o vi'ata: "Ammata yejjutu kam. Taa daanu ma sam." O vi'i: "Aa, mi daanataako hannde doo kam." Puldebbo goo see dilli. Janngo may, babbol nii, nde o maati gertoode u'i nii, arandeere nii, see, o doggi. O dilli. O jabbitaay goriiko maa. Goriiko maa don haa suudu nawliiko.

See, o doggi tan o dilli haa dubbe hooseere goo. O yehi o tawi mbaggu kam do moddi nonnon. Bikkoy rewbe goo do wama, do wama.

See, o wari o nasti saka mabbe.

See, o vi'ata binngel debbo jee heddi bee maako: "Ndaa jabanam binngel doo, haa mi wama."

See, binngel debbo goo vi'i: "Voodi," wadi juude mum nii, meemi yuukre maako doo nii, see, turi roondi yuukre goo tan. Yuukre goo see warti haa dow baawo binngel debbo goo.

See, o doggi. O daraay sam. O do dogga. O yee'itaay. O doggi, o doggi, o doggi haa o yotti saare.

Yottugo saare nii, see, o mabbiti suudu maako tan, o nasti. O waali. O mabbi dammugal maako. Haa veeti laabi.

Nde laabi nii, see, o ummi o vuuwi dammugal maako. Nde o vuuwi dammugal maako, o yehi o turi o do safa ndiyam haa wawru.

See, nawliiko mabbiti suudu mum, kanyum boo, do vurma bee gorko maako, see, vurti, yi'i goriiko on kadi, aarti mabbiti suudu. Vurti nii.

See, laari mo o do nyada ndiyam haa waawru goo. Nde o yi'i o do nyada ndiyam haa waawru goo nii, see, o vi'i: "Kummba." O nooti. "Dum aan naa?" "Ooho, dum miin on." O vi'i: "To yuukre ma? Ko malli mi hoydi on kam?" O yiggi gite maako goo. O yiggi, o yiggi. O tamma ko o hoydi.

See, o vi'i: "Dum miin on." "To yuukre ma woni?" O vi'i: "Yuukre am walaa hannde. Yuukre am itti?" "Yuukre ma itti?"

See, gorko goo lori nder suudu, vi'i: "Miin kam naa mi mabbiti, mi fotootiri bee kulniidum?" Debbo goo yamata mo: "Dumeejum?"

See, o vi'ata mo: "A, mi vurti jotta doo. Mi ewi nawliiko ma do safa ndiyam haa waawru. Too, mi yi'aay yuukre boo haa maako. Mi tamma miin kam koo mi hoydi on. Mi yiggi gite am, mi fudditi. Mi yiggi, mi fudditi. Mi laari tawi yuukre itti.

⁴ Yee'utu < yee'itu. Yee'itaago, dum yeecitaago.

Mi yami mo. O vi'i itti." Nawliiko nde nani o vi'i: "War. Laaru." Nawliiko goo vurti, wari yurni nii, see, laari nawlum goo yuukre itti. Kanyum boo woodi jee mum, kanyum fuu.

See, nawliiko goo, see, efti⁵ do"i tan, see, yoyliti⁶ kaajal. Kummbo goo, see, wari.

See wari kadi, be wadi ka sekugo⁷ mo, bana binngel peetel. Be tobbani mo ndiyam'en. O hefti hakkilo maako. Be roondi mo be hoori mo nder suudu.

See, o hefti hakkilo maako.

See, nawliiko vi'ata: "A'aa, doo kam sadaay. Yottaay haa a voyna ka haa a yoylitina ka. Doo kam sadaay. Mi yeccete. Keenya mi donno joodi haa dubbe leggal doo. Mi do motta. See, mi maati hooloore, tijji haa dow leggal nii, see, mi laari puldebbo, nayeejo, hoore do laabi tal ba taamu. See, o laari yam, o vi'atam, taa mi hultora, mi jooda. Ndaa ndaa ndaa ko waddi mo. O wari o yecci yam ndaa ndaa ndaa ndaa no mi wadirta haa yuukre am itta. Too, kanjum on. Aan boo, accu mi yecca ma. Janngo fajiri to jam, a dilla haa dubbe hooseere haa a anndi haa d'akki maayo en nyadata doo. A yaha a tawan bikkoy rewbe do wama ton. A tawi be do wama doo, a yaha a vi'a keeddu maafa doo, ndaa binngel haa dow baawo am, jabanam binngel doo, haa mi wama. To o lii'i⁸ juude maako, o meemi yuukre maa doo nii, aan kam doggu tan. Taa yee'utu haa a warta haa saare." O vi'ata: "Voodi." Nawliiko kam haabi⁹ nde veetata heba dilla. Nawliiko waali daanaay haa haa haa nde o maati gertoode u"i nii, jee arandeere doo nii, see o doggi o dilli haa dubbe hooseere goo. O yehi o tawi bikkoy rewbe goo do wama. Mbaggu kam do moddi nonnon. Bikkon rewbe do waali wama.

See, o vi'ata keeddu maako: "Ndaa binngel dow baawo am doo, jabanam ne, haa mi wama."

See, binngel debbo goo boo wayliti vi'i mo: "Miin fuu ndaa binngel don dow baawo am. Jabanam." Asee, Kummbo hokkiti goo on. Kanyum on kanko boo o vi'i.

See, o wari. Nii, binngel debbo goo, see, hoosi suyre¹⁰ mum goo tan, i'i dow suyre nawliiko Kummbo goo. Yuukre goo see egg tan, hooti haa dow maako.

See, be sankiti. Fiyoo'be bawdi doggi. Bikkoy rewbe goo boo doggi. Be acci nawliiko Kummbo goo do dari woya.

See, o yummi o vi'i, doo kam walaa no o hootira saare goriiko nii bee yuukre mannga mannga d'idi dow baawo maako kam hootataa. O yummi o nanngi laawol maako tan. O do dilla, o do dilla, o do dilla.

⁵ Eftugo kam ba wi'go haftugo.

⁶ Yoylitugo, dum woyugo.

⁷ Sekugo kam de"itinugo.

⁸ Lii'ugo, dum hokkugo bee juude d'idi.

⁹ Haabugo kam heppugo

¹⁰ Suyre / cuye.

See, o yehi o do”i nder maayo. O vi’i o maaya nder woore, o siwta. O yehi o do”i nder maayo. Maayo sali tuuti mo¹¹, sakkini.

Taalol am timmi.

(22/1/1983, Aysatu bii Alhaji Bello Iisa, bi’eteedo Maata taali ngol haa Ngawn-dere. Goggo mum on taalani mo bee Fulfulde.)

164 Daada bee fiɓɓe rewɓe (1)

Taalel taalel.

Binngel, o hebaay. Haa o mawni. Alla hokki mo o danyi, bikkoy nay. Oo maa Laatiti-gildi. Oo maa Tati-mbinnda. Oo maa Njaajirma¹. Oo maa Njaareendi. O hooi bikkoy maako nayoy nyukkini haa nder luuro leggal, taa ɓe ndaara bikkoy maako doo, sakko ɓe te’a. O yaha o defoya nyiiri. O roonda. O nyafa ndiyam o tamma o wara o dara les lekki.

“Tati-mbinnda, ɓe don do?

Laatiti-gildi, ɓe don do?

Njaareendi, ɓe don do?

Njaajirma ma wara jaba.”

Njaajirma wurta. ɓe wara ɓe jaba, ɓe nyaama ɓe yara, ɓe hokkita mo. O hoota. Kiikide o yaha o defa o wara.

“Tati-mbinnda, ɓe don do?

Laatiti-gildi ɓe don do?

Njaareendi, ɓe don do?

Njaajirma ma wara jaba.”

Njaajirma wurta, wara, jaba. ɓe jaba, ɓe hokkita mo. O hoota. Nii nii, haa bikkoy doo mawni haa nder leggal doo.

Nden, maccudo laamdo don va’a hudo pucci.

Nden, ɓe fotootiri deydey daada goo wari.

“Tati-mbinndaa, ɓe don do?

Laatiti-gildi, ɓe don do?

Njaareendi, ɓe don do?

Njaajirma ma wara jaba.”

Ndennden, Njaajirma goo wurti, jabi.

Jam, sey nonnon, nde o yimi, bikkon goo vurti jabi. Maccudo laamdo goo hooti, yehi yecci laamdo, vi’i mo: “Bikkoy don pellel kazaa, leggalwal kazaa.”

Nonnon, laamdo vi’i: “Sey janngo njaaden.” O don yaha va’ugo. O foondi deydey daada maako goo don yaha. O wuri. O foondi deydey daada maako goo don

¹¹ Sali kam ba wi’go jabaay.

¹ Njaajirma, dum ɓoggol lesdi. Fotan bee njaajina.

yaha. O wi'i be njaada. Laamdo va"i puccu.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

Ndennden, Njaajirma goo vurti. O wari o jabi. Be nyaami be njari. Be nyaami be njari. Be hokkiti mo taasaaje maako. Daada maako goo dilli.

Sey, laamdo goo wari dari.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

Njaajirma goo vurti, laamdo efti mo, yowi dow puccu hooti. O dilli.

Yoo, jango boo kaygamma wari fajiri cub.

Ndennden, nde kaygamma wari, kadi wari, dari.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

O vurti. Be roondi be dilli. Daada ma'be waroyi.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

Binngel gootel goo vurti wari. Be jabi, be nyaami be yari. O vi'i: “E toye Tati-mbinnda boo? E toye Njaajirma boo?” “Banndu ma'be velayi. Be don waali.” “Yoo, hoofnu be.” Wakiili wari hooci gootel.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

Njaareendi goo vurti feereyel mum.

Jam, sey nonnon, o ummi. O wari o jabi. O wayli nyiiri goo, o jo"ini. O vi'i: “Toye be hannde?” O vi'i: “Be daani.” O vi'i: “Hoofna be.” O vi'i: “Yoo.” O hokkiti mo. O hooti. Sarki faada wari hooci gootel, dilli. Naa jinni? Jango man daada wari kadi.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?”

Njaajirma ma wara jaba.”

Siriw.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

Siriw. Bikkoy dilli. O don roondi nyiiri kam o don waanca wuro wuro wuro. To o yaali wuro nii, o yaha a dara kadi.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

Be mbi'a mo: “Saala yeeso.” O saala, o yehi yeeso o tawi boo o dara fayin.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

O saala yeeso fayin. O dilla yeeso fayin. Sikenaa haa o yehi o jokki haa bikkoy maako woni. Wuro gootel be woni kadi. O yehi o fuddiri Tati-mbinnda. O wadi.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

Laatiti-gildi donno bee gorko mum, yahaay, meedi mo. Daada vi'i: “Subana².” O saali.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

Laatiti-gildi donno laawa nyiiri, doofi laawirgal tappi daada mum goo haa tiinde. “Moy jeyi puldeyel kaccungel timmungel-duubiyel, saalori yam sottani yam doo naa?” Daada goo saali. O yehi.

“Tati-mbinnda, be don do?
Laatiti-gildi, be don do?
Njaareendi, be don do?
Njaajirma ma wara jaba.”

Njaareendiyel donno vuuwa bofti kaaye, uni³ mo o saali. O dilli haa gaajiyel

² Haanii wi'go subhaanallaahi.

³ Uni kam ba wi'go ukki.

maako. O donno sotta kadi.

“Tati-mbinnda, ɓe don do?

Laatiti-gildi, ɓe don do?

Njaareendi, ɓe don do?

Njaajirma ma wara jaba.”

Sey, o vi'i: “Doo, daada am, Njehee hoosanee yam daada am. Waddanee yam.” ɓe njehi ɓe hoosi daada maako goo. ɓe wartiri mo nder saare. O neli korgel. “Ewnanee yam laamɗo haa yaasi wara.” O vi'i: “Ndaa doo dum daada am.” Laamɗo vi'i: “Dum daada maa?” “Mhmh.”

Nonnon, jam, o ve”itani daada maako goo haa suudu feere. ɓe harni gaari. ɓe defi nyiiri ɓe yaarani mo.

Yowwaa, bikkoy goo fuu ɓe wadi reedu. ɓe warti haa daada goo. ɓe wari ɓe danyi. Njaajirma maa danyi ɓinngel debbo. ɓee tati boo danyi ɓikkon worɓe. Asaweere suudu yaaltiti⁴. ɓe inndi. ɓe dilli maayo. Daada lalli fayannde mum kam laamnde lalla ɓosti, loowi ndiyam, huɓɓi yiite mum va”ini, ndiyam yuufi. O yahi o waddi ɓii Tati-mbinnda o sakkini. O waddi ɓii Laatiti-gildi, o sakkini. O waddi ɓii Njaareendi o sakkini. O acci ɓii Njaajirma. Bikkoy kam don ɓennda vooji coy. O waddi follere maako o wadi bee biriji maako. O lawti. “Bikkoy am, on warti?” “Min warti. Haa bikkoy am musina.” “Nyaamataa fuu bikkoy maa musina?” “Kaay, daada, ammaa follere doo kam velii.” “Too, nyaamee, bikkoy am.” ɓe nyaami ɓe ɓiiri ɓe timmini. “Bikkoy kam on nyaamdi, pat. Too, to dum beldum on laara, to velay, on laari. Tata on meeta yaalugo yam. “

Ndaa ngol haa to. Ndaa mi haa do.

(5/1965, Mayri Adda Peetel taali ngol haa Maayo Luwe.)

165 Daada bee biɓɓe rewɓe (2)

Taalel taalel.

Godɗo oo o danyi bikkoy njowoy. Ngel Nanndu-ba-kosam. Ngel Nanndu-ba-ndiyam. Ngel Tanni-dara¹. Ngel Bukki-dasa². Ngel Siisiyel-hokkoram-ndiyam-miyara. O nasti ladde. O yehi o jooɗi haa luuro lekki haa bikkoy doo mawni, koy fuu ndehoy.

Nden, bikkoy koy haa nyuufi koy anndaa asama. O dilla ladde o yaha o wad-doya nyaamdu o hokka bikkoy koy.

Nden, nyaande maajum o dilli. Gaajiyel wi'ata mo: “Useni, en njaha en ndaara asama nee.”

⁴ Asaweere yaaltiti kam ba wi'go asaweere wadi.

¹ Tanni dara, dum dibinoohi.

² Wukkere bikkoy lekki bana inabooje, dibinooje kam wi'ete wukkuru.

Nden, be ngurti. Fuu be don ndaara asama doo, dum wadi be kaayeeffi. Kadi be tijjoo, be ndaara doo, be ndaara doo. Biirawatte, asee, gawjo don laara be.

Nonnon, o doggi o yeccoyi laamdo. O wi'i: "Barkaa ma. Mi yehi mi woodi giidal." Laamdo wurti. O wi'i: "Alla seyne." O wi'i: "Barka." "Irin rewbe ngi'-mi haa ladde doo, mi meedaay yi'go rewbe bana nii. Koo rewbe maa maa njottaay, sakko rewbe wuro." O wi'i: "Ko woni non? On nanngée mo, kirsee mo." Be kirsi. Biirawatte, janngo boo, goddo yehi, wa"i lekki. Daada goo warti wi'i: "Bikkoy am, taa ngurtee." Be mbi'i: "Daada, min ngurtataa."

Nden nonnon, biira, daada dilli. Biira, be ngurti. Gaajiyel wi'ata: "En njah en ndaara asama keenya goo." Be mbi'i mo: "En njah." Be ngurti be don ndaara, be don ndaara nonnon. Goddo goo laari nonnon. Biira, jippi doggi yehi haa laamdo. O wi'ata: "Barkaa ma, Alla seyne." O wi'i: "Barka." O wi'i: "Hunnde nde goonga." O wi'i: "Njehee, tappoyee baybay." Be tappi baybay. Be mba"i pucci. Be ngari kadi. Be pat be mba"i ledde. Biira, bikkoy koy ngurtoyi, don ndaara, don ndaara nonnon. Laamdo goo sirki³. Jonta be nanngi bikkoy rewbe goo, njowo fuu. Be ngari be nanngi. Daada kam dilli dabbitoygo ko koy nyaama.

Nden nonnon, laamdo wi'i: "Koo'ee biibe rewbe." Yerima hoo'i. Alkaali hoo'i. Kaygamma hoo'i. Sarkin faada hoo'i. Kanko boo be accani mo gaajiyel maako. Gaaji doo o te'i. Ban laamdo. Biirawatte be ngarti kadi. Biirawatte, koo moy don haa suudu muudum, koo moy don haa suudu muudum, Daada goo warti, tawaay bikkoy goo, nyalli woygo, waala woygo nii, nyalli woya. Nyaamataa yarataa haa o warti bana sonndu. Haa bikkoy kam don njoodfi haa cuudi muudum njoodfi. Biirawatte, nga ummi, nga yewni bikkoy goo. Nga fiiri, nga yehi, nga joodfoyi haa suudu afel. O wi'i:

"Nanndu-ba-kosam, a don naa?
 Nanndu-ba-ndiyam a don naa?
 Tanni-dara, a don naa?
 Bukki-dasa, a don naa?
 Siisiyel-hokkoram-ndiyam-mi-yara."

Nonnon, binngel goo wurtoyi. "Cola nga ngayeewa kam?" Hoo'i kaa'e sammi nga. Nga fiiri. Fahin nga dilli haa tokkotoodo afo.

Nden, o wi'ata:

"Nanndu-ba-kosam, a don naa?
 Nanndu-ba-ndiyam a don naa?
 Tanni-dara, a don naa?
 Bukki-dasa, a don naa?
 Siisiyel-hokkoram-ndiyam-mi-yara."

Nonnon, o wurti. "Dum cola nga ngayeewa kam?" O meedi nga. Fahin nga fiiri.

³ Sirkugo kam telbugo.

Nga yehi nga joodi dow suudu biyiiko goo fahin tokkotoodo didawo.

Nonnon, o wi'i:

“Nanndu-ba-kosam, a don naa?
Nanndu-ba-ndiyam a don naa?
Tanni-dara, a don naa?
Bukki-dasa, a don naa?
Siisiyel-hokkoram-ndiyam-mi-yara.”

Nonnon, nii nii haa o timmini bikkoy goo non. Haa o yehi suudu gaajiyel maako. Laamɗo don faada kadi. Biirawatte, Siisiyel don waali haa jawleeru, horbe don cotta kadi diip diip diip diip. Nawliiko'en don cotta nonnon. O wari o joodi haa suudu biyiiko goo. O wi'ata:

“Nanndu-ba-kosam, a don naa?
Nanndu-ba-ndiyam a don naa?
Tanni-dara, a don naa?
Bukki-dasa, a don naa?
Siisiyel-hokkoram-ndiyam-mi-yara.”

Nonnon, biirawattel, Siisiyel goo nani, hafti bana yahan baawo suudu, o yi'i kunnga goo don dow suudu maako. O wi'i:

“Nanndu-ba-kosam, a don naa?
Nanndu-ba-ndiyam a don naa?
Tanni-darra, a don naa?
Bukki-dasa, a don naa?
Siisiyel-hokkoram-ndiyam-mi-yara.”

Nonnon, Siisiyel goo wadi limce nii sabbi sabbi haa suudu nonnon, liyi efti daada muudum goo. Biirawatte, be mba"ini ndiyam. O yiiwi daada maako goo. Biirawatte, wakeere feere don defa. Wakeere feere o don yiiwa daada maako. O lafi. O wadi nyaamdu, o timmini.

Nonnon, o ewni laamɗo. Laamɗo wartoyi faada. O wi'ata : “Naa daada am wari?” O wi'i: “Ndeye?” “Jonta don.” O wi'i: “Yoo.” O seeki saare nii o hokki daada maako goo. O don joodi bee daada maako.

Nonnon, o wi'i: “Daada am, be pat be mbadi reedu. Be njowo fuu be mbadi reedu.” Beya goo ngartoyi boofle haa daada.

Yoo, Siisiyel boo hooti boofle haa daada. Be fuu be mbadi reedu haa saare laamɗo goo. Be don njoodi kadi. Laamɗo seekani daada, esum kadi saare.

Nonnon, be pat be ndanyi biɓɓe rewbe. Siisiyel goo danyi bidɗo gorko. Nonnon kadi o wi'ata: “Bikkoy am, njehee ngiiwoyee, laabon. Ngaron kadi. Musinon bikkoy moodon.” Be fuu be ndilli yiiwoygo. Biirawatte, o wa"ini fayannde. O efti bikkoy nayoy koy pat o sulki haa fayannde. Binngel Siisiyel maako kam o yehi o wallinoyi haa suudu. O wallini. O defani mo feere. Be ngartoyi lootoygo goo kadi.

Koo moy fuu endi don ci'a. "Daada am, toye binnel?" "Bikkoy am, nyaamee. Nyaamee tawon. Aan Siisiyel be mbafeete yoyre. A pamaro. Yah suudu. Yah nyaamoy. Feere mbafeete-maa-mi." Siisiyel tawi biyum don waali haa suudu. Hoosi don nyaama. Binnel don musina. Be'e boo mbi'i: "Daada am, toye bikkoy am?" "Nyaamee tawon, bikkoy am?" O yuppi nyiiri be don nyaama. Nonnon gootel tug-giti koolel biyum. Nonnon, "Wayyoo, daada am, wayyoo, daada am." "Asee, dum naawdum du? Miin mi on anndaa on comni yam haa on nyuufi haa on piiri kadi mi wara mi joodo dow suudu moodon nii, mbi'on cola. Hee? To on ngidi kootee cuufi moodon. To on ngidi boo, njoododon."

Biirawatte, non non ngol foti.

Ndaa ngol haa to. Ndaa mi haa doo.

(5/1965, Goggo Asta diimaajo Gidar taali ngol haa Maayo Luwe.)

166 Daada bee bibbe rewbe (3)

Taalol taalol.

Debbo doo don. O danyi bikkon maako taton. Gootel maa Barbalel¹ Nyaalel², gootel maa Kummbo Jaabooji³, gootel boo Loosi Binndirdi⁴. Bikkoy may voodi waanee.

Jam, bikkoy go yannde feere, ummi, dilli ladde. Be yehi teenugo ledde.

See, jagi'en laamdo laari be.

Jam, see, o yecci laamdo, vi'i laamdo: "Ndaa bikkon taton mi laari be. Bikkon man voodi masin." Laamdo vi'i: "No a wadi pat a hebana-mi gootel." Veeti fajiri.

See, be yerbi boosaaru, wari dammugal daada mabbe. Boosaaru wari ronsini⁵. Nde be mabbiti dammugal, be tawi boosaaru. Be defi nyaamdu. Be do nyaama. Be eesi lonngere gootel o fidani boosaaru. Boosaaru sali.

See, o vi'i mo:

"Mi hokkataa Kummbo Jaabooji am.

Mi hokkataa Barbalel Nyaalel am.

Mi hokkataa Loosi Binndirdi"

See, o hoosi Kummbo Jaabooji, o sakkini. Boosaaru hoosi yaarani laamdo. Janngo boo, boosaaji dawi wari. O vi'i:

"Mi hokkataa Kummbo Jaabooji am.

Mi hokkataa Loosi Binndirdi.

Mi hokkataa Barbalel Nyaalel am."

¹ Wodbe mbi'a barbalel kam ba wi'go ban balel.

² Nyaalel kam ba wi'go daneejum.

³ Wodbe mbi'a jaabooji kam ba wi'go laafdo.

⁴ Binndirdi kam ba wi'go darnudi ba binndirdi.

⁵ Ronsinugo, dum ronnginugo.

O hoosi Barbalel Nyaalel o sakkini. Janngo boo boosaaru dawi wari.

“Mi hokkataa Kummbo Jaabooji am.

Mi hokkataa Loosi Binndirdi.

Mi hokkataa Barbalel Nyaalel am.”

O hoosi tatabel boo o sakkini.

Jam, daada ma66e goo joodi feere mum. Bikkoy yehi mawni. O banani bikkon maako tati fuu.

Jam, bikkon reedi. Daada ma66e goo naywi naywi haa warti jigaawal.

See, yennde feere daada ummi fiiri yehi joodi dow suudu Kummbo Jaabooji, tawi 6e do sotta bana 6e maayan⁶.

Jam, see, o joodi dow suudu Kummbo Jaabooji goo, o vi'i:

“Mi hokkataa Kummbo Jaabooji am.

Mi hokkataa Loosi Binndirdi.

Mi hokkataa Barbalel Nyaalel am.”

See, 6iyiiko goo vi'i: “Sonndu nduyeeru wolwooru ndu? Meedee ndu.”

See, 6e meedi daada goo.

See, fiiri yehi joodi dow suudu oya goo.

“Mi hokkataa Kummbo Jaabooji am.

Mi hokkataa Loosi Binndirdi.

Mi hokkataa Barbalel Nyaalel am.”

See, Loosi Biindirdi vi'i: “Sonndu nduyeeru wolwooru ndu? Meedee ndu.” 6e meedi.

See, yehi joodi dow suudu Barbalel Nyaalel.

“Mi hokkataa Kummbo Jaabooji am.

Mi hokkataa Loosi Binndirdi.

Mi hokkataa Barbalel Nyaalel am.”

See, o vi'i: “Ayye ayye, daree. Jippinnee dam dum daada am on.”

See, 6e jippini mo.

See, o hoosi mo, o yaari suudu, haa ga6a baburum. O yehi o helnyi mo. O foowni ndiyam. O 6ori daada.

Jam, daada warti god6o.

See, 6eya goo nani, ummi wari.

See nonnon, o jabbi 6e haa nder daande⁷. “Daada, a wari naa?” “Mh.” “Daada, a wari naa?” “Mh.”

Jam, see, nonnon, 6e wartiri 6e pat ma66e haa suudu Barbalel Nyaalel goo. 6e wari 6e danyi. Nde 6e saati, see, daada goo vi'i: “Boftee buuti am 6oo pat, yehee maayo, on lootana-mi.” 6e vi'a: “E bikkoy amin boo? E bikkoy amin boo?” O vi'i:

⁶ Bana 6e maayan kam ba wi'go bee semmbe semmbe.

⁷ Haa nder daande kam ba wi'go daada faalaay, waatoo, o townaay daande.

“Barbalel Nyaalel musinan koy.”

See, nonnon, Barbalel Nyaalel hoosi be dfo musina. Be dilli maayo lootugo limse daada maɓɓe. Nde daada maɓɓe⁸ goo hoosi bikkon goo ta'i, defi, hoosi ko'e bikkoy iri nder ndoondi.

See, be warti maayo.

See, be vi'i: “Waree nyaamee.”

See, o vi'i: “Kaay, to bikkon amin, haa min musina.”

See, o vi'i: “Kaay, bikkon daani don gada baburum.”

Jam, see, be hoosi nyiiri. Be dfo nyaama.

See, be yeesiti nii, be yi'i gertoode dfo irta ko'e bikkoy maɓɓe.

See, nonnon, be roondi junngo dow hoore, be dfo wooka, haa be hooti.

Taalol ramma, mi juuta.

See, be warti maayo.

(21/1/1983, Hadiija bii dendiraawo Jiji Iisa taali ngol haa Ngawndere. Jiji haa-sootiran bee daada Hadiija.

167 Jubaani

Taalol taalol.

Binngel debbo dfo o don. O danyi binngel maako. Innde maagel Jubaani.

Sey, too, o danyi haa saare gorko maako.

Sey, o ummi o dfo dilla haa daada maako. Saare maako daayi. O ummi o don dilla.

Sey, o fotti bee fowru.

Sey, fowru vi'i mo:

“Daada Jubaani, hokkiram Jubaani.

Mi wamda,¹ mi jokkite.”

O hokki fowru wamdi, wamdi, jokkitiri mo. O yehi o fotti bee siiwo. Siiwo vi'i mo:

“Daada Jubaani, hokkiram Jubaani.

Mi wamda, mi jokkite.”

Siiwo wamdi, wamdi, jokkiti mo. O yehi o fotti bee baaba ladde. Baaba ladde vi'i mo:

“Daada Jubaani, hokkiram Jubaani.

Mi wamda, mi jokkite.”

O saali o fotti bee mbeewa. Mbeewa vi'i mo nonnon. O fotti bee gertogal. Gertogal vi'i mo nonnon. Haa o yehi o yotti.

Jam, sey, o tawi maama maako.

⁸ Daada maɓɓe kam maama bikkoy.

¹ Wamdugo, dum fijirgo bee binngel.

Jam, sey, maama maako vi'i mo: "Hoosu buuti² am. Ndaa lootanam, binngel, tekke am. Hoosu tekke am d'oo, yah lootanam haa maayo." O hoosi tekke maako o dilli lootango mo.

Sey, o hoosi binngel waati nder unordu. O vi'i kaawu binngel wara una binngel. Kaawu binngel banja gaafgal haa una, o vi'i: "Kanko maama on aartir tawon." Banja gaafgal haa o una, sey, binngel jala.

Sey, o lorna gaafgal. Banja gaafgal haa o una, binngel jala.

Sey, o ewni kaawu binngel bumdo. O vi'i: "Unanam, war unanam hunnde haa nder unordu d'oo."

Sey, kaawu binngel goo yotti nii, banji nii, binngel do jala, sey, o loppi.

Sey, o tappi³.

Jam, o uni binngel kam, haa o diggi tilis⁴.

Sey, o hoosi o defi.

Sey, biyiiko warti.

Sey, o vi'i mo: "Toye binngel am?" O vi'i mo: "Binngel maa do daani."

Jam, sey, o wayli haako⁵. O vi'i o wara o nyaama.

Sey, o do nyaama, o laari kooli binngel. O vi'i mo: "Ayye, d'oo kam nanndi ba kooli binngel." O vi'i: "Kaay, nyaamu dum kananga⁶ on. Dum kananga on." O nyaami, o timmini.

Sey, o vi'i mo: "Mi uni binngel maa on."

Jam, taalol ramma, mi juuta.

(20/1/1983, Hadiija bii Buuba taali ngol haa Ngawudere.)

168 Bano'en d'ido (1)

Taalel taalel. Njanna taɓooyel. Taaliido am, taalol am ngol, innde maako Nenne Aysatu Dilaw¹.

Binngel debbo d'oo o don. O danyi bikkon. Oo ɓe d'idi rewɓe, gorko maɓɓe d'o te'i ɓe. Oo maa danyi jee mum. Oo boo danyi jee mum. Bikkoy goo wari nanndi masin nde baaba maɓɓe gootel.

Jam, see nonnon, yennde feere, see daada gooto wari maayi.

See, lutti yaadikko.

Jam, see nonnon, o dulli² no heɓtira binngel ngel ngele woni binngel maako, ngeleyel woni ngel nawliiko.

² Buuti, dum tekke, limce.

³ Tappugo fotan bee loppugo.

⁴ Tilis fotan bee tilik.

⁵ Waatoo, wayli haako har taasaawo, le'al, tummude.

⁶ Kananga, dum huunde ladde, nanndunde bee lelwa

¹ Taaliido am kam ba wi'go taalando yam taalol ngol.

² Dulli kam fotan bee tulli.

Jam, see yende feere, o ummi o yaha puldebbo, o vi'i puldebbo: "No mi tammi hebtirugo bikkon kon? Ngeleyel woni ngel am, ngeleyel woni ngel nawlam?" O vi'i mo: "Yah lootu yadiiri, yah liira. Be waran be nokka be yakka. To a telbi, a yi'an gooto loran. Gooto boo yottan nokka. Mo yotti nokki doo won biya. Mo lori doo on naa biya." O vi'i mo: "Too." O nanngi laawol maako hooti.

See, o hoosi o looti yadiiri, o liiri.

See, bikkon goo wari doggi, do nokka yadiiri goo haa yakka.

See, o telbi.

See, gootel lori.

See, gootel wari nokki.

See, o nanngi karlol o habbi e junngo gootel goo, jee nokki goo. O hirliti³ dum kangel on biyiiko, jee lori doo naa dum biyiiko. O wasi ngaska mannga haa nder ladde.

See, o hoosi binngel goo sakkini nder ngaska goo.

See, yende feere.

See, o yehi o waddi hayre i'i ngaska goo.

See, nonnon, asiri wadi.

See, derfiiko goo munyi munyi munyi, yehi derdum goo.

See, dari hunnduko ngaska.

"Bano am, soccodi⁴ benndi.

Bano am, haako tebaaka.

Bano am.

Bano am soccodi benndi.

Bano am, haako tebaaka.

Bano am, ndiyam nyadaaka.

Bano am."

See, mo nder ngaska boo jaba:

"Bano am, yaa ma bondo.

Bano am, bondo borondo.

Bano am, yaa ma bondo.

Bano am, bondo borondo."

O lora o dara o dara o dara.

"Bano am, yaa ma bondo.

Bano am, bondo borondo.

Bano am."

"Bano am, soccodi benndi.

Bano am, haako tebaaka.

³ Hirlitugo kam annditugo, hebtugo.

⁴ Coccodol / soccodi. Coccodi haa Jam'aare.

Bano am, ndiyam nyadaaka.

Bano am.”

Ban nii ban nii, o do nyimani haa himbe wari do saala nani, see, nani. Be wari be tawi ngel do dari wooka.

See, be vi'i mo: “Ko wadi ma binngel am?” O vi'i: “Ndaa ndaa ndaa daada am on hoosi binngel minyiiko am sakkini nder ngaska.”

See, nonnon, himbe wari nasti hoosi binngel goo, vurtini.

Jam, be hoosi binngel be wartiri saare.

See, be nanngi daande oya goo boo, be mbari.

See, be acci kon, kon do joodi.

Taalol ramma, mi juuta ba duɓɓel Jumbati⁵.

(27/1/1983, Hadiija ɓii Buuba taali ngol haa Ngawndere. Baaba mum Garwaajo. O mawni haa Garwa bee Ngawndere.)

169 Bano'en d'ido (2)

Taalol taalol.

Rewbe doo be d'idi haa gorko maɓɓe. Be danyi bikkoy maɓɓe d'idi.

See, daada gootel do maayi, accini bikkoy may, acci be. Oo maa binngel gootel may tan o mari, o danyaay feere. Innde oo maa Bano. Innde oo maa Bano.

See, be don, be don, be don, tum, kuugal boo see be hokka jee peetel goo. Bano¹ don huuwa, gootel do huuwataa.

See, o yiiwa o waala. Tum be do sanya mbedu boo. Be yaha ladde be itta bali. Tum be wadan mbedu maɓɓe. Tum tum tum ban nii.

See, wuro doo faaya².

See, wuro doo faaya nonnon.

See, daada Bano gootel doo wasi ngaska luggudum nii, hoosi Bano goo sakkini nder may, hoosi leddi, maɓɓi. Hoosi hayre, i'i.

See, o do vi'a binngel maako: “Min ndilla, hay. Min ndilla, hay.” Binngel goo vi'i: “Kaay, miin kam mi laaray derd'iiko am. Mi dillataako.” “Min ndilla. Min ndilla.” O vi'i: “Kaay, miin kam mi dillataako.”

See, o vi'i: “Miin kam mi dillataako sey to mi yi'i derd'iiko am.”

See, o vi'i: “Too.”

See, Bano goo don dilla, vi'a:

“Bano am, vurtu njehen. Bano am.”

See, Bano gooto nder ngaska goo jaba vi'i yoo:

⁵ Jumbati, dum innde kordo.

¹ Bano kam mo balwaay, woojaay.

² Wuro faaya kam ba wi'go konu wada himbe ndogga.

“Bano am, njahan-mi jotta.
Bano am, kaa’e i’i-mi.
Bano am, ngaska luggi.
Bano am, tapaare i’i-mi.
Bano am, yaa ma bondo.
Bano am, bondo borondo³.”

O do vi’a ban nii. Bano goo boo do waali, wooka, do tefa haa derfiiko goo va’i⁴.
Bano goo boo do waali, wooka, tefa haa derfiiko maako goo woni sam. Haa o wari
o hefti dubbe ngaska, o laari leddi do mabbi.

See. O vi’i:

“Bano am, vurtu njehen.”
“Bano am, njahan-mi jotta.
Bano am, kaa’e i’i-mi.
Bano am, ngaska luggi.
Bano am, tapaare i’i-mi.
Bano am, yaa ma bondo.
Bano am, bondo borondo.”

Ban nii ni tan. O do waali voya nonnon. O do wad’a ban nii.

See, laamdo bee kaygama bee galdima, be do saala.

See, o vi’i: “Binngel, ko a wad’a ban nii?”

See, o vi’i: “Derfiiko am on daada am iri haa nder ngaska.”

See, be wari be vi’i: “Too.”

See, laamdo goo jippi haa dow puccu doo, o do waali wasa ngaska goo haa be
vurtini mo. Haa be vurtini Bano goo.

See, laamdo go vi’i: “See miin kam mo woni nder ngaska, to mi vurtini mo,
debbo am on. Mo won nder ngaska, to vurti, debbo am on. Mo woni haa yaasi
debbo galdima.” Tan.

See, be vurtini mo goo. Be vurtini mo tan. O hoosi debbo goo o sigi dow puccu
laamdo. Be hoosi gootel doo boo, galdima bangi mo. O do waali wooka nonnon.
Be yaari mo haa nder saare laamdo. Be hokki mo horbe.

See, daada mabbe goo sawti ginnawol. Sawti ginnawol warti siilal.

See, Bano goo danyi binngel bee laamdo goo. To o yehi saare binngel maako
goo, binngel maako meeda mo hada mo nyiiri. To o wari haa Bano jee o iri haa
nder leddi goo, haa saare laamdo goo, hokka mo nyiiri. Bu’e binngel maako jee be
wostirta⁵, daada goo warti siilal, yaha hoosa nyaama. Tum tum tum tum tum ban
nii. Haa yenne feere, siilal goo wari jippi.

³ Borondo kam bondo soosay, bondo tamam.

⁴ Va’i < wa’i. Dum kam ba wi’go woni.

⁵ Wostirugo, dum mumtorugo.

See, o vi'i: "Siilal do nanndi bee yaadikko am kam." Ban nii.

See, o vi'i dum yaadikko maako on. Bano goo laari mo ni, voyi, voyi, voyi, voyi, voyi, haa.

Taalol ramma. Mi juuta. Astaŋfirlaaha⁶.

(22/1/1983, Maamaaru bii Ali, binngel Hawsa taali ngol haa Ngawndere. Hitaande 1963, Kaaka Lakaajo taalani mo haa Bogo.)

170 Illunde bee bii baaba (1)

Taalol taalol.

Yoo, laamdo doo o do mari bikkoy rewɓe maako d'idi. Bikkoy rewɓe d'idi daada feere feere.

See, daada gootel wari maayi, acci bikkoy goo d'idi boo, fuu be fotan kal. Be nanndi boo masin. Goddo heftataako toy binngel maako, yaadikko lutti goo.

See, o do hokka ɓe kuuje pat kalkal ngam o anndaa binngel maako. Haala may boo do naawa mo masinta nde nii o anndaa ko o danyi doo.

See, o yehi o tawi pulodebbo feere. O vi'i: "Miin kam dum sukla-mi ɓe masin. Binngel nawliiko am bee binngel am doo fuu mi heftataa toy on mi danyi hakke ɓe nanndi. Mi heftataako toy binngel am."

See, puldebbo vi'i mo yoo: "Yah liiru birijji. A wada birijji manndawa doo nii, a sa'a vooja coy a liira haa naange. To a liiri bikkoy goo naa a yi'i bikkoy on, to ɓe yi'a liiri nii, ɓe doggan, ɓe yaha, ɓe nokka birijji, doo, see a telɓa. A vi'a mo hoo'i birijji doo fuu bu'an dubbe mum, accaa. Yoo, binngel maa maa turan hoo'a. Binngel nawliiko maa doo hoosataa."

Yoo, see, o yehi o telɓi. Binngel maako goo, naa a yi'i, jee daada mum turi hoo'i. Oo boo daada goo maayi see dari nii.

See, o vi'i yoo: "Asee, doo on binngel nawliiko am?" O acci. Siriw. Daga nden, o hokkataa binngel nawliiko maako hunnde boodɗum pat see binngel maako kadi. Binngel nawliiko goo do yara bone nonnon.

See, laamdo goo wari dillugo konu. Binngel walaa daada boo Illunde. Marɗo daada haa saare boo Faadime innde mum.

Yoo, nden nden, binngel goo see do joodi yara bone nonnon.

See, laamdo wari dillugo konu. Nde laamdo wari dillugo konu, see, o ewniti yaadikko, o vi'i: "Ayninaa bikkon am doo. Koo ɓaawo suudu a dofta ɓe. Taata hunnde wada ɓe haa to mi lori." O vi'i: "Too." Laamdo boo acci waawru kanjeeri. Wawru kanjeeri doo boo, nder waawru may dum biraadam on nder may.

Yowwaa, see, biraadam to rufi haa wawru kanjeeri doo boo, see to goddo yaari haa maayo daayɗum bee wuro, see ndiyam maayo may on lootata biraadam.

⁶ Astaŋfirlaaha kam ba wi'go: "Mi tuubani Alla" bee Aarabre.

Mi yejjiti innde maayo.

See, o yehi nyadugo haa waawru kanjeeri goo, see, o tappi nii rufi. To rufi boo, to laamdo warti naa haala?

Too, see, o vi'i: "Too, aan on rufi doo." O nanngi binngel nawliiko goo, o tappi, o vi'i dum kanyum on rufi, see, hoosa tummude, dilla haa may yaha yada ndiyam wadda. Binngel goo to hoo'i tummude fuu do dilla, see yaalta vi'a yoo: "Daada am, ndaa be vi'i mi yaha mi nyada ndiyam haa maayo goo, mi wara mi loota. Naa min boo wadi."

See, daada maako vi'i: "Loru. To a yehi totton kam a maayan, binngel am." Tum tum tum ban nii, o lora o vi'a o hulan yahugo, o lora. Debbo goo nannga mo tappa tappa yerba haa debbo goo hoo'i mo, yehi tawi. Asee, haa yenaande daada maako, o yaha o jabbita dum tum. O yotti haa yenaande daada goo, o volwi o lori.

See, asee, yaadikko vi'i: "Boodfum."

See, wari hoo'i yiite.

See, yehi jamni haa dow yenaande nawliiko goo, pat wuli. Janngo ton o ummi o yehi.

See, walaa ko vi'i mo. Daada goo jaabaay.

See, o saali yenaande daada goo dillan maayo goo. O dilli, o dilli, o dilli, o dilli haa o yotti haa maayo goo. O yotti o yehi o turi haa o yada.

See, modfaari bantii nii.

See, laari mo, see, hoo'i mo tan. Nde modfaari hoo'i mo goo, see, o joodi ton haa yannde goo, laamdo fabbi ton. Haa yannde goo laamdo goo ummi do warta hunnde doo goo.

See, bawdi goo do nyima:

"Girim girim.

Dum baaba Illunde.

Dum baaba Faadime.

Faadime kam ngam veli.

Baaba mon do wara.

Girim girim.

Dum baaba Faadime.

Dum baaba Illunde.

Illunde kam ngam veli.

Baaba mon do wara."

Too, bawdi do vi'a ban nii. To fiyi ban nii, see, o vi'a: "Mh, baaba do warta."

See, hunnde goo vi'a o nanngi tendi. O vi'a o tenna mo. Naa o vi'a: "Ndaa mi nanngi tendi." O vi'a o tenna mo. Naa o vi'a: "Ndaa mi nanngi tendi." O vi'a o hoosa yakka. "A hoosa tuuta, a hoo'a feere, a wudina, a hoo'a feere boo a pusa hoore. To a nanngi tati nii, a wadta tati doo."

See, o vi'a: "Too." O wada o wada.

See, haa bawdi goo yotti.

See, goddo to wari eerugo maayo goo, see, be vi'a: "Baaba, ndaa mi yi'i binngel maa wayne kajaa haa nder doo, Illunde, haa nder maayo doo." Be nannga mo. Be vi'a: "Biira, jawmu fewre." Be nannga mo. O vi'a: "Hirsee mo." Be hirsaa. Ban nii, ban nii, haa laamdo yi'i yimbe badi timmugo.

See, o neli. O vi'i be yaha be vi'a yoo, Illunde bee Faadime fuu wara jabba mo haa be nastida wuro.

See, Faadime tan wari. "Toy Illunde?" O vi'i o anndaa. "Toy Illunde?" O vi'i o anndaa.

See, be vi'i: "Too, ego goonga." Laamdo yerbi maccube mum, vi'i: "Ndaa binngel nder ndiyam." Be hersa. Be hersi, be hersi, be hersi. To be hersidi ndiyam badi timmugo. Illunde goo do joodi do wada modaari goo. Badi jinnugo. Biira, modaari tuuta ndiyam haa hebbina bana naane. Be hersa, be hersa, be hersa. Modaari tuuta botok¹.

Yoo, be hersa. Be hersi, be hersi, be itti fuu. Modaari tuuta njaaraandi² diggundi. Be hersa. Be hersi, be hersi, be itti fuu. Walaa ko lutti reedu modaari.

See, be wari be nanngi modaari. Be mbari modaari goo. Be hoo'i binngel. Be vi'a mo: "Ummu." O vi'a: "Juude fudi dadi." "Ummu." "Pooobe am fudi dadi." "Ummu." "Kosde am fudi dadi." Pat, be ta'i be timmini.

See, be yaari be yiiwi mo be fawni mo. Be labi mo. Be sancii. Be moori. A yi'i kadi, pat, moorataa.

Yoo, see, be hoo'i binngel debbo goo, be fawni be va'ini dow puccu. Be do warta kadi.

"Girim girim.

Dum baaba Illunde.

Dum baaba Faadime.

Illunde kam ngam veli.

Baaba mon do wara."

Haa be yotti hunnde doo. Bawdi non fiyata non. Haa be yotti haa hunnde doo. Nde be yotti haa saare, yottugo haa saare goo, ndaa oo doo doo. O vi'i see to be waddi ii'am yaadikko maako o yabbi nden nden o nastata saare. To be yabbaay ii'am yaadikko maako, o nastata saare. Binngel debbo goo vi'i ban nii.

Yoo, be hirsaa nagge, wadda ii'am. O vi'a: "Kaay, doo naa ii'am maako." Be hirsaa, be wadda. Be hirsaa, be wadda.

See, nde be wari be hirsaa ii'am debbo goo, be waddi be rufi haa ban nii. Nden nden, puccu maako yabbi haa saka dammugal. Puccu maako yabbi. O nasti saare.

¹ Botok, dum loope bee Mbumre.

² Haanii wi'go njaareendi.

Taalol timmi.

(25/1/1983, Kinngi Aysatu taali ngol haa Ngawndere. Fularewbe taalani mo.)

171 Illunde bee bii baaba (2)

Binngel debbo feere on o don kanko boo. Daada maayi, acci mo bee baaba maako. Baaba maako boo laamdo on. Binngel laamdo kadi. Daada maako maayi, acci mo bee yaadikko maako. Be do joodidi haa nder saare ban nii.

Too, koo kuugal jee o wadta pat, yaadikko maako vi'a sey kanko. Kuugal jee o wadta pat, yaadikko maako vi'a sey kanko. Kuugal jee o wadta pat, yaadikko maako vi'a sey kanko. O yaha o huuwa huuwa huuwa. O yara bone nonnon.

Sey, yaadikko maako nde yi'i o mawni boodum, sey, o neli o yehi haa ladde haa maayo. Haa babal maayo mannga woni, gilangeeru, ngabbu, fuu don ton. Gilangeeru buri hallugo, mannga may don totton.

Sey, o vi'i: "Too." O wari o yecci gilangeeru binngel debbo do wara, o saahi dum. Gilangeeru vi'i: "Too." Laamdo boo dilli kono¹.

Sey, o yehi haa maayo goo o do joodi. O joodi haa sera maayo. O do loota, o do loota.

Sey, gilangeeru wari hoosi mo kanko tan, waati mo. Innde debbo may Faadume.

Too, a yi'i o nasti les ndiyam? Hunnde joodini mo. O waatini mo dadi banndu maako pat. O do joodi moora gilangeeru haa les ndiyam.

Sey, laamdo yehi kono do warta. Be do tappa mbaggu. Do warta, do warta, do warta. A"aa, yaadikko goo, sey, hoosi unordu'en, gaafde, dume, dume, sey, iri vi'i binngel goo maayi. Fewi.

Sey, o do warta. Haa laamdo wara, sey, be yotti sera maayo goo. Totton boo, les leggal totton be siwta. Be joodi.

Sey, be nani debbo do nyima:

"Girim girim, dum baaba Faadume.

Dum baaba Illunde.

Illunde kam ngam velii.

Baaba mum do wara."

O vi'i: "Kayya." "Laamdo, binngel maa danyi. Binngel maa don nder ndiyam doo."

Laamdo vi'i: "O fewan. Ittee mo daande gootel." Be mbari. O nani fayinta. O do nyima:

"Girim girim, dum baaba Faadume.

Dum baaba Illunde.

Illunde kam ngam velii.

¹ Haanii wi'go konu.

Baaba mum do wara."

Yeeso goo, sey, laamdo vi'i: "Kaay, irtee ndiyam. Ittee ndiyam." Be irti ndiyam, be irti ndiyam. Gilangeeru tuuti ndiyam feere. Be itta, be itta, be hersi, be hersi. Gilangeeru tuuta. Be hersi. Gilangeeru tuuti. Be hersi.

Sey, gilangeeru tuuti potopoto² doo, tuuti tuuti tuuti tuuti.

Sey yeeso goo, be habi bee gilangeeru. Be mbari gilangeeru. be vi'i binngel: "Ummu." O vi'i kosde maako fudi dadi. Be itti. "Ummu." "Juude baawo am fudi dadi." Be ta'i. "Ummu." Hoore maako fudi dadi. Be ta'i.

Sey, o ummi. "Ko waddi maa?" O vi'i dum yaadikko maako on neli mo, haa doo nii o wara lootugo, o tawi gilangeeru. Gilangeeru vi'i yaadikko maako on neli, vi'i gilangeeru hoosa mo.

Too, sey, be do yaha nastugo saare lee kadi. Be do fiya nii. Yaadikko, sey, joodi. Koo moy do joodi jurɗini. "Noy?" "Binngel, Faadume maayi." "Faadume maayi? En yah en laara haa nder saare." Be yehi. Laamdo laari, vi'i: "Hollanam yenaande." Laamdo vi'i: "Irtan yenaande doo, mi yi'a mo." Be irti yenaande. Be tawi gaafde. Be vi'i: "Too, toy mo?" Be vi'i: "O maayi. Kanko on warti gaafde."

Sey, o vi'i: "Too. Jotta kam, ewnu binngel. Binngel nasta saare. Binngel yaha volwa bee yaadikko." Binngel vi'i: "Kaay, on hirsaa yaadikko doo, on wadda hoore maako on, bila haa hunnduko jawleeru. Mo saala fuu regga dum nasta saare." Mo saala fuu tappa nasta saare. Mo saala fuu tappa nasta saare. Yaadikko maayi. Laamdo ɓangi debbo feere.

Too, taalol may jinni ban nii.

(22/1/1983, Aamadu Rufaa'i taali ngol haa Ngawndere. Binngel laamdo Kooza feere taalani mo ngol.)

172 Naanumi bee Jallifu

Laamdo o do dilla konu. Biyiiko oo, oo Jallifu, oo Naanumi. Jallifu on gorko. Naanumi boo debbo. O dilla konu. O hoosi Jallifu. O do dilla. O vi'i debbo maako: "Taata Naanumi do wurta. A resa mo nder saare. Mi yidfaa o wurta. A dammba¹ mo. Ngam dume? Mi do dilla konu." O vi'i mo: "Too." Dillugo maako, debbo maako hoosi Naanumi goo o vi'i: "Bikkoy waree yehee tebee." O yehi o voldi bee moɗaari. O vi'i: "To Naanumi doo yehi nii, a hoosa a nannga mo." O vi'i: "Too." Naa, yaadikko binngel goo?

See, o hoosi binngel. Binngel, baaba dilli konu. Hoo'i minyiiko maako dillidi konu.

See, yaadikko goo yerbi mo bee tummude be yaha be teba haako. O dilli

² Potopoto, dum loope bee Faransaare.

¹ Dammbugo, dum hadugo wurtgo.

tebugo haako goo, see, yaadikko voldi bee modaari, vi'i: "To o yehi nii, modu mo."

See, binnigel yehi do teba haako goo, be nyalli tebugo haako, be do warta. Be yaalti mbeela. Be do yiiwa.

See, bikkoy goo naati ndiyam goo.

See, modaari vurti, nannga ngel: "Noy innde maa?" "Innde am nii." Nannga oo: "Noy innde maa?" "Naanumi." Modaari efti cukup, waati nder ndiyam, wari jo"ini mo. Baaba boo dilli konu. O wallini mo dow kosde. O vi'a: "Tennam. Tennam." O nannga tendi. O vi'a mo: "Ndaa tendi." O vi'a: "Yakku. Tennaa pu'aa, tennaa ngudinaa, tennaa yakkaa." Modaari goo do vi'a ban nii. Fayin be joodi haa baaba do warta konu. Baaba neli vi'i be hoosa Naanumi be wadda haa babal o jippi doo. Kanko boo o wari o jippi kommbi weendu goo. O joodi.

Siikeenaa, see, be nela o vi'a: "O tokki layboobe o wartaay." Baaba nela. "O tokki layboobe o wartaay." Baaba nannga nelaado hirsaa, vi'a: "See Naanumi wara. Doo nii, doo nii, haa be safti be yami bikkoy. Bikkoy vi'i: "Min yehi tebugo haako, min yaalti maayo, min do yiiwa, modaari nanngi mo." Baaba vi'i: "Too." Be wari be sanngini dow maayo.

"Girim, bawdi baaba Naanumi.

Girim, bawdi baaba Jallifu.

Girim."

Jam, see, binnigel goo o modfi kurup. Ko o hoo'ino ngel fuu, o modaay see nde o nani baaba do wara. O yehi o modfi. Binnigel goo vi'i: "Ayyee, baaba am do warta konu?" O vi'a: "Haa?" "Baaba am do warta konu." Haa bawdi wari sanngini dow maayo goo.

"Girim, bawdi baaba Naanumi.

Girim, bawdi baaba Jallifu.

Girim."

Be nasti nder ndiyam goo, be sukki, be hersi." Yehi tawi modaari goo hoosi mo modfi.

See, be wari be seeki modaari. Be vi'i mo: "Ummu." O vi'i: "Banndu am fufi dadi." Be ta'a. "Ummu." "Hoore am fufi dadi." Be ta'i. "Ummu." "Kosde am fufi dadi." Be ta'a. Haa be ta'idi. Be vi'i mo: "Ummu." O ummi.

See, be hoosi mo. Baaba maako goo yehi, hoosi mo, be yiiwi mo. Be haddi mo, be va"ini mo puccu, be hoosi mo kadi. Be nanngi laawol, be do warta wuro. Be va"ini mo puccu. Biira, be do samna.

"Girim, bawdi baaba Naanumi.

Naanumi veliyel². Ndaa baaba mum do warta.

Girim."

² Veliyel < welii.

Haa ɓe yotti yolnde. Naanumi vi'i nastataa saare seeto hoore yaadikko mum waali. Baaba vi'i: "Nastu." O vi'i: "Nastataa." Baaba vi'i: "Nastu." O vi'i: "Nastataa."

See, ɓe yehi ɓe nanngi yaadikko. ʼBe wari ɓe ta'i daande haa saka yolnde.

Jam, ɓe eɓti hoore yaadikko, o fidi haa to. O nasti saare, haa saare baaba. Fidi haa yaasi. O eɓti hoore fidi haa yaasi.

See, ɓe doggi tan. ʼBe nasti saare o jippi.

Taalol ramma, mi juuta.

(25/1/1983, Faatumata, bi'eteedo Yaapenndo taali ngol haa Ngawndere. Daada mum taalini mo diga o bee daada. O danyaado haa Ngawndere.)

173 Telli-ɓe bee Selli-ko

Taalol taalel.

Laamɗo doo, o danyi bikkoy maako didi. Oo maa Telli-ɓe. Oo maa Selli-ko¹. O ummi o dilli konu. Daada binngel gootel doo o maayi acci binngel man. Jee daada maako maayi. Doo kanjum o yidi. O yidaa ngela kam. Nde o wari dillugo, o wi'i: "Taa Telli-ɓe am wurto sam."

Nden, baaba goo dilli konu.

Sey, o hokki mo kosam biraadam. O vi'i mo: "Joodu dow laraal baaba maa doo a yara." O joodi o don yara kosam goo simti haa laraal. O wosta bula. O wosta bula. O wi'i mo: "Hoosu, haa a yaha loota haa veendu kazaaru a wartira." Binngel goo yehi do loota.

Sey, hunnde dasi mo nastini nder ndiyam, forti kosɗe maako, waddi hoore wallini. "Tennaa fuyo, tennaa yakkaa, tennaa ngudinaa, tennaa puyaa, tennaa yakkaa, tennaa ngudinaa." Nii nii haa baaba maako don warta konu. ʼBe don fiya kadi. ʼBe don warta. ʼBe don yimda bikkon maako goo. Kanko boo o jaba nder ndiyam goo.

"Irin naa baaba Telli-ɓe,

Baaba Sallifu?

Sallifu kam velii.

Baaba am yottake."

Nii nii, haa ɓe njotti hunnduko waawru goo. Maccudo maako goo yehi haa hunnduko waawru. ʼBe yehi nyadugo ndiyam.

Nden, binngel goo wadi:

"Irin naa baaba Telli-ɓe,

Baaba Sallifu?

Sallifu kam velii.

Baaba am yottake."

¹ Sellugo, dum sellitigo. Misaalu: Nannga lisaal sellita.

O yehi o vi'i mo: "Alla yamdine. To a yidi a mbara-mmi. To a yidi, acca-mmi. Telli-be maa don nder waawru." O vi'i: "Mbaree mo." Be mbari. Goddo boo yehi vi'i mo: "To a yidi, a mbara-mmi. To a yidi, a acca-mmi. Binngel maa don nder waawru." O vi'i: "Mbaree" Be mbari. Binndoowo² vi'i: "Kaay, en njahu tonton haa hunnduko maayo." Be yaha hunnduko maayo. Be fiyi bawdi. Be acci.

Sey, binngel jabi haa nder ndiyam wadi:

"Irin naa baaba Telli-be,
Baaba Sallifu?
Sallifu kam velii.
Baaba am yottake."

Nonnon, be hersi ndiyam goo, be timmini. Kunnga goo waayi³. Weendu hebbini ba naane. Be hersi. Kunnga waayi. Weendu hebbini ba naane doo. Be hersi. Kunnga waayi, hebbini ba naane. Be hersi. Haa be timmini pat.

Ndennden, be mbari kunnga goo. Be vi'i binngel: "Ummu." "Juude am fudi dadi." Be tayi. "Ummu." "Kosde an fudi dadi." Be tayi. Binngel goo yummi. Be hoosi mo. Be va"ini haa dow puccu. Be hoori. Yaadikko nani baaba don warta. O yehi o wasi ngaska ka juutdum. O hoo'i defurde yehi sukki totton. O vi'i binngel maayi. Yadikko joodi don yeeyna caka saare. O vi'a: "Miin kam to Telli-be am maayi boo, hollam yenaande maako. Mi laara koo i'al maako." O ardi kadi. O don voya. O yehi. Maccudo wari irti defurde vurtini haa yaasi. O volwaay. O vurti o dilli yolnde. O itti maccudo maako o neli o vi'a : "Yamane yam Telli-be ko o yidi mi wadana yaadikko maako." O vi'i yoo: "Yah on vi'a baaba am. To mi yidi mi warta saare maako, haa saare maako o seeki, o vi'i tonton gorko bangirta-mmi doo. O yaha o wallina mo haa cake dammugal. O wafa mo o hirsu mi yabba ii'am maako mi fudfa nastugo." Be njahi be nanngi yaadikko. Be wafi, be hirsu. Binngel wari nasti saare baaba.

Ndaa ngol haa to. Ndaa mi haa do.

(5/1965, Mayrama Maayo Luwe taali ngol haa Maayo Luwe.)

174 Diija bee Duudu

Taalel taalel kudel gombel caka fellere nanoowo e gi'owo.

Laamdo oo o bangi rewbe dido. O bangi rewbe dido. Be dido fuu be ndanyi be bikkoy didoy Diija bee Duudu. Daada Diija goo maayi. Acci daada Duudu.

Suy, kadi, laamdo neli, bangi Diija goo.

Ndennden, nde laamdo bangi Diija goo nii, daada Duudu goo wadi layaaru neldi Duudu mum. O wi'i: "Duudu, hokkoy Dijatu layaaru."

² Binndoowo, dum mawdo sukaabe fuu.

³ Waayugo, dum tuutugo.

Too, Diija wi'i mo yoo: "Ndaa Duudu amin." Gorko wi'a mo: "Naa dum Duudu mon, taa few."

Jam kadi, Duudu goo yehi. Diija goo wi'i: "Ndaa Duudu amin. Taa few."

Nden, Duudu goo fiiri ba coel kadi. To weeti fuu, to weeti fuu, o wara o daro dow suudu laamɗo.

"Laarii danɗi nyallannoo-mi na.

Laarii sooro¹ mbaalannoo-mi na.

Laarii puccu njarnannoo-mi na.

Laarii bamɗe njarnanoo-mi na."

Duudu wi'a ngel: "Caa, coel. Caacaa, coel." Laamɗo wi'a mo: "War." O salo o dilla. Janngo o wara.

"Laarii danɗi nyallannoo-mi na.

Laarii sooro mbaalannoo-mi na.

Laarii puccu njarnannoo-mi na.

Laarii bamɗe njarnanoo-mi na."

Duudu wi'a ngel: "Caa, coel. Caacaa, coel." Laamɗo wi'a mo: "Jippa." O sali. Janngo, laamɗo ɗaɓɓiti mallumji kirseejo², jee fura oya goo kadi, o waddi mo o joodi. Oo, godɗo man winndani mo binndi kadi. O jabi o rufi dow suudu goo, o rufi dow suudu goo.

Ndennden, janngo goo boo coel wari. Ngel wi'i:

"Laarii danɗi nyallannoo-mi na.

Laarii sooro mbaalannoo-mi na.

Laarii puccu njarnannoo-mi na.

Laarii bamɗe nyallannoo-mi na."

Nden, Duudu wi'a ngel: "Caa, coel. Caacaa, coel."

Jam, laamɗo goo wi'i mo: "Jippa."

Ndennden, ngel sali jippaago.

Suy, o jippi kadi. Nde ngel jippi goo, laamɗo saawi mo bee ɗereji bee tekkaaje fuu jo"ini haa suudu mum. Nde weeti fuu rufa mo binndi. Nde weeti fuu rufa mo binndi. O ɗon warta. Nonnon nde Duudu goo boo, meedunoo ba coel goo nii joodoyi haa suudu maako.

Ndennden nii, haa ɓe nastina Diija goo, nonnon, ɓe tawi Duudu. Nonnon, laamɗo hoosi maccuɓe yaha wurtini Duudu goo. ɓe yehi ɓe wurtini Duudu goo. ɓe hoori Diija.

Nden, laamɗo goo wi'i mallumjo: "Winndanam layaaru." Nonnon, mallumjo goo winndani laamɗo goo layaaru.

Ndennden, laamɗo goo hokki Diija goo layaaru, wi'i mo: "To a ɗon yaha, to a

¹ Sooro kam gusru. Gusru dum suudu dow suudu.

² Kirseejo, dum baawɗo.

ɗon yaha haa Duudu moodon nii, to o wi'i maa, ndaa Diija amin nii, mbi'aa naa Diija moodon sam, ndawaanga." Nonnon sey, Diija goo tokki jahaangal, dilli haa Duudu'en goo.

Ndennden, Duudu wi'i: "E ndaa Diija amin." O wi'i: "Naa Diija mon. Caa, ndawaanga."

Nden, Duudu goo ummi ɗon woha waw waw waw waw waw. O warti rawaandu. Huunde ɗon woha mo.

Jam, be kuuci. Non Duudu goo, yehi. Tum ɗon yaha ɗon woha waw waw waw waw. Tum ɗon yaha ɗon woha. Be tammano nga saydake. Diga nden nga warti ndawaanga. Daada'en kabdi haa kurga. Dum salori be. Nga warti ndawaanga. Waw.

(Taalɗo anndataake.)

175 Binngel muukayel

Taalol taalol.

Debbo o'o, o danyi binngel debbo. Binngel goo mawni. Nde binngel goo mawni, ɗon volwa masin. O vi'ata binngel goo: "Kaay, dume a volwata ban nii ɗoo?"

See, binngel goo muukidɗi kadi volwataa.

Too, ban nii tokki, be ɓangi binngel goo. Nde be ɓangi binngel goo, sikenaa, o yaha haa suudu gorko maako fuu o volwataa.

Too, goko vi'i: "No mi waɗta sam debbo am volwa?" O ummi o dilli jahaangal. Nde o dilli jahaangal, o yehi ɗoo. O vi'i puldebbo goo: "Noy sam mi waɗta debbo am ɗoo haa wuro amin ɗoo volwataa?" Debbo goo vi'i: "Hirsu nagge." O hirsi nagge. "Hoosu coowowri man ɗoo, a wuja." O hoosi o wuji. "Aan kam waalu, suddu." O waali o suddi. "A ewna colli ɗoo, ɗi pat ɗi wara, yakka kusel ɗoo. Mo waawi yimugo fuu yaha, to warti, yakka kusel ɗoo. Too, to o yehi boo, o vi'a debbo maa mboodi ɗati mo." Colli fuu wara yima tawa waawataa. Nii nii haa kumaare wari. O vi'i: "To mi leli maa no a vi'ata?"

"Moy jee jee jee, runndan?

Moy jee jee jee, runndan,

dabboynoodo, runndan,

ceedoynoodo, runndan?

Kurma-njamaldi, runndan,

ɗati mo junngel, runndan,

taafti mo kosngel, runndan.

Yela, o ɗon, yela, o walaa, mi anndaa."

Be mbi'a mo: "Wuro man yeeso." O saala. O yaha, o fiira o jooda haa ton.

“Moy jee jee jee, runndan?

Moy jee jee jee, runndan,
dabboynoodo, runndan,
ceedoynoodo, runndan?

Kurma-njamaldi, runndan,
ɲati mo junngel, runndan,
taabti mo kosngel, runndan.

Yela, o don, yela, o walaa, mi anndaa.”

“Ndaa too saare man.” O yehi o joodi. Debbo goo boo volwataa. Oo doo seya kadi. Ngorgi'en maako don joodi kadi. To ewtini, o jala nonnon. O yehi o joodi.

“Moy jee jee jee, runndan?

Moy jee jee jee, runndan,
dabboynoodo, runndan,
ceedoynoodo, runndan?

Kurma-njamaldi, runndan,
ɲati mo junngel, runndan,
taabti mo kosngel, runndan.

Yela, o don, yela, o walaa, mi anndaa. Nantee.”

“Moy jee jee jee, runndan?

Moy jee jee jee, runndan,
dabboynoodo, runndan,
ceedoynoodo, runndan?

Kurma-njamaldi, runndan,
ɲati mo junngel, runndan,
taabti mo kosngel, runndan.

Yela, o don, yela, o walaa, mi anndaa.”

“Uppunga, nyawnga, runndan runndan.

Aan dabboynoowo, runndan.

Aan, ceedoynoowo, runndan.

Kurma-njamaldi, runndan,
ɲati mo junngel, runndan.
tabti mo kosngel, runndan.

Yela, o don, yela, walaa, be anndaa.”

Nii o tokki colel goo, kumaare yima, o yima. Kumaare yima o yima haa o yotti o yehi o tawi gorko maako. Gorko maako vi'i: “Asee a donno volwa duu? Umma kadi, njemmaa kooten.”

(1969-70, Abdullaay Osmaanu Baaseewoojo taali ngol haa Marwa.)

176 Binngel ngel baaba bee daada fuu ngidfaa

Taalel taalel, njanna tabooyel caka fellere taaloowo.

Debbo doo o danyi binngel maako gootel.

Nden, binngel doo, baaba maa yidfaa ngel. Daada maa yidfaa ngel.

Sey, be hoosi binngel goo, be hokki haa gorko wuro daaydum. Ladde man boo sey kuuje mbarugo yimbe corok woni ton.

Ndennden, binngel goo, be bangi dum haa wuro feere.

Nden, gorko maako yehi hoo'i bikkoy dawaadi, wari senndi mo bee nawliiko.

Ndennden, rawaandu maako mawni. O wi'i gorko maako jaarana mo haa daada maako.

Ndennden, daada gorko maako wi'i: "Mo yaarete?" O wi'i mo: "Rawaandu am yaaratam, wartirtam." O wi'i: "Too." O wadani mo jahaangal. O dilla, o dilla, o dilla, o dilla, o dilla. O fotti bee rawaandu ladde. Rawaandu wi'i mo: "Debbo, to njahataa?" O wi'i: "Mi do yaha haa amin" "Aan, bee moye?" "Sey Alla, sey dawaangel am." "Ewnii ngel mi laara na."

"Kee Muuma, Keedala Wuuna, Delkiti Muuna,
Inniti Yaaba, Denngini Alla, Denngini Yaare.
Kay Magaranda duu, Ka Yarmanaa.
Kay Magaranda duu, Ka Yarmanaa."

Sey, rawaandu goo wari. O saali. O yehi o fotti bee fowru. "Debbo, to a yahata?" "Mi don yaha haa amin." "Aan bee moye?" "Sey Alla, sey dawaangel am." "Ewnii ngel mi nana na."

"Kee Muuma, Keedala Wuuna, Delkiti Muuna,
Inniti Yaaba, Denngini Alla, Denngini Yaare.
Kay Magaranda duu, Ka Yarmanaa,
Kay Magaranda duu, Ka Yarmanaa."

Rawaandu wari. Fowru dilli. O saali. O yehi. Yeeso boo fotti bee siiwo. "Debbo, to a yahata?" "Mi do yaha haa amin." "Aan bee moye?" "Sey Alla, sey dawaangel an." "Ewnii ngel na, mi laara." O ewni ngel.

"Kee Muuma, Keedala Wuuna, Delkiti Muuna,
Inniti Yaaba, Denngini Alla, Denngini Yaare.
Kay Magaranda duu, Ka Yarmanaa,
Kay Magaranda duu, Ka Yarmanaa."

(1965, Dujjo Garwa taali ngol.)

177 Binngel nyiddungel bee fowru

Taalel taalel.

Debbo doo o don. O reedi. O danyi bikkon maako. Gootel see don nyiddungel caka maakoy.

Jam, to veeti, o hoosa bikkon o yaha o waata haa ngaska, o mabba. O dilla o yaha o dura. O dura, o dura, o dura, o dura haa kosam bula haa endi maako. To o wari, see, o dara deydey hunnduko ngaska goo:

“Innali Innali, war musin.
Aljenna Gidaangel, war musin.
Deerel Damaliili, war musin.
Aan, Ngeesa Peha, aan jooda ton.”

Innali Innali vurta wara musina. Deerel Damaliili wara musina. Aljenna Gidaangel wara musina. Ngeesa Peha do joodi nder ngaska.

Jam, see nonnon, tum ban nii, tum ban nii.
See, fowru nani yehi galti¹ daande mum, wari.²

“Innali Innali, war musin.
Aljenna Gidaangel, war musin.
Deerel Damaliili, war musin.
Aan, Ngeesa Peha, aan jooda ton.”

“Naa dum daada amin. Naa dum daada amin doo kam.” Be sali vurtugo. Daada wari.

“Innali Innali, war musin.
Aljenna Gidaangel, war musin.
Deerel Damaliili, war musin.
Aan, Ngeesa Peha, aan jooda ton.”

Be vurta be musina. Ngeesa Peha do joodi. Veelo badi mo mbarugo.

Jam, see, yennde feere. Fowru yehi galti daande mum biyej³, ummi wari.⁴

“Innali Innali, war musin.
Aljenna Gidaangel, war musin.
Deerel Damaliili, war musin.
Aan, Ngeesa Peha, aan jooda ton.”

Innali Innali vurti, fowru taabi⁵. Aljenna Gidaangel vurti, fowru taabi. Deerel Damaliili vurti, fowru taabi. Ngeesa Peha do joodi. Daadayel yehi doggi warti.

“Innali Innali, war musin.
Aljenna Gidaangel, war musin.
Deerel Damaliili, war musin.
Aan, Ngeesa Peha, aan jooda ton.”

¹ Galti kam ba wi'go galni, waatoo, welni.

² Fowru yimra gimol bee daande hallunde.

³ Biyej < *bien*. *Bien* kam ba wi'go booddum bee Faransaare.

⁴ Fowru yimra ngol bee daande laamnde tal.

⁵ Taabugo, dum nanngugo nyaama.

Siriw.

“Innali Innali, war musin.
Aljenna Gidaangel, war musin.
Deerel Damaliili, war musin.
Aan, Ngeesa Peha, aan jooda ton.”

Siriw.

See, o safti o mabbiti ngaska, tawi sey Ngeesa Peha do joodi. O vi'i mo: “Innali Innali, Aljenna Gidaangel, bee Deerel Damaliili kam, daada am, fowru nyaami. Sey miin tan lutti.” “Doggu, war, Ngeesa Peha am, en dilla.” O ehti Ngeesa Peha. O doggi o dillidi.

Taalol ramma, mi juuta lotta. Naa duniya taabi yakki?
(27/1/1983, Hadiija bii Buuba taali ngol haa Ngawndere. Baaba mum Garwaajo.
O mawni haa Garwa bee Ngawndere. Maama mum taalani mo.)

